

•
Li ser felsefeya Kant a rexnewî

Abdusamet Yîgît

weşanên

.
. .
. .
. .

*Li ser felsefeya kant a rexnewi
@Abdusamet yigit
Weşanên felsefeyê
2008-Almanya-Berlin
Grafik:*

.
ISBN 968-4-940996-05-0

Pêşgotin:

Kant wê bi xabatên xwe yên li ser mijarên felsefeyê ên weke metafîzîkê, epistemolojiyê, etik û estetikê û hwd re wê, di nava felsefeya rojava û destpêka demên hemdem de wê weke pêjneke giring wê derkeve li pêş. Kant wê dema ku wê felsefeya xwe wê biafirênê wê hem emprisismê û hem jî rasyonalismê wê ji wan wê sûdbigirê û li gorî gelek şîrovevanan ku ew li ser wî hizrên xwe dihênina ser ziman wê bibêjin ku wî ev herdû têngîn gihandina hev û kirina temenê felsefeyek hemdem li rojava.

Kant wê felsefeya xwe wê li ser temenê bi gotinên weke 'transandantal idealismê' û hwd re wê, weke ku wê were û avabikê. Di wê çerçoveyê de wê mijarên weke yên dem û fezeyê bi rêya sehê (intuition) wê werênê ser ziman û wê wan dîyardeyan wê weke awayên wê bi rêyên fêrs û hîsan û hwd re wê pênase bikê.

Di xabate xwe ya bi navê 'rexneya aqlê saf' de wê, weke bûjenên azmûnê wê, bi awayê me yê dem-fezeyê ê sehê(intuition)' wê di temenekê qatagorikî de wê werênê ser ziman. Kant wê, di dewama wê de wê, bahsa têngîna rewîstê û felsefeya wê bikê û wê dema ku wê hizrên xwe yên li ser olê û hwd wê werênê ser ziman wê di temenê wê de wê têngînên xwe yên rewîstî ên ku ew di wê temenê de wê bigihê li wan wê bicih bikê.

Kant di temenê xwe yê ciwan de wê, bidest xabate xwe wê bikê û wê, di sale 1740 ku wê şagirtîya xwe wê bidest bixê êdî wê tevli 'collegium fridricanum' bibê. Di wê de wê bi rêya martin knutzen wê hizrên rasyonalismê wê bidest fêrbûna wan bikê û wê bi wê re wê li ser fîzîk û metamatika newton wê dest bi xabatên xwe bikê.

Di xabatên wî yên destpêkê de wê weke ku wê were dîtin wê li ser mijarên xwezayê bi têngînên weke 'xwezaya gerdûnî, dîroka wê û di teoriya azmanî de pergale rojê' wê li ser wê bisekinê û wê piştî re wê li ser wê re wê hin bi hin wê berfirehtir wê bikê.

Kant di çerçoveya têngîna xwe ya bi navê 'dîroka xwezaya gerdûnî' de wê bahsa pergale rojê bikê û wê weke ji rewşek awrî a gazê ku ew diafirê wê bi wê re wê hizrên xwe wê li ser wê werênê ser ziman. Ev wê, weke hipotezekê avêt li holê bê. Lê wî piştî re wê di dewama wê de wî hanî ser ziman ku wê, gerwêrka û galaksiya me rêkadizê wê weke ya mazin weke 'awrek gazê' ku ew ji wê diafirê wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Ji wê demê û pê de kant wê hin bi hin wê alaqa ya xwe bide ser felsefeyê û wê êdî wê bidest nivîsandina li ser wê bikê. Bi felsefeya xwe re wê pêşî wê bidest hizirkirina li ser xwûdê re wê dest pê bikê û wê bi têngîna 'birhana tenê ku ew hebûna xwûdê dîtina wê piştî dikê' wê, weke bi dîtbarîyên me yên levhatî, hêst û hwd re wê, di xabate xwe ya bi navê 'Observations on the Feeling of the Beautiful and Sublime' de wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê xabate xwe ya li ser 'lêpîrsîna li ser teolojiya xwezayî û destûrên rewîstê û farqîya wan' re wê binivîsê û wê werênê ser ziman.

Piştî ku wê, di salê 1770'yê de wê weke profesore metafizikê wê li konigsbergê wê were lê erkkirin wê teza xwe ya bi navê 'mantiq û dînya fahmkirbar û awa û rêgezên wê' bi nivîsînê. Weki din wê weke ku wê were ser ziman wê di dewama wê de wê piştî wê li ser hizrên hume û bi teybetî xabate wî ya bi navê 'lêkolînek li ser xwezaya mirov' wê, bidest lêkolîn û hizirkirinê wê bikê û wê hingê wê bi gotinê xwe ya weke 'hume min ji xewa min a dogmatik şîyar' wê werênê ser ziman. Kant di wê demê de wê bi dest hizirkirina li ser têngînên weke sedemê, bûjenê, û rewîstê wê bikê û bi têngîna hebûna wan di azmûnê de ne bi dîyarbûnekê na wê demê dikarin werina lêpîrsîn re wê, hizirkirinên xwe wê bînenê ser ziman.

Ya ku wê di serê wî de wê weke mijare ku ew li wê dihizirê wê 'şikparêziya hume' bê û ew li ser wê dihizirê û wê, di nava aqil de ew dikarin werina ji holê rakirin û ankû na wê li ser wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê fahmbikê. Li ser wê temenê wê hizrên xwe yên li hemberî hizrên hume û emprisisma wî bi têngîna 'zanîn di zêhnê de dervî azmûnê ku ew heya' wê werênê ser ziman û wê bi wê têngînê wê li hemberî têngîna emprisistîtiya hume jî wê di rengekê de wê weke ku wê bibê xwediyê hizrekê. Di wê demê de wê bi bandûra hizrên knutzen û

metamatika newton û hizrên wî yê fizîkê wê têgîhiştina xwe ya mantiqê wê pêşbixê û wê li ser wê re wê, xabate xwe ya bi navê 'rexneya aqlê saf' wê binivêsi û wê ragihanê.

Xabate kant wê, di wê demê de wê rastî bertekan jî wê werê. Minaq wê, li ser mijare ziman û pêvajoya pêşketina kes ku wê li şûna ku wê hilde li dest ku wê, aqil weke hebûnek ew dikarê were rexne lêgirtin ku ew bi rexnegirî dihênê ser ziman wê ji aliyê şagirtê wî Johann Gottfried Herder wê were rexne lêgirtin. Di dewama wê de wê, ji aliyê Christian Garve û Johann Georg Heinrich Feder ve wê li ser têngîna dem û fezeyê ve ku ew xwediyê awayekê bi wê rengê ku ew dikarin werina dahûrkin wê li hemberî wê derkevin. Piştî wê demekê wê li ser wê re wê bi hizrên kant re wê were dîtî ku wê li ser wê niqaşkin wê bên meşandin.

Piştî wê d isalên 1785'an de wê, 'li ser metafîzîka rewîstê' û di sale 1786an de wê, 'li ser temenê zanista xwezayê a metafîzîkê' re wê bihizirê û wê bi wê re wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Di wê demê de wê bi hinek pêşketinên din ên weke bi hizrên Karl Leonhard Reinhold ku ew wê bi rêya hinek nameyna li ser felsefeya kant wê binivêsi re wê, rê li niqaşên li ser panteîsmê wê bi wê re wê bide vekirin. Ber ku ew wê, di awayekê de wê têkiliya rengê hizirkirina wî bi ya spinoza û hwd re wê bixwezê werênê ser ziman.

Wê bandûra xwandina nameyên Reinhold wê, di pêşketina kant, û weke filosofekê demê pênasekirina wî de wê weke ku wê bi giringî û dîyarî wê hebê. Kant wê di aslê xwe de wê, di awayekê de wê awayê olî û têngînên wê yê kevn wê bikê ber pêvajoyek lêpîrsînê de. Wê 'rexneya aqlê saf' wê hinekê jî wê bi wê temenê wê binivîsînê û wê pîrsên weke 'çi dikarim bizanibim', 'çi bikim', 'çi hevî bikim' û hwd re ku wê karibê wê çerçoveya wê ya hizirkirinê were fahmkirin wê bi wê re wê, çerçoveya hizirkirinek nû bi têngîna xwe ya teqez a aqilê pîretîkî û teorîkî re wê bi wê re wê dênê li holê.

Li gorî kant ku em nizanibin ku em azad jî jî lê ku em dikarin bi azad bi hizir û armancên xwe û hizirkirinên xwe bikin re wê werênê ser ziman. Ew wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bixwezê li şûna wê aqil û fahmkirina bi wê dênê li pêş. Gotina wî ya navdar a bi rengê "bo jî pêbawerîyê re cih vekê êqil dênê li alîkî" re wê, ew wê, werênê ser ziman. Ew wê, têngînên bi bawerî ên di rewîstê de ku ew bi rasyonali bên fahmkirin wê, di xabatên xwe yê bi navê 'temenê metafîzîka rewîstê' û 'rexneya aqlê saf' de wê pêşbixê û pêde bibê.

Di çerçoveya têtîgînên xwe yên bi rexneya li hêza darazê wê, li ser aqilê pîretîkî û teorîkî re wê, bi çerçoveya wê re wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Wê bi wê re wê di çerçoveya argûmanên bi sazûman û pêkbûyîna xwezayê re wê, bi çerçoveya têtîgîna xwe ya bi navê 'di nava sînorê aqlê teqez de ol'ê de wê werênê ser ziman. Weki din kant wê di dewama wê de wê, mijare kirdeya mirov û pêvajoyên wê yên fahmkiirnê wê di dewama wê de wê li ser wê bisekinê û wê bènê ser ziman.

Kant wê bi têtîgîna 'rexneya aqilê saf' re wê, bi çerçoveyek metafîzîkî û epistemîkî wê, bîafirênê. Çerçoveya wê, bi gelemperî û çerçoveya aqilê teqez wê bi wê re wê li ser wê bisekinê. Wê çerçoveya pîrsa 'darazên sentetîkî weke apriori wê çawa wê bi derfet bê' wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew bersivên wê werênê ser ziman. Wê bo çerçoveya wê ya hundurîn jî wê 'hişê apriori' û 'hişê aposteriori' wê bi bi temenê hişên empirîkî wê li wan bihizirê û wê bixwezê werênê ser ziman. Bo aliyê wê yê din jî wê 'derpêşên analîtîkî' û 'derpêşên sentetîkî' wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Bi aliyê pêşî bi minaqe weke 'hemû azîb ne zewîci na' û an 'hemû beden ci digirin' re wê were ser ziman. Aliyê din jî wê bi minaqe weke 'hemû azîb bi tenê na' û an 'hemû beden giraniya wan heya' re wê karîbê werênê ser ziman.

Heta wê demê hume wê bi têtîgîna xwe ya aqilî a nava mijaran re wê bi 'têkiliya hizrî' re wê bi têtîgîhiştînek sedemî re wê bihanîya ser ziman. Kant ew wê weke aliyekê wê yê din ê bi hizrî weke bi têtîgîna 'sentetîk apriori' weke ku wî li wê zêdekir. Wê di dewama wê de wê bi têtîgîna zanîna sedem û metafîzîkê di mijarên giştî de wê, li şûna têtîgîna hişê aposteriori wê yê 'apriori'yê weke yê 'rast' wê bi têtîgîna zanîna 'pêwîstînî' û 'gerdûnî' re wê, bènê ser ziman.

Wê di wê çerçoveyê de wê têtîgîna 'zanîna sentetîkî' wê, bènê li rojava mirov ku ew li wê bihizirê. Wê jî wê li ser metamatikê û denklêmên wê re wê bikê. Li gorî wê, dema ku wê, 7 û lê zêde 5 ku wê bikê 12 wê, bi encama wê re wê weke cihê ji gotinê re wê nehêlê wê bi wê re wê werênê ser ziman. Wê dema ku wê, kant wê rêyên weke yên bi çavkaniya zanîne û yên bi wan gihiştîna zanîne wê werênê ser ziman jî wê şîyarî û nêzîkatî û ankû weke rengê nerînê û hwd re wê werênê ser ziman. Wê bûjena wî ya şîyarîyê jî wê fêrs û an seh (intuition) wê werênê ser ziman. Ew wê, li ser du temenan wê dihênê ser ziman. Ya pêşî bi dagera wê ya bi gotinî û ya ne bi gotinî re ku wê werênê ser ziman bê.

Wê dema ku wê li wan sehan (intuition) wê bihizirê wê li gorî wî hinek ji wan wê dervî zanîna empirîkî bin. Di dewama wê de wê werê bi têtîgîna

´transandantal idealism´ê wê bi wê re wê werênê ser ziman. Wê jî wê di wê temenê de wê bènê ser ziman ku ´wê dema ku wê, tiştê ku ew bo azmûnkirinê weke mercek pêwîst bê ew sermed a. Û ew li gorî wî idealism a. Bo zêdetirî wê, fahmkirina wê, bi girêdanên wê yên zêhnî re wê, karibê wê fahmbikê´ re wê werênê ser ziman.

Li gorî wî kant dixwezê ku wê bibê ku mirov wê, tiştê wê ne bi hunduriya wê re lê wê bi dîtbarîya wê û dîtiniya wê re wê ew wê bi azmûn bikê. Wê dema ku wê bahsa dem û fezeyê û an xweza û rastîfîyê wê bikê wê bi têngîna ku ew di hundurê xwe de heya re wê werênê ser ziman. Wê jî wê weke azmûnên mirov ên saf wê, pênasebikê û wê werênê ser ziman.

Paul Guyer ku wê, ji wê aliyê ve wê argûmanên kant wê rexne bikê jî lê wê ji alyê têngîna ´transandantal estetikê´ de wê, bi wê rengê wê binivîsê. "Kant wê bi teoriyek giştî û sazûmanî wê gav bi avêjê û wê hem bi rexnekirinê û hem jî bi wê re wê bi awayekê ji nûve sazkirina temenê metafîzîka kevn wê çêbikê. Wê temenê wê biavêjê. Lê hemû zanîn wê, hevgiretînek bi sehî ku wê derbas bikê û bi wê sedemê zanîna ku wê pistrastkiriniya sehî ku wê derbas bikê weke derpêşên metafîzîkî weke zanînê wê nikaribê were depelendin´ re wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê li ser têngîna teorikî a darazê bi têngîna transandantalî bi mantiqî û analitikî li ser wan bisekinê. Di dewama wê de wê bi têngîna transandatala dîyalaktikî jî wê bi fêrsa aqil re wê, alaquadar wê bènê ser ziman.

Di dewama wê de wê bi mijare ´qatagoriyan´ de wê, bi dahûrkirina gotinan bi rewşên bûjenê û sedemê re wê bi aliyên têngîna gerdûnî û pêwîstîfîya wan re wê hilde li dest. Di wê nûqteyê de em dikarin serî li têngîna Guyer bidin û wê bi wê rengê wê weke têngînekê di dewama wê de wê werênin ser ziman. ´Ew daraz bo ku ew di der haqê bûjenê de bibin ew, gotinên bûjenê ku ew hatina afirandin beremberîyek wan weke wê bi pêwîstîya wan hebê´ re wê karibê wê di dewamê de wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê kant wê mijare ´aqilê saf´ jî wê li ser wê temenê wê werênê ser ziman. Ku ew bi mijare rêgezên dahûrê´ re wê werênê ser ziman wê weke bi pêwîstîya li bûjenê bi lê depelendinek gerdûnî re wê karibê li ser wê bisekinê. Wê weke rêgezên wê, bi wê rengê wê werênê ser ziman. Rêgeza pêşî; rêgeza mayindatiya tozê ku wê, di nava bûjenên azmûnê de bi têkiliya demî û şertûmercên wê re wê têkilidar wê werênê ser ziman bê. Wê bi aliyê din bi rêgezî ê duyem wê, bi têngîna; li gorî

destûra sedemê bi demê û di berdewamîya hev de ku ew wê werênê ser ziman. Wê di wê nûqteyê de wê hem di nava berdewamiya bi kirdeyî û rewşên bûjenî û hwd re ku wê bi rewşa gûharînek bûjenî re wê, ew berdewamî ku ew destûrek bûjenî li ser wê temenê wê bi şopênê re wê werênê ser ziman. Bi rêgeza din a sêyem jî wê beremberî hev hatina di heviyekiyekê de wê werênê ser ziman. Wê jî wê bi rewşa hebûna rewşa cism û bûjenên din li rewş û deverên din ên fezeyê ku ew hena wê, di heman demê de wê hebûna rewşa bûjenî a li rewşên cihê re wê, bênê ser ziman. Di dewama wê de wê li ser têngînek şibînêr ku wê bi şewayekê qatagorikî a empirikî re wê li wê bihizirê û wê hizrên xwe wê werênê ser ziman.

Kant wê li ser temenê rexnegirtina bi têngîna 'transandantal a analitikî' ku wê bixwezê sînorê metafizîkê wê bide dîyarkirin re wê, li wê bihizirê û wê bi wê re wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Di wê nûqteyê de wê mijare zanînê bi epistemikî li ser têngînek şîyarî û û ankû bi derfetî dervî wê şîyarîyê çawa karibê wê fahmbikê wê li ser wê bisekinê.

Wê dema ku wê têngîna ideayê wê bi aqilê teqez ê weke bi ideayên weke gîyanê, xwûdê û hwd re wê werênê ser ziman re wê, zanînê wê bi azmûnî wê bi mercên bûjenê re wê bi 'sînor' wê di rengekê de wê bi wê re wê êdî wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê mijare têngîna tez û antitezê û hwd wê, di wê çerçoveyê de wê li wê bihizirê. Minaq weke ku 'aqil wê gerdûnê wê hem bi têngînek sermedî û hem jî ne sermedî wê, karibê piştrast bikê. Aqil wê rewşa bûjenî hem weke dikarê beş bibê û hem jî beşnabê wê, weke karibê piştrast bikê. Û di dewama wê de wê weke aqil wê, wîna azad wê, bi têngînek sedemî wê hem wê weke beşek wê ya bi bandûr nebê û hem jî weke sedemek bi wê rengê ku ew hebê ku wê piştrast dikê bê. Weki din aqil hebûnekê wê hem bûyina wê û hem nebûna wê weke piştrast bikê wê bênê li holê.

Weki din wê di dewama wê de wê mijare destûrên rewîstê wê ji navaroka têngîna xwe ya bi navê 'temenê rewîsta metafizîkê' de ku wê werênê ser ziman bi temenekê bi aqilê pîretikî wê, bi têngîna başîyê û derxistina wê ya li pêş re wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Hizra 'azadîyê wê li ser wê temenê wê bênê ser ziman ku wê weke bi ya ku em wê dizanin ku em wê çawa wê bikin û em bi wê biryara kirin û ankû ne kîrnê wê bidin re wê li wê bihizirê. Di dewama wê de wê li ser têngînek destûrî a gerdûnî û xwezayî wê bihizirê û wê formulekirinên xwe wê bikê û wê bênê ser ziman.

Kant wê di dewama wê de wê têtîna estetîkê re wê, bi xwezaya wê ya kirdeyî a nitelik û azmûnan re wê bihizirê. Têtînen weke hazzê, zewkê û darazên me yên bi wê bixwezê ku wê kifşbîkê û wê werênê ser ziman. Ew gotina estetîkê wê di serî de wê li ser temen û rengê têtînê ê li ser têtîna darazê, bi zanînê, zewk û hazzên me, rewîstî û hwd re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Wê weke temenekê ku ew bi wê li 'destûrên apriorî' ku ew berê xwe bide wan û li wan bihizirê re wê, werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê, dema ku wê minaq em, di çerçoveya têtîna estetîkê de wê, bi bêjeya wê têtîna weke ya 'xweşikatiyê' wê ne weke xosletên wê yên fenomenî û ankû teybetiyên wê wênê ser ziman. Ew wê, weke 'serbestbûna hêza xiyalkirinê' û bi wê weke hişmendîya hazzê' wê pênasê dikê û wê dihênê ser ziman. Li gorî wê, daraz jî wê, weke hişmendîyek darazî wê nebê, û wê ne weke encamek mantiqî bê, wê weke rewşek estetîkî a bi wê rengê hişmendîya ku ew xwe dide li der bê. Di wê çerçoveyê de wê mijara hizirkirina bi li mijarên ku ew dihilde li dest wê di wê temenê de wê weke ku wê were dîtin wê bi temen û têtînek epistemîkî wê were dîtin ku ew dihilde li dest. Di wê çerçoveyê de wê, bi wê re wê bixwezê ku ew bigihijê sînorê me yê fahmkirinê ê bi aqilê pîretîkî û teorîkî bi têtîha aqilê teqez û azmûnê ku mirov bi wê karibê fahmbîkê.

Abdusamet Yigit

Destpêk: bi felsefeya hemdem re têgihîştina kant

Felsefeya hemdem wê dema ku mirov wê, têtetinekê di wê de bide kirin û wê werênê ser ziman wê bêgûman wê di serî de wê dîrokek pirr zêde berfireh wê bi wê re wê weke ku wê were ser ziman. Di nava wê dîrokê de wê ev jî wê weke aliyekê wê din ê giring bê ku wê, demên hemdem, serdema navîn û di dewama wê de demên ronansansê û hwd wê, weke aliyên ku mirov wê karibê wê, werênê ser ziman bê. Di demên kevnera de wê bi felsefeyê pêşketina zimanê girêkî wê, encamên wê piştî wê di serdema navîn de wê, bi bûhûrîn û tercûmekirina li latinî û hwd re wê, xwe di rengê de wê bide dîyarkirin.

Wekî din wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê serdema navîn wê, gelek mijarên ku wê di demên ronansansê û demên ronansansê û hwd de wê, bên hildan li dest û wê bên kirin mijare nîqaşê û hwd wê, di wê temenê de wê bi wê re wê werenê ser ziman. Minaq wê mijare metafîzîkê, rewîstê, bûjenîparêzî, rasyonalism, empricism, têngîna dîyalektîkî û hwd wê çend ji wan aliyên ku wê mirov wê karibê wê bi wê re wê, li wê bihizirê û wê werênê sr ziman.

Wê dema ku mirov wê bahsa felsefeya hemdem û ankû felsefeya dema hemdem wê bikê wê, di wê temenê de wê weke du gotinên ku wê weke heman wateyê wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin û wê heman kirdeyê wê

werênina ser ziman jî lê wê karibin di nûansê de ew hinek cihêbûnên wê yên bi fahmkirinê û hwd re ew bi wê re hebin û ew werina ser ziman.

Di wê temenê de wê, dema ku wê dem wê derbas wê, dema hemdem wê bibê piştî demên ronansê û pê de wê, felsefe jî wê bi xwe re wê demekê wê derbas bikê û wê li wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê, ew jî wê çawa wê, werênê ser ziman wê li ser wê were sekin in. Biqasî ku wê li wê were lê hizirkirin ku wê çi wê werênê ser ziman wê wilqasî jî wê li wê were lê hizirkirin ku wê çawa wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê di mijare felsefeyê de wê, ber vê yekê wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê li ser wê re wê were lê hizirkirin û wê hizrên felsefeyî wê werina pêşxistin.

Lê di wê çerçoveyê de wê felsefe wê erka wê çi bê û wê çi bi wê re wê were lê hizirkirin û wê pêwîstîya wê bi çi wê hebê di fahmkirinê de wê li wê were lê hizirkirin. Di demên hemdem de wê, felsefe wê, çi fahmkirinê wê werenê ser ziman? Yan jî wê, bi wê re wê, ya ku wê hanî ser ziman wê tenê wê weke şîroveyek bi fahmkirinê û diwê temenê de bê û ankû wê ji wê zêdetirî wê weke aliyekê wê yê din ê ku ew bi wê were were pêşxistin bê. Di wê temenê de wê bi w re wê were lê hizirkirin û wê di dewama wê de wê mijare hizirkirinê wê di wê temenê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Wittgenstein wê dema ku wê li felsefeyê wê, bihizirê wê bi têgînek weke ya 'terapiyê' wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di awayekê de wê, ji aliyekê din ve jî ku wê di demên hemdem de wê weke ku wê di demên ku wê di destpêka genetik wê were kifşkirin de wê, bi wê re wê çawa wê, were bikarhanîn û hwd ku wê weke 'erke felsefeyê' wê were dîtî ku ew wê bi têgînek rewîstî wê li wê bihizirê ku ew wê werênê ser ziman û wê bide fahmkirin. Di wê çerçoveyê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê ku wê bi wê re wê, êdî wê li wê were lê hizirkirin. Di mijare felsefeya demê de wê ew jî wê weke aliyekê wê yê din jî bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman ku wê, çawa wê xwediyê temen û çerçoveyek fahmkirinê bê.

Mijare felsefeyê wê, di wê temenê de wê weke ku wê di fahmkirina wê de û di derbarê wê fahmkirina wê de wê di dîmenekê wê weke ku wê di şêwayekê ku wê bi gotina 'tengezeriyê' re wê karibê wê pênasebikê wê di wê temenê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Aqilê ku wê di demên hemdem de wê di nava têgînek statûqûyî de wê were ahlkirin wê bêgûman wê di dîmenekê bîrdoziyî de ku wê ne dûrî

têgînek teolojikî a olî de wê pêşkeve wê bi wê re wê, di awayekê de wê, mijare felsefeyê wê li ser awayê nerînê û hwd re wê, bi sînorkirinên ku wê pêşbixê re wê weke ku wê ji aliyekê ve wê pêşîya wê jî wê bigirê. Mejiyekê ku ew lê nepirsê, wê armanca têgînek bîrdozikî bê û ji aliyekê din ve wê weke ku wê di serdema navîn de wê were dîtin jî wê weke kevneşopîyek hizirkirinê a serdama navîn û aqilê wê yê rûniştî jî bê.

Di serdema navîn de wê dikarê wê bi wê re wê, bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare felsefeyê wê, di wê çerçoveyê de wê çawa wê were fahmkirin wê di aslê xwe de ku em dihêna demên hemdem wê, bi wê re wê bi rehetî wê fahmdikin ku wê, di wê rengê de wê xwe bi wê re wê, bide dîyarkirin. Idealisma alman ku wê di rengekê de wê xwediyê sîyane ku ew di nava xwe bimihênê bê wê, di wê temenê de wê, bi awayekê wê pêşîya wê ji hinek aliyan ve wê li leyha hinek aliyên ku ew di nava xwe de dide dîyarkirin de wê biafirênê. Weyne ku wê felsefeya demên kevnera a girêkê leyist û ya serdema navîn bi latinî leyist û wê di demên hemdem de wê, di awayekê de wê bi serwerîya xwe re wê, bi têgîna idealisma alman re wê, ew wê, ji aliyê xwe ve wê bikê ku ew wê bileyizê.

Di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman ku wê, Marks wê, dema ku wê 'bîrdoziya alman' wê binivîsênê de wê bixwezê ku ew ji aliyekê ve wê, pênasebikê. Lê dîmenekê ku marks di wê de da dîyarkirin wê ji wê zêdetirî wê di wê de wê hebê û ew wê weke aliyên ku ew ji nedîtî ve hatina wê, piştî wê di awayekê de wê weke aliyên ku wê weynê di hizirkirinên demên hemdem de wê êdî wê ji aliyên xwe ve wê bileyizin.

Bandûra têgînên bûjenîparêzî û emprisisma ingilistanî wê, di wê temenê de wê, di wê de wê bibê. Minaq wê filosofên weke kant wê dema ku wê, dîmenekê idelisma xwe wê biafirênê wê bi nivîsên xwe wê, ji wê dîmenê kevn wê derbaskirinê wê bikê. Wê têgîna emprisisma locke û hume û rasyonisme descertes û hwd wê, di dîmenekê de wê di metafîzîka xwe de û ankû di mantiqê wê de wê, bigihinê li hev. Wê di wê temenê de wê çerçoveyek ideayî a 'hemdem' ku wê, di wê çerçoveyê de wê biafirênê wê, di wê rengê de wê, felsefeya xwe wê biafirênê û wê werênê ser ziman.

Di awayekê de wê, mijare metafîzîkê û ya li hemberî wê, weke 'dij-metafîzîkî' wê di rengekê de ku wê piştî Kant re wê li giştîya europa wê rûbide wê, ne kêmi rewşa têgîna metalyalism û idealisma berî wê demê a piştî demên ronansê ku wê bibê wê encamên wê bi wê re wê bibin. Di

wê temenê de wê, di temenekê zêhnî de wê, di roja me de wê, hê jî wê di awayekê de wê ew wê, xwe bi têgihên weke ya hegel û hwd re wê, di renekê de wê, bide dîyarkirin. Têgîna ramyariyê ji hobbes û heta hegel wê di wê de wê çi pêşketin û gûharin wê bibê wê, di wê çerçoveyê de wê weke mijarek felsefeya demên hemdem wê ji temen ve wê li ser wê çerçoveyê û rengê pêşketinê a bi fahmkirinê û hwd re wê xwe bide dîyarkirin.

Di pêvajoya pêşî a piştî ronesansê de ku em bi awayekê mafê wan radestî wan bikin û navê wan werênina ser ziman wê, descertes û şoreşa kartezyenî, derketina li pêş a rewşa hizir û têgînên sipinoza û heta metafîzîk û mantiqîya leibniz ku wê bi awayekê wê bandûra wê li hizrên Kant jî wê di wê hevqirtin (û ankû senteze) nava rasyonalismê û emprisimê ku wê biafirênê wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Kant wê di wê temenê de wê di rasyonalizekirina felsefeya alman de wê, di renekê de wê, beremberî wê piştî wan wê li ser hizrên locke û berkeley wê bi çavkaniyên hizirên hume û hwd re wê, çerçoveyek emprikî a epistemikî ku wê derxê li pêş wê bibê û wê bi wê re wê, bingihekê fahmkirinê wê biafirênê.

Di awayekê de wê di demên piştê de wê, mijare felsefeyê wê, di têgihên weke yên epistemolojiyê, etimolojiyê, morfolojiyê, dîyalektikê û hwd de wê, xwe bide dîyarkirin. Lê di wê çerçoveyê de wê, mijare hizirkirna bi felsefeyê wê, di wê temenê de wê, bi temenekê epistemikî û etimolojiyî ku wê bibê wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Mijare felsefeyê wê di wê demê de wê ji du aliyan ve wê piştê wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin ku mirov wê bi teybetî wê weke ku wê pêwîst bê ku ew were fahmkiriin bê. Yek wê di wê dîmenê ideayî û hwd de ku wê weke ku wê bi temenekê geometrikî û metamatikî wê weke ku wê Russell wê werênê ser ziman wê, di xwe de ku wê bi fenomenolojikî û hwd re wê xwediyê çerçoveyek hizirkirinê bê. Aliyê din wê weke ku wê piştî wê marks wê temenê wê biafirênê wê bi bi gotina 'praxis'ê û hwd re wê, di renekê de wê, werê ser ziman û gelek hizirvanên ku wê hizir dikin û ankû li ser wê dihizirin wê zêde gotina felsefeyê jî wê di wê çerçoveya wê hizirkirina wê ya weke bi têgînek kirinî ku ew dikê wê li wê ne hizirin. Yan jî wê weke ku wê, **Gramsci** wê bikê di 'deftera girtigehê' a xwe de wê, mijare gotina felsefeyê wê li ser wê re wê, di renekê de wê bikê berlêpîrsînê de. Di wê temenê de wê, di renekê de wê, li ser wê temenê wê, ev wê piştî wê encamên wê yên ku em di wê

pêvajoya fahmkirinê de wê hildina li dest wê bibê. Tangbûna qada hizirkirinê a felsefeyê bi têngnek metafîzîkî, olî û hwd re wê, di wê temenê de wê êdî wê bi wê re wê, were lê hizirkirin. Yan jî wê hizrên ku ew di wê çerçoveya wê teolojîyê de wê werina ser ziman wê bi wê û navê wê werina ser ziman.

Di mijare felsefeyê û bi wê gihiştina zanînê wê di serî de wê, weke aliyekê wê yê din wê xwe bide dîyarkirin. Di demên hemdem de wê mijare zanînê wê bi temenekê epistemîkî ku mirov wê li wê bihizirê wê xwe di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ber vê yekê wê şêwayekê ku ew bi wê karibê bigihênê li zanînê û bi wê zanînê ku mirov karibê bi rastînê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di mijare zanînê de wê gihiştina zanîna tiştê û wê zanînê wê bi têngn û temenekê aktiv wê bikarhanîna wê û jî wê derhanînê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê weke li wê bihizirê wê were pênamekirin. Lê felsefe wê, di wê nûqtayê de wê çî bê wê, hê jî wê weke têngnek ku ew hê di meji de di çerçoveya demên hemdem de wê weke ku wê li salixkirina xwe wê bigerihê wê hisiyetekê wê bi xwe re wê di mejiyê mirov de wê weke ku wê bide çêkirin. Ev wê di serî de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Felsefe wê, di demên hemdem de wê, lêgerîna li erk û çawaniya xwe wê, di wê temenê de ku wê li wê were lê hizirkirin wê, bi wê re wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Li ser wê temenê wê wittgenstein wê weke têngnek ku ew di çerçoveyek terapiyî de ku ew karibê were bikarhanîn wê bixwezê ku ew bikê rewş û rengekê fahmkirinê û pozisyonekê de.

Lê di wê nûqtayê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê werênê ser ziman ku wê salixkirina wê ya bi demên hemdem de wê hinekê jî wê bi fahmkirina demê, pêşketinên wê, pêşveçûnên wê, û daxilî nava fahmkirina wê, weke aqilekê bi wê ku ew were fahmkirin û lêpirsînê wê bi wê re wê, êdî wê karibê were hanîn li ser ziman.

Wê pirsê ku wê di demên hemdem de wê, li ser felsefeyê re wê bi wê re wê were lê hizirkirin ku wê 'demên hemdem wê bi zanyariya wê ya zanistî wê dawîya hizirkirina bi felsefeyê wê werênê' bê'? Di aslê xwe de wê, ev wê, weke pirsê ku mirov wê li wê bihizirê bê. Lê sedemên bi wê pirsê û pirsînê li wê hizirkirinê jî wê hebin. Ew jî wê, di wê temenê de

wê, li ser rengê hizirkirin û aqilzaniya ku ew hafî pêşxistin re wê, alaçayek wê ya bi fahmkirina wê ve girêdayî jî wê hebê.

Di mijare felsefeya serdemên hemdem de wê di serî de wê li gorî pêşveçûnên wê yên demê û rengên pêşketina wê mijar wê di rengekê de wê werina hildan li dest. Felsefe wê, dema ku wê di demên hemdem de wê were ahlkirin wê di wê temenê de wê di çerçoveya wê sazûmana statûqûyî de wê aqilê lêpîrsînê wê bi wê were ji navaroka wê dûrkirin û hwd re wê, di wê temenê de wê, di dîmenekê de wê were dîtin. Mijare felsefeyê wê, di wê temenê de wê, piştî demên ronansê û pê de wê, çendî ku wê, dem wê pêde wê herê wê, hin bi hin wê aqilekê lêpîrsînerî wê, ji wê dûrkeve. Di aslê xwe de wê bi wê re wê weke ku wê ji felsefekirinê jî wê diawayekê de wê weke ku wê were dîtin ku wê were dûrketin.

Di fahmkirina demê de pêşketina lêpîrsînê

Di mijare fahmkirinên demê de wê, lêpîrsînên ku ew dihênkirin jî û ku ew wê weke di dîmenekê 'lêpîrsînê' de wê weke bi zanyarî û hwd wê werina kirin jî lê wê di awayekê de wê dikarê wê ji du aliyên ve wê, fahmbikê. Ya ku wê bi temenekê zanyarî wê were kirin wê ji navaroka fahmkirina jîyanê wê di rengekê de wê were dîtin ku wê wê wer dûrkirin. Lê yê din jî wê di ahengek levkir û lînepirser de wê were lêpîrsîn. Di wê çerçoveyê de wê ev wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê weke weke ku wê bide dîyarkirin.

Di mijare felsefeyê de wê, dikarê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê dikarê wê fahmbikê wê, xwe bi wê re wê, di rengekê de wê bide dîyarkirin.

Mijare felsefeyê hemdem wê di wê rengê de wê, di dîmenekê de wê, xwe bide dîyarkirin. Piştî demên ronansê wê hin bi hin wê weke di bin dîmenekê têrbûna bi aqilbûnê de wê weke ku wê 'ji wê dûrketin' wê di awayekê de wê bi wê re wê bibê. Ev jî wê, di rengekê de wê, êdî wê di jîyane mirov de wê weke ku wê bi xwe re wê werênê ku ew rastî çî were wê weke 'baxt' wê bibînê û wê herê bikê. An jî xwe li wê tabî bikê. Dernekeve dervî wê. Ev wê aliyekê wê yê ji zayıfî û nezaniya mirov ku wê hebê bi temenê zanînê wê aliyê din jî wê bi çerçoveya serwerîya ser serê mirov ku ew bi sazûmanî afirîya wê bi wê ve wê girêdayî bê.

Felsefeya Descartes wê piştî wî bi tîgînek rasyonali wê di wê temenê de wê di rengekê de wê, mijare tîgîna bûjenîparêzîyek mekanîkî wê bi xwe

re wê hin bi hin wê derxê li pêş. Wî bi gotina weke 'ez dihizirim wê demê ez hema' re wê, bi têngîna xwe ya rasyonali wê têngîha xwe ya gûmanê wê werênê ser ziman. Piştî wî, şikparêzîya hume wê, di awayekê de wê, ji wê sûdbigirê. Wê di wê temenê de wê, bi wê têngîna rasyonalityê wê, bixwezê ku wê mijarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di demên hemdem de wê, rengên fahmkirinê wê bi şewayî wê bibin û wê di rengekê de wê xwe di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku wê bibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê, bibê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê, bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di demên hemdem de wê, têngîna emprisismê û hwd jî wê bi wê rengê wê xwe bide dîyarkirin. Ev wê weke aliyekê wê yê ku wê, di wê rengê de wê werênê ser ziman. Lê têngîna rasyonalityê xwezayî wê, di awayekê de wê ji her aliyê ve wê, xwe di rengekê de wê, di aqilê mirov de wê ji temen ve wê serwer bikê û wê, di wê çerçoveyê de wê, êdî wê bi têngînek bi tékiliya obej-şubjeyê û hwd re wê êdî wê bikê ku ew wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di mijare aqilê demê de wê, di wê temenê de wê mijare têngîna ideayê wê a demê wê di serî de wê bi çend gotina jî bê wê dikarê wê hilde li dest. Îdea ku wê bibê wê di serî de wê yekser wê ji aqilê biriqîna bûjenê, fîzîkê û hebûna wan cihê wê weke pêwîst bê ku mirov wê karibê wê fahmbikê. Lê hewldanên bi ideayê ku wê dinava wê de wê were bicihkirin ew aqilê tiştê di nava wê de û ankû wê tékiliyek girêdanê a fahmkirinê wê bi wê re wê di wê temenê de ku wê, bi wê re wê were fahmkirin wê, girêdanek wê bi wê re wê were dîtin ku wê were çêkirin.

Kant wê hinekê wê weke ku wê ew wê bibînê. Ber vê yekê ew dixwezê wê hevgirtinekê û ankû sentezbûnekê wê, di nava wê de wê di wê rengê de wê, bide çêkirin û wê werênê ser ziman bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Kant wê, hevgirtina ku ew bi rasyonalityê descertes û emprisisma hume re wê bixwezê ku ew wê çêbikê wê di wê temenê de wê, bi çerçoveyek fahmkirinê re wê bixwezê ku ew wê çêbikê û wê bi çerçoveyek fahmkirinê wê di dewama wê de wê bi wê re wê êdî wê werênê ser ziman.

. Kant wê di felsefeya xwe de wê, ji aliyekê din ve jî wê hizrên newton û têngîna wî ya sermedî ku ew bi têngîna gerdûnê re wê dihênê ser ziman wê, bi awayekê weke wê werênê ser ziman. Li gorî ku ew wê weke ku ew li

gerdûnê dihizirê wê weke bi carekê nebûya. Ew li sermedîyek belevbûya û heya. Weki din jî wê pêşveçûn û pêşketina di nava gerdûnê de wê bi destûrên fîzîkê re wê, di awayekê de wê bibê. Ber vê yekê wê, bi destûrên bûjenê û fahmkirina wê re wê li wê bihizirê. Ew wê weke ku wê newton wê werênê ser ziman wê, li gorî wan destûrên bûjenê wê pêşkeve û wê di dewama wê de wê bi 'qalibên(patterns) kosmikî' re wê, bibê.

Newton wê di awayekê de wê, têgîna mekanîkî a sedemî ku wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê li wê bihizirê wê di wê rengê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Ew têgîna 'sedemî' a li pişt wê ku ew çî ya wê, di şîroveya xwe de wê, kant wê xwe bigihênê têgiha xwûdê. Weki din wê mijare 'wîna xwûdê' wê di wê rengê de wê ji aliyekê ve jî wê di temenê wê de wê bicih bikê û wê bi wê re wê werênê ser ziman. Kant, bi awayekê gerdûnê, di dem-mekanê de bi cism û tevgerên wan re ku wê bibê wê weke hebûneka wê ya giştî wê bibînê. Destûra ku ew li wê giştîyê serwer a wê, weke destûra kişînê a newton bê. Di bûjenê de du hêzên bingihîn û tenê ev herdû hêz wê, hemû rewş û bûyar û sazûmanên ku ew hen dikarê ji me re vebêjê. Ev hêz wê hêzên tahfanê û kişanê bin. Li gorî kant ku wê di nava gerdûnê de wê bê sînor sazûmanên ku wê bibin û wê pêşkevin wê, bi hêzek tevgerîner re wê werênê ser ziman. Ev bûyin jî wê bi hêza bûjenê û bandûra destûrên re ku wê bibê re wê bibê.

Li ser wê çerçoveyê wê, dema ku wê li wê bihizirê wê, di mejiyê xwe de wê, hemû bûyin, rûdan wê, di awayekê de wê, bi têgîna kosmikî a newton wê, di dewama hev de wê di rengekê de wê weke ku wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Mijare têgîna sedemê wê, di wê temenê de wê, li ser wê çerçoveyê re wê, bi têgînekê fîzîkî-teolojîkî ku wê li nava hev bixê û wê bi wê re wê bihizirê û wê werênê ser ziman wê bibê. Knutzen wê dema ku wê felsefeya kant wê şîrovebikê wê li ser temenekê xwezayî wê felsefeya wî şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Her wusa metafîzîka wî di wê çerçoveyê de wê bi têgînek kosmogonîkî a xwezayî û gerdûnê wê li ser wê temenê têgiha sermedîyê û hwd re wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Li gorî ku wê knutzen wê werênê ser ziman wê bandûra hizrên newton wê, zêde li hizirkirina wî hebê ku ew wê di nava wê de wê zêdeyî bi bandûra wê di temenekê razber de wê pêde wê herê û wê dîrkeve. Bi gotina "hume min ji xewên min dogmatîkî şîyarkir' re wê, mijare felsefeya hume û bandûra wê li ser têgihên wî yên ku ew dibê wê, werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, di demên berî yên rexnegirtinê de wê, bi

temenekê emprikî wê were dîtin ku wê li wê bihizirê û wê bi wê re wê, hizrên xwe wê, di awayekê de wê were dîtin ku wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê dikarê wê, werênê ser ziman ku wê, şîrovevên kant wê piştre wê were dîtin ku wê li ser wê temenê emprikî ku wê bi awayekê rasonali êdî wê bixwezê ku ew di çerçoveyek mantiqî de wê kifşbikê û fahmibkê û wê werênê ser ziman. Bandûra hume wê, li ser kant wê di warê têngîna 'sedemê' de wê bi zêdeyî wê were dîtin ku wê bibê. Weki din wê dema ku wê leibniz wê bixwênê wê, bi têngîna wî ya mantiqî a weke 'rêgeza sedemê a têt' û 'hevyekiyê' û hwd ku wê kifşbikê wê, pêşî li ser wan re wê, rêya nîqaşkirinê wê li ser wan re wê bi hizirkirinê xwe re wê pêşbixê. Di demên nîqaşên xwe de wê, hizrên weke yên Wolff ku wê werênê ser ziman ku 'wê, ya rast li ya mantiqî re wê bikê alikarî' re wê, hizrên xwe ku wê werênê ser ziman ew wê weke şaş wê bibînê. Wê di dewama wê de wê, piştre ku wê weke 'girêdanên sentetikî' ku wê, bi navbikê û wê werênê ser ziman wê, li ser xwezayê wan wê bi pêşxistina hizrên xwe re wê, di wê temenê de wê êdî wê werênê ser ziman. Du hêzên dijhev ku ew di çalakîyê de bin wê, herdu hêz bi lêbarkirinekê bi heman rengê hem salixbikê û hem jî bibiriqênê wê, ne weke derpêşekê li lê were. Kant wê bi demê re wê têngîna 'sedemê a hume û ya mantiqê, wê li ser wê temenê wê bi têngînek biharhanînê qadê wê êdî wê hin bi hin wê pêşbixê.

Kant wê heta wê demê wê di hizirkirîna de wê, bi têngînek ne teqezî wê were dîtin ku wê bibê. Lê gavavêtina wî ya li hizirkirina teqezîyê wê, bi xabate wî ya bi navê "dûnya sehan û dûnya hizirkirinê darêjk û rêgezên wê" ku ew di sale 1770ê de dinivîsê wê bi wê re wê êdî wê bi ber wê ve wê gava pêşî wê weke ku wê biavêjê. Ev jî wê hinek aliyên ku em bi wê re wê karibin wê fahmbikin û werênîna ser ziman wê hebin. Minaq wê di dewama wê de wê, di wê demê de wê nîqaşên li ser xwezayê û pêşdarazî û 'pêşmerc'ê ku ew di zanistên xwezayê de wê hebê û ankû nebê ku wê bi wê re wê bi wê li wê hizirkirinê re wê xwe bide dîyarkin. Ev xabate wî ya ku wî di salên 1770'î de nivîsandin wê di wê temenê de wê weke di destpêkê de wê weke ku wê li wê gavavêtin jî bê.

Di wê demê de wê, bi têngîna fîzîkê û ya nefîzîkê wê çawa wê, bi hev re wê were lê hizirkirin wê di nava aqilê felsefeyê de wê di wê temenê de wê, bi wê re wê, di rengekê giirng de wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê, bide dîyarkirin. Mijare felsefeyê wê, di wê çerçoveyê de wê, mijarên fîzîkê û hizirkirina wê ya li ser temenekê dinamikî re wê êdî wê bi wê re wê bibê. Minaq 'dem û fezeyê' wê di wê temenê de wê weke

mijare gerdûnî ku wê, bi zêdeyî wê di wê demê de wê li wê bihizirê. Pêvajoya li ser têgihîştina fizîkê û nîqaşên wê re ku wê heta demên ku wê Einstein wê di wê de wê teoriya xwe ya dîtbariyê û ankû 'teoriya roletivitetê' wê binivîne wê di wê temenê û demê de wê bi wê re wê, destpêbikê û wê derkeve li pêş.

Kant wê li ser wê nûqteyê re wê, weke ku wê bi kevneşopîya hizirkirinên filosofên berê re wê hebê ku wê mijare ya ku ew bi rêya sehan dihê derkkiirn û ya ku wê dervî sehan ku ew bi wan û rêya wan nayê derkkirin û ankû bi zêhnekê ku wê mirov karibê xwe bigihênê wê û zanîna wê û hwd re wê li wê, bi hev re û di zikhev de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bi wê re wê hizrên xwe wê di dewama wê de wê werênê ser ziman.

Li ser wê temenê wê were dîtin ku wê bi zêdeyî wê nîqaşek li ser zanîna sehî û ankû bi rêyên sehên me re wê were bidest xistin wê hebê. Di wê temenê de wê, dema ku wê, Leibniz û wolff wê, li wê bihizirin ku wê, zanîna ku ew bi rêya sehan li wê were gihiştin wê ne zelal bê û wê bi wê re wê zanîna li ser gotinan re ku wê xwe li wê were lêgihandin wê weke bêbûhûrîner wê were lê kirin. Kant wê li ser wê temenê wê rêgezên di temenê hizirkirina mirov de bûna wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê ji aliyê xwe ve wê werênê ser ziman. Wê demê wê, mijare darêjkan wê li wê bihizirê û wê, bi wê re wê, hizrên bi rengê weke 'darêjk di temenê zanîna me ya sehî de ku ew hena, weke di şîyarîya me ku ew dibin weke weke tozna wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. 'Di wê temenê de wê darêjk wê li ser wê temenê wê geometriya di zêhnê mirov de dibê wê, bûyina wê weke 'bi derfet' bikê wê were lê hizirkirin. Li ser wê temenê wê, zanîna ku wê bi geometriyê re wê di wê temenê de wê, li ser darêjkê re wê were lê gihiştin wê bi wê re wê, ya ku wê bi temenê gotinê wê were lê hizirkirin jî wê di awayekê de wê weke ku wê pûçbikê û ankû bûhûrînenêr bikê.

Li ser wê temenê wê nîqaşên li ser darêjkê wê, kevneşopîya wê ya ku ew di wê demê de wê hebê wê, hinekê jî wê rengê wê xwe bisipêrê temenekê hizirkirinê ê empirîkî. Li gorî wan wê, hinek darêjkên ku ew zêhnê me de ên ne kifşkirî wê hebin. Ê ew bi zanîne re wê, di awayekê de wê weke ku wê werina kifşkirin.

Hinek nîqaşên li ser empirisismê ku wê weke di temenekê metafîzîkî û hwd de wê werina kirin jî wê di wê temenê de wê di rengekê de wê, weke ku wê temen û çavkaniya wan di rengekê de wê weke ku wê bibê û wê bê afirandin. Di wê temenê de wê empirisism wê xamginiya wê di serî de wê

ew bê ku wê xwe ji seha metafîzîkê wê xwe rizgarnekir. Ji aliyekê ve jî wê mirov wê fahmdikê. Ber ku wê, kevneşopîya hizirkirinê a ku wê ji demên ronansê û hizirvanên wê yên wê demê û hwd ku wê bibê wê, ji wê di wê temenê de wê bi lêpîrsînên ku wê bikin û wê bi wan lêpîrsînan wê encamên ku wê bigihijênê de wê, çerçoveya wê ji aliyê xwe ve wê, di awayekê de wê bidina dîyarkirin. Bacon, hume û locke jî wê di wê temenê de wê dema ku mirov wê hizrên wan lê binerê wê di serî de wê mirov karibê wê bi wê re wê bi rehetî wê kifşbikê.

Lê di awayekê din de jî wê, mijare çavkaniyê ku wê bibê xweza û wê ji hebûnek metafîzîkî û hwd ku wê derkeve êdî wê di wê çerçoveyê de wê bi xwezayî ew wê, ji her aliyê ve wê bibê mijare lêpîrsînê, hizirkirinê û şikbariyên ku wê di mejî de wê biafirê.

Mirov di mejiyê xwe de wê dema ku wê xwe bi sipêrê xwezayê wê, heta roja me jî wê di mejiyê xwe de wê di nûqtêya xwe ya herî zêlal û ku ew xwe bi wê safî û xort hîsdikê jî wê, ji aliyekê ve wê weke dilopekê nepenî, nezani û şikek ku ew wê, di mejî de wê bê temenê lêpîrsînê bi têgînên weke ideayî, metafîzîkî û hwd jî. Di wê temenê de wê, ev nûqtêya piçûk wê çendî ku wê piçûk jî bê wê encamên wê ji ya ku em te fikir dikin wê li ser mirov, zanîna mirov, daraz û derûnîya mirov wê mazintir bin.

Emprisismê wê dikarê wê di nava wê de wê li ser wê temenê wê, bi du aliyên wê şîrovebikê. Yekê wê bi aliyê wê yê aqilê şenber û çavkaniyê û hwd re wê, karibê wê, fahmbikê û wê bi wê re wê werênê ser ziman bê. Aliyê din jî wê bi wê temenê wê yê zêhnî û lêpîrsînên bi çavkaniya darêjkê ku wê xwe negirê û wê heta bi ber aliyekê nepenî û metafîzîkî ve wê herê jî wê karibê wê fahmbikê bê.

Mijare emprisismê wê, di awayekê wê yê ku wê, zêdeyî wê bi têgîn û şêwayê dahûrkinê û hwd re wê, bixwezê gûncawî û ankû rojevî wê bimênê jî û wê hinekê jî wê bi wê nûqtêyê ve wê girêdayî bê. Ev wê ji aliyekê ve wê çendî wê li ser wê dem û nûqtêya demî a fahmkirinê a ku mirov wê dijî re wê b sînor wê weke ku wê were dîtî jî lê wê ji aliyekê din ve jî wê weke nûqtêyek xwe ji aliyekê ve di fahmkirinê de bi sînor bikê jî wê bide dîyarkirin. Du wê nûqtêyê de wê ev nûqte wê di xwe de wê gelek nepeniyên ku ew di wê de ew werina kifşkirin û werina rohnîkirin û fahmkirin jî wê hebê.

Mijare fahmkirina darêjkê wê tenê yek ji wan ya piçûk bê. Di wê temenê de wê mijare zêhnê wê, di wê çerçoveyê de wê bikê temenê xwe û wê bi wê re wê, di rengekê de wê, bide dîyarkirin. Di hume, bacon û

locke de wê ew bi sînor kirin wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Wan xwest ku ew bi wê û têngîna darêjkê û biriqîna wê di çerçoveya aqilekê şenber û bi şêwayên weke 'sedemê û encamê' û hwd re ew li ser wê herin. Lê di nûqteya dawî de wê, ew nûqteya bi nepenî wê weke weke haspê ku ew ji hefsarê xwe bi filitê û êdî ew xwe werênê ser ziman wê bi kant re wê, bi çerçoveyek metafîzîkî û têngîna wî ya sermedîyê re wê, di rengekê de wê xwe bide dîyarkirin. Ev nûqteya ku wê, dibê ku hume jî, bacon jî û locke jî ew kifşkiribin lê wan ji wê zêdetirî di çerçoveya têngînek xwezayî de bi aqilê xwezayê bi şenberîyê wê bigihênê salixkirinê re bi sînor wan xwestiya ku wê werênina ser ziman. Lê Kant wî, ew sînor weke ku ew bi zanebûnî bê ne bi zanebûnî bê wî ew derbaskir û wî bi tememî dîmenekê ideayî û metafîzîkî û ankû gerdûneke sermed ji wê derhanî der. Ya ku wê di nava hizrên kant de wê, di dewama wê de wê were wê ev bê. kant wê, di wê nûqteyê de wê, ji wê çerçoveyê wê sûdgirtina wî ya têngîhên rasyonali jî wê di aslê xwe de wê bi serê xwe wê, weke aliyekê din ê balkêş û giring wê xwe bide dîyarkirin ku ew bi wê re wê, çawa wê ku wê fahmbikê bê. Di wê temenê de wê, di wê şêwayê empirîkî de wê di nava çerçoveya wê têngîna rasyonali de wê hizirkirinê ku wê bikê wê, bi wê re wê, derxistina li pêşê a têngîna mantiqê jî bi aqilê sentetîkî û rêgezên wê yên fahmkirinê wê hinekê jî wê, weke têngînek nû wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Lê wê ji aliyekê din ve jî wê, weke hizirkirina mantiqê ku wê heta leibniz wê were bi têngîna zanîna gotinî re û wê di dîmenekê xitiminê de wê xwe bide dîyarkirin wî, derketinek û rêyek li ser darêjkê û zêhnê re wê, bi şîroveyên xwe re wî kir ku ew wê bide dîyarkirin.

Di pergala xwe ya epîstemolojîk de Kant, hewl da ku di navbera rasyonaliзм û empirîzmê de, bi gotineke din, dogmatîzm û şikparêziyê navbeynkariyê bike an jî rêyek navîn bibîne. Ji ber vê helwestê, hînkirina wî carinan wekî eklektîkîsmê tê gotin. Navbeynkariya weha ne tiştêkî ku bêyî rexnekirina aliyên pêk were. Ji ber vê sedemê Kant di berhemên xwe de hem rasyonaliзмê hem jî empirîzmê rexne dike. Bi gotinên xwe, ew hem dogmatîzmê û hem jî şik û gumanê rexne dike, wekî xalek ku empirîzmê di mijara Hume de gihîştiye. Em dikarin bibêjin ku ew wê, bi rastî nêrîna rexnegir li hemû tevn û beşên pergala Kant belav bûye.

Di wê çerçoveyê de wê hizrên kant wê di dîmenekê cihê de wê karibê wê, di wê temenê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Ew wê, şêwayên weke yên têngîhên zêhnî ku wê weke 'dervî aqilê sehî ku wê were dîtin wê bi aqilê û azmûn û çavkaniyên wê re wê çawa wê bikê ku

ew wê fahmbikê wê di rengekê de wê bixwezê ku ew wê, di rengekê de wê fahmbikê.

Descartes ji aliyê xwe ve wê bi têtîna xwe ya 'rasyonali' wê tiştêkê wê bi xwezayê ku ew bi 'ideayî' wê pêşbixê. Ew jî wê di wê temenê de bê ku wê, çawa wê, di rengekê de wê, ideaya di xwe de girti wê, bi cihê ideayek di xwe de ne girtî re wê cih bigûharê re wê pêşbixê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê têtîna ideaya descartes ew dihênê ser ziman wê, di wê çerçoveyê de wê, ne weke ideaya platon ku ew di xwe de wê xwediyê bûjenên xwe yên ku wê platon bi fenomenên matematikê û ankû geometriyê wê bikê ku ew wê di wê de wê kifşbikê û ew di wê de wê bi wê re wê kûrbibê û wê werênê ser ziman bê. Wê, di rengekê de wê, descartes wê bixwezê ku wê, di rengekê de wê, di wê temenê de wê, bi temenekê fahmkirinê a ji xwezaye dervî me wê çawa wê li wê were lê gihiştin wê di wê temenê de wê bi wê re wê fahmbikê.

Kant jî wê di rengekê de wê bixwezê ku ew ideaya ku ew wê, di wê demê de wê bi felsefeyê re wê heta wê demê wê were ku ew bi aliyekê wê bi şikparêzî û hume bê, ideaya empirikî a locke bê, û ankû rasyonalisma bi temenekê gûmanbar a descartes û hwd re ku wê fahmbikê wê çawa wê ji wê bigihijê çerçoveyek fahmkirinê a weke bi çerçoveya mantiqê û hwd re wê, di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Leibniz wê mantiqîya wî ya bi temenekê dahûrî a li ser têtîna gotinê û hwd re ku wê bikê wê, ew wê, bi têtînek temenî a li şûna gotinê ya darêjkê re wê, di rengekê de wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê rengekê din ê hişmendî wê bi wê re wê li gorî xwe wê bikê ku ew wê pêşbixê û wê werênê ser ziman.

Rasyonalisma kant wê di rengekê de wê, di şewayê pergalî de wê dernekeve li pêşîya suhrewerdî û ankû piştî ya descartes. Lê ew wê, di dîmenekê de wê tiştêkê din wê weke ku wê bi wî û şîroveyên xwe wê li wê zêde bikê û wê werênê ser ziman. Ew jî wê, di wê çerçoveyê de wê ew bê ku wê, çawa wê, wê bi wê **şikparêzîya hume** re wê, derîyekê li wê têtîna dogmaya demê wê vekê û wê li ser temenekê mantiqî û rasyonali wê li gorî xwe wê bide rûnandin wê li ser wê bisekinê. Di wê çerçoveyê de wê, li gorî wê dogmayê bi sînorkirina şikkiirnê û bi wê şikkirinê şewayê wê, dogmayê bi hizirkirina dixwe de ku ew dikê li şûna wê ku wê bi dervî xwe re jî wê di dîmenekê vekir de wê bihizirê û hwd re wê, di wê temenê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê weke ku wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov

wê karibê wê di wê temenê de wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman bê.

Li ser wê temenê wê, xabate xwe ya bi navê li ser 'rexneya aqilê saf' ku wê binivîsê wê ser dehsalên xwe wê li wê bide bûhûrandin. Ew wê di wê temenê de wê çawa wê, ew wê, bi wê re wê, di rengekê de wê werênê ser ziman û wê, li ser wê çerçoveya ku ew bi wê dihizirê wê pergalek felsefeyî ku ew wê piştre wê bi navê 'transcendental' û ankû ideaya *transcendental* wê bi navbikê wê pêşbixê. Li ser wê temenê wê, bi têngîna 'rexnegiriyê' re wê, li têngînên felsefeyê ên 'teqezî' wê bi nerînek rexnegir wê di wê çerçoveyê de wê, binerê û wê bi wê rengê wê hizrên xwe wê li ser wan re wê werênê ser ziman. Weki din wê wê di çerçoveya felsefeyî a lêpirsîner ku wê weke bi têngînên metafîzîkî weke ya leibniz, spinoza û Wolff wê, di wê çerçoveyê de wê bi têngînek metafîzîkî a bi felsefeyê darêjkî ku wê di çerçoveyek pergali de wê bi wê re wê li wê bihizirê wê, çawa wê, bixwezê temenekê wê çêbikê wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Wê, têngîna metafîzîkê ku wê, bi awayekê wê, hume û bacon wê di têngînên xwe yên empirîkî de wê aligirên wê bin ku ew bi sînor bikin li ser şîroveyên xwe yên bi xwezayê ew li ser têngînek darêjkî û felsefeyî a pergali ku ew bi gotina 'transcendental' pênasebikê dikê re wê weke ku wê ji wê re wê rê vekê. Ya ku wê piştre wê, di aslê xwe de wê ji idealisma alman re wê weke ji kant û heta Hegel û hwd re jî wê di awayekê de wê bê temenekê hizirkirinê ê bi pergali jî wê di wê çerçoveyê de wê di şewayekê hizirkirinê de wê xwe bide dîyarkirin.

Li ser wê temenê wê, di temenekê jîyanê, kosmogonîkî, metamatikî û geomerîkî û aliyên din ên bi zanistên felsefeyî û hwd re wê, di çerçoveyek berfireh de wê kant wê bi wê yekê wê li ser wan xabatek berfireh wê bimeşênê û wê bixwezê ku ew xwe bigihênê encamek berfireh. Encamên ku ew dihêniyê de wê, di wê temenê de wê bi şewayî wê mijare rîyên gihiştina zanînê ên bi temenê dahûrî û ankû analîtîkî û sentetîkî û hwd ku wê şîrovebikê û bi gotin bikê re wê, di wê çerçoveyê de wê werênê ser ziman. Di dîmenekê din de wê, bi têngîna 'razber' a metafîzîkî jî ku wê karibê bi temenekê wê were li ser rûnandin a 'apriorî' û ya bi têngînek şenber a 'aposteriorî' û hwd re wê, bi temen û gotin bikê û wê werênê ser ziman.

Weki din wê weke ku wê bi gotina 'metafîzîkê' ku ew wê di wê çerçoveyê de wê weke şêwa û temen û bingihêkê aqilmeşandinê a kosmogonîkî wê li lê binerê wê, bê dîtîna ku wê derkeve li pêş. Li ser

pergalek metafizîkî a bi wê bê lê ghiştina li zanînê bi wê bi ghiştina zanînê bidest xistina wê re wê li wê bihizirê. Mijare metafizîkê wê di wê rengê de wê çawa wê weke temenekê bi wê kifşkirinên nepeniyên gerdûnî û jîyanî û hwd wê were bikarhanîn wê li ser wê çerçoveyê de wê weke ku wê di rengekê de wê bixwezê bi wê re wê li wê bihizirê. Ew li gorî xwe wê, wê di xwe de girtiyên wê ya dogmayî bi aliyê şikkirinê û hwd re wê bi sînorbikê û wê li derve wê bide vekiriin û bide gihandin li nerînê re wê, li ser wê temenê wê bi wê re wê li wê bihizirê. **Ber** vê yekê, pergalek metafizîkî bi têgîn û rêgezên aqilê pak ve bi derbaskirina hestiyariyê ve tene desteser kirin, Kant bi taybetî bala xwe da ser şêwayên wê yên bidest xistina zanînê yên bihişê pak û pêktê di nav mirovan de û çî dikarin bi wê bidest bixin û çî nekarin bidest bixin. Li vir, dema ku em behsa aqilê pak dikin, em jêhatûbûna xwe ya aqil fahm dikin, ku ti têkiliya wê bi ezmûna hestî û hwd re em, bi têgînên bi tevahî aqilane re wê dikin wê werênina ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê dema ku wê bahsa aliyên hêstiyarî û hwd wê were kirin wê zanistên weke yên derûniyê û hwd wê, weke aliyna ku wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyna zindî û xwedî temen jîyanî bi hebûna mirov û jîyane mirov re wê di temen de ku wê werina fahmkirin wê karibê were kirpendin. Her weha mirov dikare behsa hişê giştî yê mirovî bike ku van hemû şiyânên zanînê, di nav de hesasiyet, têgihîştin û aqilê pak jî di nav de ya. Lê belê, li vir di wateyeke taybet de, di warê ku Kant dikare zanîna derbasdar derxîne yan na, şiyana derûnî ya ku rexne dike weke aqilê pak a jî. Ji bo vê jî, wek ku me behs kir, pêdivî ye ku mirov zelal bike ka zanîna derbasdar an zanîna rast çî ye û di vî warî de ne tenê hiş, her weha şiyânên me yên din ên zanînê jî çîna bêne berçavan.

B vê yekê Kant, di *'Rexneya Aqlê saf'* de cûreyên me yên zanînê û şiyânên derûnî yên hevrast ji hev vediqetîne û dest pê dike ku wê, her yekê bi hûrgulî lêkolîn bike. Karînen derûnî yên ku hatine nîqaşkirin weke hesasiyet, aqlê demkî û saf û hwd wê, bi pergalek agahdariya ku wê bi wan re têkildar in matematîk, zanistên xwezayî û metafizîk in wê, bête ser ziman. Kant di rastiyê de sê pirsan li gorî van şaxên zanistê dike. (1) Matematik çawa dikare gengaz bê ji zanîn û fahmkirinê re? (2) Zanistên xwezayî çawa biderfet in ku ew ji wan sûd were girtin? (3) Metafizîk çawa dikare bi derdet bê weke zanîn û rêyek zanînê bi zanyarî? Ji bo ku ew, bersiva van pirsan bigire, bi şîrovekirina qabiliyetên derûnî yên ku ew li wan dihire û şiyânên me yên derûnî ne û ravekirina wan çawa wê, bi bersiva van bi pirsdayinê wê karibê bibê wê, li ser wan bisekinê. Pirs

dawî ne tenê wê weke pirsekê li ser wê kirdeya ku ew bi rengê li hev hûnayıya hevokê ku wê bide me. Ji wê zêdetirî wê têngînek lêpîrsîner li ser têngîna metafîzîkê a ku wê ji dema aristo û heta roja me ku wê weke 'zanistekê' wê were ser ziman jî wê werênê ser ziman bê.

Kant wê di wê temenê de wê, bixwezê ku ew metafîzîkê wê weke zanistek fahmkirinê demezrênê û ji wê aliyê ve wê, bi pîrsên din ên jîyanî ve ku ew karibê wê bikê wê, bigihênê şîroveyekê û fahmkirinê. Li ser wê di wê çerçoveyê de wê li ser wê bisekinê. Di pêşgotina xabate xwe ya bi navê "rexneya aqlê saf" ku wê werênê ser ziman de wê bi ew wê bi wan gotinan wê werênê ser **ziman**. Kant di pêşgotina berhema xwe de eşkere dike û li ser wê disekinê ku ew, çîma pêdiviya wî bi rexneyeke weha li metafîzîkî heya. Pîrsên sereke yên ku metafîzîk bi wan re mijûl dibe, hebûn û xwezaya Xwûdê ye, gelo mirov bi rastî xwedî azadiya wîna ye, gelo giyanê mirov nemir a û hwd. Kant di wê baweriyê de ye ku pergala metafîzîk ên ku ew, heta wê demê hatina pêşkêşkirin, nekariyana ku ew van pîrsgirêkan ronî bikin û di vî warî de her tim bûyina sedema nîqaş û nakokiyên. Pîrsgirêka sereke li vir ew e ku çîma metafîzîk nikare zanyariyên derbasdar mîna matematîk û zanistên xwezayî peyda bike.

Têngîna metafîzîkê ku wê weke têngînek dervî rêyên derkkirinê ên sehî bê jî wê were dîtî wê, di wê temenê de wê, weke qadek hizirkirinê ku wê bi wê re wê, di temenekê bi sehê wê fahmkirinê û hildana li dest re wê, kant wê bixwezê ku ew li wê bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê bi zanistên xwezayî ku ew xwediyê temen û bingehê derkkirinê ê bi rêyên sehî bin wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê bihizirê û wê bixwezê ku ew li ser rêya rehkirinê re wê di awayekê bi ber fahmkirina wê ve herê û wê fahmbikê.

Di wê temenê de wê weke zanistek din wê zanînê û şewayekê bi wê ê gihiştina zanînê wê karibê bide me? Ev wê weke pirsek ku wê di dewama wê de wê di serê kant de wê bi zanîna metafîzîkê re ku wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku wê fahmbikê û bi wê li wê bihizirê. Weke zanistên derfeta hildana li dest metafîzîkê û weke wan bi wê gihiştina zanînê wê bi derfet bê û ankû ne bi derfet bê wê li wê bihizirê.

Di wê temenê de wê, di dewama wê de wê, ji aliyekê din ve jî wê ew wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku wê fahmbikê. Ew jî wê ew bê ku mirov wê, teqezê bi aqlê saf wê karibê dûnya û xwezayê fahmbikê wê di wê çerçoveyê de wê weke pîrseka ku ew bi wê li wê bihizirê û serî li ser wê diwastênê bê. Bo ku ew bigihijê bersiva wê, pêşî dixwezê ku wê bi awayekê mihtemel aqlê mirov wê cûreyên zanînê ku ew dikarê xwe

bigihênê wan û bi wan werênê ser ziman wê çî bin wê kifşbikê. Awayên zanîne ku mirov wê di çerçoveya zanîna kant de wê li wê bihizirê wê di serî de wê, şewayê 'apriorî' û yê 'aposteriori' wê were bîra me. Ew wê, di nava wan herdû şewayan de wê cûreyên zanîne wê weke zanînen şenber û yên teqez wê li dûyan wê beş bikê û wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Li ser temenekê darazî ku wê bahsa 'darazên apriorî' wê were kirin wê weke bi zanîni ku wê rastîtiya wê bi pêwîstîni bê û wê bi temenekê gerdûni ku wê bûhûrînerîyekê wê di xwe de wê bihawênê û wê bar bikê wê were fahmkirin. Li gorî wê, ev pêwîstîni û gerdûnîti ya ku wê azmûn ji me re wê bide hanîn weke encamên wê, di wan de wê nebin. Yên ku wê xosletên wê û nitelikên wê di xwe de wê karibê bar bikê wê, minaq metamatik bê.

Weki din wê 'darazên aposteriori' wê weke bi dahatên ku wê bi azmûnê ku wê mirov wê karibê xwe bigihênê wan wê, werênina ser ziman. Di wê de jî wê ber ku wê rastîtiyên wê herînbârî bin wê di wan de wê, pêwîstîni û gerdûnîti wê weke di xwe de wê barnekin bin.

Weki din wê têngîna 'darazên analitikî' wê karibê wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman. Wê jî kant wê di wê temenê de wê werênê ser ziman ku wê, dema ku wê ya ku wê weke lêkera derpêşê wê biafirênê weke gotinê ku ew bi ya kirdeya derpêşê re di heviyekiyekê de bê wê demê wê karibê weke darazek analitikî (dahûrî) wê, fahmbikê.

Mînaqa ku Kant bi wê dide jî wê ew bê ku wê: "hemû cism di fezayê de cih digirin." Ev derpêşa analîtîk e ji ber ku ew têgeha me ya laş ew e ku tê de dirêjkirin an cîhek li cîhê dagir dike bê. Bi gotineke din "yê dirêjeyî bûjenî e, bûjeniyê(rewşa wê ya fizîkî dikarê li vir bi geometrikî û hwd were qastkirin) jî yê dirêjeyî ya". Ber vê yekê, hemî derpêşên pênasedikê derpêşên analîtîk in. Di derpêşên analîtîk de têtîkiliya kirde û lêkerê wê weke têtîkiliyek hevyeke bê.

Di dewama wê de wê têngîna 'darazên sentetikî' wê weke aliyê din ku wê kant wê di dewama wê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Di darazên sentetikî de wê mercên analitikî ku wê di wê de wê nebûhûrînerbê bê. Bi gotineke din wê weke gotina kirde û ya lêker wê ji aliyê wê ve wê, di wê de wê ne hawê bê. Weki din wê di wê de wê di nava kirde û lêkerê de wê heviyekiyek wê weke ku em bi daraza analitikî re wê dibînin wê di wê de wê nebê. Kant wê ji wê re wê minaqek bi wê rengê wê bide. Minaq; wê hemû cism wê giran bin. Li gorî wê têngîna kant wê, gotina cismê wê, ya giraniyê wê di xwe de wê, barnekê û ne

hawênê. Em cisman bi rêya azmûnkirinê wê giraniya wê fêr dibin. Li gorî kant wê, ev tiştê baş bê. Ber ku ew bi wê dihizirê wê bi wê rengê wê dihênê ser ziman ku wê bi wê saya azmûnkirinê wê gotina gotina kirdeyê wê bi rêya ya lêkerê wê li wê nitelikek wê weke were lê kirin wê bibê. Êdî bi wê sayê wê zanîna me ya kirdeyê jî wê zêde û berfireh bibê.

Di dewama wê de wê, di 'rexneya aqilê saf' de wê, dema ku wê bahsa darazên analitikî wê bikê wê bi gotinaka din wê di wê rengê de wê werênê ser ziman ku wê, li gorî 'rêgeza heviyekiyê' wê bibê û ev jî wê, encama daraza analitikî wê weke encamak 'apriorî' wê xwe bide diyarkirin. Li gorî wê jî bi wê rengê rast û ankû bi rengê din şaş a wê ti têtikiliya wê êdî wê nebê. Bi têtîna pêwîstîni wê, rastîti û ankû şaşîti wê, bi têtîni ku ew dihilde li nava xwe û bi rengê salixkirina wan û têtîna rêgeza heviyekiyê wê referansa wê were diyarkirin. Vaji wê têtîni darazên sentetikî wê, bê ku wê kirde û lêker di heviyekiyekê de ku ew bi sipêrêna hev ku ew, li wê dihizirin wê êdî wê bi piştrast û birhankirina wan wê wê pêwîstiya referansên cihê wê bi xwe re wê bibînin. Minaq di darazên me yên rojane de wê, kirde û lêker ew têtikiliya nava wan ku ew diyardeyî ya û ankû na wê, wê, bi wê re û bo wê azmûnên me wê di berçav de wê bi wê werina derbaskirin.

Wê cihêkirina kant a bi têtîna analitik û sentetikê wê di aslê xwe de wê dema ku em ji aliyekê din ve jî wê li wê bihizirê wê weke ku wê, têtîna hume ku ew bi wê, di nava ideayan de wê, ku wê girêdanên wê werênê ser ziman wê, bi derpêşên diyarde û bûyinê (ankû hebûnê) wê werênina ser ziman wê werênê ber bîra me.

Hume de wê, derpêşên aste yekem wê weke bi rastiya pêwîstîni wê werênê ser ziman û yê duyem wê bi sehî û azmûnî wê werênê ser ziman. Lê kant wê di wê warê de wê aliyekê wê yê din wê weke ji aliyê xwe ve wê kifşbikê. Ew jî wê ew bê ku wê derpêşek wê hem aliyekê wê yê analitikî wê hebê û hem jî wê aliyê wê yê din ê sentetikî wê hebê.

Di wê nûqtayê de wê di nava têtîna apriorî û ya sentetikê de wê, wê têtikiliya wê ya ku ew didênê wê, di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê wê yê din bê ku ew wê, ji aliyê xwe ve wê werênê ser ziman bê. Ew wê, di wê temenê ew wê bi têtîna 'aprioriya sentetikî' wê, weke cûreyekê wê werênê ser ziman û wê dênê ber me. Di wê çerçoveyê de wê, ew kombinyona hume ku ew wê di wê çerçoveyê de wê werênê ser ziman wê weke ku wê derkeve dervî wê.

Ev têtîna *aprioriya sentetikî* a kant wê weke aliyekê ku ew li ser wê disekinê bê û wê dema ku em wê dinerin wê ew wê, di wê çerçoveyê de

wê bi têtînek fenomenolojikî wê bi têtîhek metamatikî wê li wê bihizirê û wê li gorî wê hema bêja hemû fenomen û dîyardeyên metamatikê wê di wê nûqteyê de wê weke ku wê bibin wê werênê ser ziman.

Kant wê di wê nûqteyê de wê, dema ku wê li ser wê re wê, bo ku ew wê têtîna xwe wê piştrast bikê û wê werênê ser ziman wê têtînek j inava felsefeya dema kevnera a weke ya felsefeya empedokles ku wê dema ku wê werênê ser ziman wê bi têtîna fîzîkê ku wê di nava têtîna xwezayê a bûjenî de wê kêmbûn wê nebê wê tenê wê, di rengekê de wê, bi wê û hevqirtina wê re wê, wê şewayên nû wê bibin û wê ew wê, dîmenê wê yê gûharînê wê biafirênê. Lê wê di nava wê de wê kêmbûn û zêdebûn wê nebê wê, di astekê û pîvanekê de wê bimênê wê di wê temenê de wê serî li wê bide û wê bi wê werênê ser ziman. Li gorî wî di rewşa vegûharînê de jî wê, hertimî wê têtîliya nava bertekê û bandûrê de wê hertimî wê di heviyekiyekê de wê bi wê re wê bibê û ew wê bi wê re wê bibê. Kant wê dema ku wê, pergale xwe ya epistemikî ku wê avabikê û wê çerçoveya wê werênê ser ziman wê di dîmenekê wê weke ya hîyararşiyî de wê, li ser wê temenê û çerçoveyê de wê bi têtînek qatagorizekirinê re wê, di awayekê de wê weke ku wê bi wê re wê werênê ser ziman. Ya ku wê li gorî wê gerdûnî û pêwîstînî bê wê hertimî wê bi qarakterê apriori bê. Lê bo ku em rasttîyên wê bibînin jî wê hertimî wê pêwîstîya serîlêdana li azmûnên me wê bibê. Ew wê di wê temenê de wê, di nava ya pêwîstînî û ya ne pêwîstînî de wê, bi awayekê direkt û ankû indirekt wê weke têtîliyek fahmkirinê wê bi wê re wê, di reng û awayekê de wê weke ku wê bi wê dênê û wê bi wê re wê êdî wê werênê ser ziman. Li gorî wî wê dema ku em wê serîlêdanê wê bikin jî wê, di nava wê de wê, ew heviyekî di nava kirde û lêkerê de wê bi wê re wê nebê. Di dewama wê de wê bingihê wê fahmkirinê wê di dewama wê de wê li ser temenê aprioriya sentetikî wê êdî wê bi wê re wê di dewama wê de wê ava bikê.

Di dewama wê de ku em li ser hizrên kant re wê hinekê din wê li wê bihizirin wê karibê wê bi têtîna 'transsendental estetik' ê re wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê, di dewama wê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Kant wê di wê de wê pêşî li ser mijare aprioriyên sentetikî wê, bisekinê û wê çawa wê bi derfet bê wê bixwezê ku ew wê pêşî wê fahmbikê. Li gorî wî, sentetik apriori ku ew darazan biafirênê ew di qada metafîzîkê de wê bi derfet bê û ankû ne bi derfet bê wê bixwezê ku wê fahmbikê. Ew wê mijarê wê di 'prolegome' de wê, li ser wê bisekinê û wê werênê ser ziman.

Weke ku ew di wê de wê werênê ser ziman wê, pêşî wê weke pêwîstiyekê wê hemû 'fêrsên mirov' ku ew werina salixkirin û wê piştî wê fahmbikê ku wê çawa wê sentetik apriori wê bi derfet bê ku mirov bi wê li wê bigihijê darazê wê wê bixwezê ku ew li ser wê bisekinê.

Lê wê dema ku wê kant wê bikê wê di mijare 'zanîna sehî' de wê, têgînek apriori wê hebê û ankû nebê wê pêşî bixwezê ku ew wê fahmbikê. Ew jî wê, di bin sernavê 'transsendental **estetik**' de wê bikê û wê di wê çerçoveyê de wê bixwezê ku ew wê fahmbikê.

Li vir em pêşî berî ku em di herikina mijarê de pêde herin em divê ku em, tiştêkê li vir bigihênina fahmkirinê. Ew jî wê gotina 'estetikê' bê. Di zimanê hesan û gelemperî ê ku ew dihê bikarhanîn de wê, di wateya 'xweşikbûnê' û ankû 'zanîn û têgiha wê û li wê têgihiştinê de wê were fahmkirin. Li vir wê aliyê gotinê ê pêşî wê kant wê weke ku wê li şûn bihêlê û wê bi aliyê duyem ê teorikî ve wê pêde wê herê û wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, wateya gotina 'estetikê' ku ew di wê çerçoveyê de di nava wê bi gotinkirina xwe de ku ew bikardihênê jî wê li ser temenê bi rengê 'bi rêya sehan û derkkirin gihiştina lê têgihiştinê' û ankû fahmkirin bê. Yanî wê di wê temenê de wê di wateyek ku wê weke ku wê di demên kevnera a girêkî a dema kevnera de ku wê bi wateya gotina 'aisthesis'ê de ku wê were bikarhanîn di wê wateyê de wê ew di wê çerçoveyê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di wateya wê ya ku wê di wê demê de wê ev gotina 'aisthesis'ê de ku wê were bikarhanîn de wê, bi mijare 'fêrsa derkkirinê' û ankû bi rêya sehê û zêhnê gihiştina wê fêrsa derkkirinê û hwd re wê, li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Bi gotinek din wê wateya gotina 'fêrsa seha zêhnê' a bi derkkirinê wê di wê çerçoveyê de bi wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di wê nûqteyê de wê weke aliyê pêşî ku ew li wê dihizirê wê di wê temenê de wê ew bê ku wê mijare zanîna sehî ku ew di wê de wê, aliyekê wê yê di wê de ê ku ew bi têgîna apriori ku wê karibê were fahmkirin hebê û ankû nebê wê pêşî wê derkbikê û wê fahmbikê. Ku ew hebê wê li gorî wê, li ser sentetik apriori re wê fahmkirina wê weke ku wê hesantir û wê baştir wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê.

Di wê çerçoveyê de wê dema ku em li wê bihizirin wê dîmenê zanîna sehî wê dema ku em li wê binerin wê di dîmenekê de wê weke ku wê, ji aliyê apriori ve wê weke zayif bê û ku ew li wê were lê gerin wê di dîmenê pêşî de wê weke ku ew di wê de nebê wê li ser wê re wê

dîmenekê fahmkirinê wê, di destpêkê de wê di serê mirov de wê weke ku wê bibê.

Li gorî wê têgînê wê sehên me wê, dahatan wê bide me, bê ku derfeta me ya bihatinê wê hebê. Di wê nûqteyê de ku em, dikarin bahsa fêrsa sehê(receptivite) a girtin bikin. Kant wê li ser wê re wê, di awayekê de wê bihizirê û wê di temenekê emprikî de ku wê dahatên bi fêrsê ku wê werin li gorî di wê de wê hinek aliyên wê yên din ku em wê karibin di wê çerçoveya ku ew bi wê dihizirê de wê bibin li wê dihizirê. Ew lê wê ew çi bê wê nikaribê wê pêşî wê werênê ser ziman. Ber vê yekê ew dixwezê wê weke 'aliyna ku ew ne hatina fahmkirin' ku ew bi wê re pênase dikê wê li ser wê bihizirê û wê ji wê aliyê ve wê bi wê re wê êdî wê di wê de wê bidest hizirkirina xwe wê bikê. Ya ku ew wê, di wê çerçoveyê de wê bi wateya gotina 'transsendental estetik'ê wê di dewama wê de wê ji aliyê fêrsa zêhnê û yan jî fêrsa sehê ku ew bi wê re di wê de wê weke aliyekê ne kifşkirî ku ew dihizirê wê bi wê re wê bixwezê ku ew li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê kifşbikê û wê werênê ser ziman. Di wê nûqteyê de wê, fêrsa sehê wê bi zanîna sehê re wê karibê wê were fahmkirin û ankû wê di wê temenê de wê bi rengê tevlibûna wê re wê karibê wê werênê ser ziman ew pêşî li wê dihizirê.

Di dewama wê de wê dema ku ew li wê bihizirê wê pêşî wê li ser gotina zanînê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê, di wê nûqteyê de wê ew wê, werênê ser ziman ku wê, di her zanînê de wê aliyê wê ku em bi rêya sehê xwe wê derkdikin û aliyê din ê bi gotinê ku em wê bi rêya fêrsên xwe wê, hizirkirinên bi fêrsên xwe re ku em dikin re wê, di wê de wê weke aliyekê wê yê din wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Ji aliyekê ve wê dema ku ew dihênê ser ziman ku ew, zanîna me bo ku ew bi hev re karbikê ew herdû ali bi hev re tevbigerihin û bixabitin wê werênê ser ziman. Li gorî kant wê weke ku w emprist wê werênina ser ziman ku wê teqez li ser dahatên sehî re wê nikaribê bi tenê wê, fahmbikê. Li gorî wî, wê tenê di hundurê gotinên fahmkirina bi fêrsê ew dibê û weke heya wê awayekê hizirkirinê wê hebê. Ew wê nûqteyê ku ew wê pênase dikê wê bi gotina "gotinên bêseh wê weke hundurê wan vala û sehe bêgotin jî wê weke kor bê" re wê werênê ser ziman. Li ser wê re wê li temenê têgîna fêrsê û fahmkirin û bi wê hizirkirina wê re wê êdî wê bidest hewldana fahmkirina wê êdî wê bikê.

Kant wê wê ji wê nûqteyê wê weke ku wê bigihijê têgînek weke bi têgîna "darêjkên apriori ên di fêrsên me yên sehkirinê" de wê, di şeklekê

û awayekê de wê bi wê re wê salixbikê û ew wê, di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Weke ku ew dihênê ser ziman wê, bênê ser ziman ku em dikarin ji wan re jî dîtînen an têgihîştînen apriori bi navbikin. Di beşa Estetîka Transcendental a Rexneya Aqilê saf de Kant, destnîşan dike ku van hêmanên apriori bi rengekî mîna darêjkên zenînê ya di teza xwe ya di 1770-an de pênas bike. Di lêkolîna ramanên xwe yên li cih û demê de wê, nîşan dide ku ev raman ne şiklê bûjenê ne, lê şeklê ezmûna me na. Bi gotineke din, ew darêjkên fêrsên ku wê bi hîs/hestiyariya me na. Bi wan re, dema ku tiştek ji hestên me re tê gotin/dayîn, em bi sazûmankirina daneyên hestiyar ên belavbûyî têdigihîjin. Bi gotineke din em, daneyên hestê di darêjkên dem û mekanê de em, gava ku ew têne dayîn distînin.

Di dewama wê de wê kant ew bo ku ew wê, piştrastbikê û ankû bigihênê temenekê birhanî wê hinek rewşên weke yên deng û rengê û hwd wê, di wê temenê de wê serî li wan bide û wê bixwezê ku ew wê bi wan re pênasebikê û werênê ser ziman.

Ew wê di dewama wê de wê mijare demê û mekanê û ankû fezeyê û demê wê, bi wê re wê, weke temenê amede wê li wê bihizirê. Lêkerkirinên li têgîna demê û ya qadê wê bi wê re wê li ser wê temenê wê êdî wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Li gorî lêkerkirinên demî wê bo me di dunya me ya hundurîn de wê bi awayekê di wê demê de ku wê bi azmûnbûnên wan re wê herikinek bi hişmendî wê bibê. Ya duyem jî wê bi empirîkî tiştên ku ew li ser wan dihên dayîn bi refleksyonên ku ew bi demê û fezeyî didin em bi wan ne gihijina wê îdeaya wan. Li gorî wî hinek beşên fezeyê li hevkirina wan re wê mirov nikaribê bigihêjê îdeayek fezeyî. Hinek kêliyên demî li hevkirina wan re wê mirov nikaribê bigihêjê ideaya demê. Ev hemû wê her yekê wê xwediyê tamiya xwe bin. Di dewama wê de wê werênê ser ziman k uwê her beşa fezeyê wê weke heman û tenê weke beşek ji wê bê. wê ne minaqe fezeyê bê. Wê sînorîya wê bê. Minaq wê di dewama wê de wê li ser têgîna demê re wê li wê were lê hizirkirin wê li gorî wê her beşê demê û qata wê, di nava herikina xwe ya wê tamiya wê de bê, ku ew bi ber sermedîya wê ve diherikê. Di wê nûqtayê de wê jî em werênina ser ziman ku wê weke ku wê kant wê bi hizrên xwe yên li ser metafîzîkê ku ew dihênê ser ziman re wê têgînek sermedî wê di wê temenê a hetaheta wê li wê bigihêjê û wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê hizrên xwe wê di dewama wê de wê êdî wê bi wê re wê werênê li ser ziman.

Di dewama wê de wê dema ku wê li ser fezeyê û demê re wê hizrên xwe wê werênê ser ziman wê bi wê rengê wê werênê ser ziman ku ew wê, tenê weke dîtbarîyekê (intuition) nebê. Ew wê di dewama wê de wê di wê de wê, li dîtnek apriori wê bi wê re wê li wê têbigihijê û wê bi wê re wê, di dewama wê de wê êdî wê werênê ser ziman. Li ser wê temenê wê êdî wê bidest hizirkirinên xwe yên li ser fahmkirina fezeyê, demê û bûyina metamatikê wê bikê û wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Kant wê dema ku ew dikeve nava hewldana fahmkirina sentetik apriori de wê, di awayekê de wê weke ku wê ji aliyekê ve wê destê xwe wê ji aliyekê ve wê rehet bikê. Ew wê, têngîna biikarhanînê a matematikî û geometriyî wê di wê nûqteyê de wê bikirpênê û ku wê, tenê wê di çerçoveyek têngînek dîtbar de ku wê karibê were bikarhanîn de wê li wê bihizirê dervî têngîna azmûnê.

Ew wê di wê nûqteyê de wê geometriya bikarhênê wê dema ku ew bikardihênê wê werênê ser ziman ku wê, ew ya ku ew bi rêya sehan ku ew dihê derkkirin bi wê re di levkirinekê de ku wê werê dîtîn re wê, ew wê bibê wê bènê ser ziman. Mijare 'dîtina teqez', matematika teqez' û ankû geometriya teqez' wê li ser wê çerçoveyê wê weke hinek têngîna û kirpendinên wî yên ku ew li wê dihizirê û wê dixwezê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Li gorî wî wê dema ku em li ser dîtînak teqez û ankû dîtbarîya teqez ku em bi metamatikê û geometriyê karibin wê, bikarhanînê wê bikin wê demê wê hemû darazên metematikê û geometriya teqez wê, di awayekê de wê, weke ku wê weke darazên sentetik apriori bin. Li ser wê temenê wê werênê ser ziman ku "wê, dema ku em bêjin heft lê zêde pênc wê bikê deh" wê di destpêkê de wê ne weke darazek sentetikî a apriori bê. Lê wê dema ku ew bi nerînek baldar li wê hat nerîn wê were dîtîn ku wê 7 û 5 ku wê di giştîya wan de wê çawa wê di hijmare 12ê de wê bigihijina li hev wê were dîtîn re wê, di wê çerçoveyê de wê weke nîşanaka daraza sentetik apriori wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê, hizrên xwe li wê heman hijmarê wê werênê ser ziman û wê dema ku wê li ser hijmara diwanzdehê de ku wê bigihijina wê, piştî wê weke ku mirov wê nikaribê wê hijmara duwanzdehê wê tenê bi wê 7 û 5ê li wê bihizirê ku ew encam derxistîya li holê.

Di wê nûqteyê de kant wê li ser têngîna sentetika apriori ku ew wê weke encamê wê ji wê têngîna hijmarê wê derhênê wê di 'rexneya aqilê saf' de wê bi wê rengê wê werênê ser ziman. "Lêbelê, heke hûn bi baldarî lê binêrin, têgeha berhevoka 7 û 5, ew ji bilî girêdana her du jimarên di yek

hejmarê de tiştekin din di hewîne... têgeha di wanzdeh bi tu awayî bi tenê hizirîna min a li ser hev girtina heft û pêncan nayê hizirîn... Bi alîkariya têgihîştina ku têr dike yan jî ji wan bi pênc xalan û bi vî awayî pênc xalên ku di têgihîştinê de hatine dayîn. Bi derpêşa $7+5=12$ mirov têgeha xwe berfireh dike.”

Bi heman rengê wê di dewama wê de wê kant ew wê dihênê ser ziman li ser wê xalê. "Ji ber vê yekê ev derpêş derpêşek aprioriya sentetîk a. Bi heman awayî, tu prensîba geometriya safî analîtîk nîn a. Derpêşa ku "xêz di navbera du xalan de xêza herî kurt e" derpêşek sentetîk a. Ji ber ku ew têgîna min a 'rast' tiştekin ji mîqdarê nîne, tenê bi kalîteyê heya. Têgeha "kurttirîn" bi tevahî li wê hatiye zêdekirin û ji hilweşandina têgeha "xeta rast" nayê derxistin. Ji ber vê yekê di vir de alîkariya xuyangê hewce ye; tenê bi wê sentez dibe.”

Li gorî wî metamatika teqez ew, ne ji ber ku ew ji gotina pêkdihêt. Ber ku ew gotin ji wê dihên afirandin êdî ew gotin wê beremberê wan wê heta kû wê herin û wê bi xwe re wê kifşbikin û wê pêde wê herin êdî wê pêwîstîni bê ku ew pêde herê. Ew wê, weke aliyekê derpêşî ê sentetîkî bê ku ew di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê li ser wê nûqteyê re wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Li gorî wî zanista metamatikê li ser wê temenê wê ber ku wê, bi wê rengê wê, weke zanistek ku ew ji darazan pêktê bê êdî wê, di dewama wê de wê, weke zanistek ku ew di xwe de wê zanîn û darazên din jî wê bihawênê û wê bar bikê. Di wê çerçoveyê de wê, ew jî wê weke bi sentetîkî bê û wê, di wê temenê de wê, bi wê aliyê ku ew di wê temenê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin re wê, li wê were lê hizirkirin. Ev têgîna kant wê dema ku em bi mantiqê hizirkirina metamatik, cebir û geometriya serdema navîn ku em li wê bihizirin wê di heman rengê de wê çawa wê, bi wê re wê, bi kûrbûnê wê çawa wê di wê de wê gihîştandinên nû ku wê bi fahmkirinê wê bi xwe re wê bide çêkirin wê di rengê de wê, dîmenekê fahmkirinê wê bi xwe re wê bide diyarkirin. Di zanistên metamatikî ên weke ku wê werêna ser ziman de wê, di wê de wê, têgîna cebirê û bi wê re wê bi kifşkirinê cebirê û hwd re wê, di rengê de wê, li ser wê temenê wê, di rengê de wê li wê were lê hizirkirin. El-battanî û heta ibni isa ku wê di dema wî de wê bijî wê, li ser têgîna metamatikê a trogonometrîyê ku wê bihizirin wê di wê de wê, çawa wê, weke têgînek dervî azmûnê wê weke ku wê bi wê re wê, di wê temenê de wê weke ku wê hebê û wê li ser wê re wê li wê were lê

hizirkirin wê di wê rengê hizirkirinê de wê weke ku wê bi wê were lê hizirkirin.

Hizirkirinên merwanî, el-dinwerî, el-battanî û heta cebira xwerismî wê di wê çerçoveyê de wê têgihîştinek ku em bi gotina kant wê werênina ser ziman a sentetikî wê bi xwe re wê, di rengekê de wê weke ku wê bidina me.

Di dewama wê de wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê bi wê re wê, werênina ser ziman ku wê, li ser wê temenê wê, di çerçoveya heyîna gerdûnî û beşên wê yên ku ew dibin de wê, bi wê re wê, di rengekê de wê weke ku wê di awayekê giştî a hev temem dikin de wê bi wê re wê karibin werina fahmkirin. Kant wê weke ku me li jor hanî ser ziman wê, têngîna gerdûnê wê beşên wê yên ku em wê kifşdikin û wê dihênina ser ziman wê ne weke hanîna rastîya wê ya gihiştî bin wê werênê ser ziman.

Di çerçoveya têngîna kant a 'transsendental Estetikê' de wê, bi temenekê têngînî a sentetikî û rengê wê yê fahmkirinê wê di wê temenê de wê bi wê re wê were dîtîna ku wê li wê were lê hizirkirin. Li gorî têngîna kant a 'transsendental Estetikê' wê encamên wê yên girîng wê di dem û fezeyê de wê, bi têngîna "transsendental idealite" xwe bidina dîyarkirin. Bi wê her tiştê ku em bi rêya sehê hundurîn û yên din ku em wê fahmbikin wê bi têngînek fenomenî bê. Li gorî wî ew fenomen wê nexwediyê rastîya giştî a fezeyê bin. Ew wê weke ideayna wê hebin. Li vir li gorî kant wê, wateya têngîna ideayê wê ew bê ku ew li gorî fêrsa derk û têngîna mirov ku ew xwediyê derkkirinek darêjkî bê.

Bi wê re wê, werênê ser ziman ku wê 'hebûna dîtîna' wê, bi serê xwe wê ya ku ew 'di xwe de ku ew bar dikê' re wê, hebê.

Ji ber ku em dikarin tiştên ku di demê û mekanê de têne dayîn fahm bikin, nayê wê wateyê ku ew her tiştê ku ew heye di dem û mekanê de ya, lê nayê wê wateyê ku ew tiştên ku "di xwe de heya" em fahm dikin. Kant ji vê dîtîna re îdealîzma transcendentale bi nav dîke. Li gorî vê yekê, dem û mekan di têngihîştîna me de tenê seh (întuition) in. Dûnyaya ku em têde tevdigerin û em têde hewl didin ku zagonên zanistan têbigihîjin cîhanek xuyangan a û ji ber vê yekê cîhanek bi mirovan ve girêdayî ya. Lê ev îdealîzma derbazbûyî rastiyeke tam ya xwezayê ya ku zanistên xwezayî lêkolîn dîke û herê dîke, ku têngihîştîna hestiyariya me jê tê. Wateya transsendentale ev e ku, wekî mijara zanîna, em dikarin hem çî di hundurê hişê xwe de û hem jî tiştê ku li derveyî hişê me ya ku em nas bikin. Îdealîzma tê vê wateyê ku em li gorî avahiya xwe ya zêhnî tiştê ku li derveyî hişê me ya zanibin a.

Kant mijare idealismê wê, di wê temenê de wê têtînek zêhnî a ku em bi wê he, ya bi fêrsên sehî û bi aliyê xwe yê hundurîn û derveyî wê lê bikolê û wê fahmbikê û ankû li wê têtîgihê û bigihijê li fahmkirina wê. Ev şîroveyek idealismê ku wê li ser temenê ideayî ku wê, salixbikê û wê bi temenekê zêhnî bi aliyê wê yê weke yê sentetikî li fêrsên sehên xwe bi wê di wê de li wê bihizirê û têtîgihê û dervî xwe bi nerînên xwe yên fîzîkî a dervî xwe wê, bi dîtina xwe wê, bibînê û derkbikê û hwd re wê weke ku wê bixwezê ku ew wê salixbikê. Di wê çerçoveyê de wê, ev şîroveya îdeayî a ku wê ew wê bikê hem wê ji ya serdema navîn wê cihê bê û hem jî wê di temenê rengê fahmkirina hemdem de wê, hem bi ya demên kevnera bi ya wek eya platon, aristo û hwd re ku wê bûya û hatiya ser ziman wê li ser têtîgîna hume û descertes re wê weke ku wê bixwezê bi çerçoveyek mantiqî û perspektifek nû re wê êdî wê jinû ve wê dûbare wê, di wê temenê de wê werênê ser ziman. Di mijare mantiqê a di wê de wê bi fenomenî wê kifşkirinê wê bi wê û bi wê re di wê de wê bi fêrse sehî û hwd pêde çûyinê wê, di wê çerçoveyê de wê weke aliyê wê yê ku ew di wê çerçoveyê de ew bi wê dihizirê û ew hizra xwe li ser wê re êdî ew dihênê ser ziman bê. Kant ew wê bi têtîgîna 'transsendental'ê bi nav dikê. Di dewama wê de wê di 'rexneya aqilê saf' de wê, bi heman têtîgîne ve girêdanê wê, têtîgîna 'transsendental a analitikî' û di dewama wê de wê, ya têtîgîna 'transsendental a diyalektikî' wê, werênê ser ziman. Di ya têtîgîna dawî a ya transsendental a diyalektikî de wê, ev wê weke dîmenekê ku wê di wê demê de wê, bi hizrên têtîgîna 'fenomenolojiya tîne' a hegel re jî wê di çerçoveya fêrse sehî a hiyararşiyî ku ew dîmenekê wê dihênê ser ziman re jî wê were dîtina ku ew li wê dihê hizirkirin û hanîn li ser ziman.

Her çendî ku wê xosletê 'fenomenolojiya tîne' a hegel wê hinek aliyên wê yên cihê jî wê hebin lê wê di wê nûqtayê de wê, di wê rengê de wê wusa biriqînekê wê dimejiyê me de wê bi xwe re wê di wê çerçoveyê de wê karibê bide çêkirin.

Kant wê dema ku wê li nava têtîgîna sentetik apriori wê bihizirê wê, bi têtîgîna zêhnê wê li wê bihizirê û wê, di awayekê de wê weke aqilemeşandinekê wê bikê. Wê ew jî wê weke ku em bi têtîgîna 'transsendental a analitikî' re wê dibînin wê, bi temenî li wê bihizirê. Ew wê dema ku wê li wê bihizirê wê di destpêkê de wê bi têtîgîna 'fahmkirinê' wê li wê bihizirê û wê, di dewama wê de wê mijare 'hizirkirinê' wê bi wê re wê li lê bikolê. Li gorî wî di wê dema ku ew dihizirê û wê di zêhnê de wê gotinê wê biafirênê wê ew wê bi fêrsekê re

wê bibê û ew fêrs ku ew di zêhnê me de wê dema ku ew gotin bûn û darazên me li wê afirin wê, weke erkek zêde giring a di zêhnê de wê bi wê re wê bê êdî bê. Wê dema ku em wan darazên xwe derdixina li pêş wê li ser tiştan û bûjenan jî wê zanîna me wê biafirê. Li gorî kant wê dema ku wê fêrsên me wê, bo ku ew wê zanîne wê biafirênê wê pêwîstîya wê bi dahatên ku wê ew hişyariya me ya li wê ku ew diafirênê wê hebê. BI wê re wê êdî wê sehên me wê bi tiştê wê ew wê derkkirinê û dahatê ji wê bigirê û wê bi gotinê wê fêrsên me wê, êdî wê bihizirê û wê hizirkirin û daraze di derbarê de wê bi wê zanîne re wê afirênê û wê pêşbixê.

Ber vê yekê wê weke ku ew dihênê ser ziman wê fêrs wê weke aliyekê giring ê bi şiyariya me re wê weke tênginek ku wê temenê darazên me yên li ser tiştê wê di wê dema ku em wê derkdikin de ku wê bibê re ku wê, biafirênê re wê werênê ser ziman.

Li gorî kant wê dema ku wê, bi sehên me û rêyên wê re wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku ew dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Wê, di wê çerçoveyê de wê bûjen û ankû tiştên ku me derkkirina wê bi wê re wê weke dahatên bi wê rêya sehî ku wê bibin. Wê seh wê bi wan re wê weke ku wê bi gotin bibê. wê dema ku ew bi gotin bû wê êdî wê, êdî wê bi wê gotinê wê seha me jî wê bi dîtin bibê. Wekî din wê ne xwe wê, dema ku em, gotinên bêseh wê weke vala û sehên bêgotin jî wê weke kor bin' wê werênê ser ziman.

Ew wê, dema ku ew bahsa fêrsê û wê weke rêya fahmkirinê wê bikê wê bi wê re wê, di wê temenê de wê bihizirê û wê, fêrsên şiyariyê wê, bi çê rêgezên wê hebin wê li ser wê bisekinê. Ew wê li gorî wî, di nava dem û hemdemiya (hemdemî wê bi wateya di wê demê de wê hebûna wê bi şiyariya fêrsî bê) xwe de wê, hebin ku mirov wê karibê wê fahmbikê bin. Di wê temenê de wê fêrsên me yên fahmkirinê wê, di hizirkirinê de wê çawa wê hebin wê bixwezê ku wê fahmbikê. Ew wê, di fahmkirinê de wê, tênginên weke yên bi apriorî'yî wê, di fêrsên me yên fahmkirinê de wê ew hebûn hebin lê ew wê bi têngin û çerçoveyek qatagoriyî wê, bi çerçove dikê û wê dihênê ser ziman.

Aristo de wê dema ku wê di hizirkirinê û ankû tênginek derpêşî de wê bahsa wê rewşa weke ya bi qatagorizekirinê wê bikê. Weke nicelik, nitelik, toz, dem, rewş, təkili, bandûr û hwd wê, bikê û wê werênê ser ziman. Ew wê, dema ku wê, pêvajoya şiyariyên me yên bi fêrsî wê di fahmkirinê, hizirkirinê û hwd de wê li wê bihizirê wê bi wan aliyan re wê li ser təkiliyek fêrsî re jî wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Di mijare derkkiirnê a bi sehî de wê ew wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê biafirênê. Wê bi wê re wê erka sehê wê bi wê re wê, ji aliyekê ve wê ne ew bê ku ew wê darizandinê wê bikê. Li gorî kant wê ew wê bi fêrs û aliyên wê şiyariyê ên weke wê ve wê girêdayî bê.

Di wê rewşê de wê çawa ku wê di nava derkkirinê de wê weke qatgoriyên nicelik û nitelikê wê adepteyekê wê bidina çêkirin. Bi qatgoriya têkiliyê re wê, aliyekê tozî wê li wê were lêkerkirin û wê bi wê re wê werê hanîn li ser ziman. Toz li gorî wê ber ku ew wê berî ya ku ew li wê dihê lêkerkirin û ankû lêberkirin wê ew ya dihê lêbarkirin wê bi wê re wê di ahengekê û levkirinekê de wê bi wê re wê bibê û wê karibê wê fahmbikê. Di nava wê de jî wê fêrsa darazê wê bi wê re wê, şiyariya ku ew diafirênê re wê êdî wê bibê.

Di nava wê çerçoveyê de wê, pergale darêjkê a aristo û têgîna wî ya cewherê û tozê wê di wê nûqteyê de wê, serê kant jî wê bi xwe re wê bide mijulkirin. Ew wê, di wê çerçoveyê de wê, rewşa şiyariyê, ahengekê, têkiliyê, awayê û ankû şewayê û têkiliyên nava wan û ankû rewşa bandûrê û hwd wê çawa wê bi wê re wê karibê wê were fahmkirin wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bi wê re wê hizrên xwe wê werênê ser ziman.

Kant wê ew wê, weke serekek binî wê fêrsa fahmkirinê wê, bi gotina apriori re wê, bi derfeta azmûnê ku wê bi şertûmercên apirori re wê bibê re wê werênê ser ziman. Li gorî wê dem û feze wê, weke rewşa mercê azmûna a apriori wê biafirênê. Lê ew wê, weke çawa ku wê bi rewşa bûjenan re ku wê xwe li sehê me bidin wê bi şertûmercên wê yên pêwîstînî re bin. Li vir wê ya ku wê di rengê de wê weke ku wê bixwezê wê were kirpendin wê ew bê ku wê di dema rewşa şertûmercên hizirkirinê û ankû fahmkirinê bi sehî re wê weke pêwîstîyekê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Minaq weke ku em tişteke nebînin emê nikaribin wê derkbikin. Wê demê wê şertûmercê pêwîstînî wê di wê nûqteyê de wê bi çi wê xwe bide diyarkirin? Wê bi têgîna şertûmercên wê rewşa dîtinê, navberê, wê têkiliya bi nerîn û ankû dîtinê, rewş, awayê wê, bi wê re wê, weke aliyekê wê yê din li wê şiyariyên me yên bi hiş û di wê de bi fêrsî û hwd re wê, di awayekê de wê weke were kirpendin.

Em dema ku em tişteke li wê binerin jî wê karibin wê nebînin? Ev wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê bi şiyariya bi hişî bê. Ku ew bû jî wê êdî wê fêrs wê bi wê re wê şiyariyê wê pêşbixê. Em wê dema ku em wêneyekê li wê dinerin di navaroka wê de wê, gelek hûrgil wê hebin. Em dikarin bêjin ku em hemû hûrgilên di wê wêneyê de ku em dikarin

bibînin em dibînin? Na em nikarin wê bibêjin. Heman tiştê wê bo tiştên ku em li wê dinerin û ankû em di ber re derbas dibin û hwd jî wê pêwîst bê ku em wê bibêjin. Li wir wê têngîna fêrsa fahmkirina demkî a wê kêlîya ku em li wê şîyarin û wê dikin ku wê fambikin wê di rengekê de wê, xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin di fahmkirina me de.

Di wê temenê de wê bi awayekê teqez ê fahmkirinê wê di wê nûqtayê de wê li gorî kant wê bi têngîna fenomenan wê xwe bide dîyarkirin û ferzkirin di fahmkirinê de. Wê di wê temenê de wê dema ku ew wê dihênê ser ziman wê bi kirpendina têngîna pergale rojê a copernicos wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Li gorî wî dema ku ew dibêjê ku wê dînya wê li dora rojê wê bigerihê wê, demê ew wê jî dibêjê ku wê li dora dînyê wê roj û heyînên dervî wê ku wê li dora dînyê wê bigerihin jî wê di awayekê de wê weke ku wê werênê ser ziman. Bi têngîna fêrsa fahmkirinê wê bi wê re wê, bi şîyariyên me re wê weke çawa wê pêwîstîya weke derketina dervî wê hevraziya formeli a bi fahmkirinê ku mirov wê bi rêya sehên xwe wê bi wê bijî wê, bixwezê ku wê di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê bi kirpênê.

Ew wê, di wê temenê de wê, di fahmkirinê de wê hinekê din jî wê li ser wê bisekinê. Ew wê ya ku em wê fahmdikin em wê li gorî xwe wê fahmdikin wê bi têngîna/pergale copernicos a gerîna dînyê li dora rojê re wê werênê ser ziman. Ew jî wê ew bê ku wê, dema ku em weke xwe fahmdikin wê tenê wê weke ku em dibînin wê, dibêjin dînya li dora rojê digerihê. Lê em dînyê biikina dewsa rojê û bi wê têngîna bi wê bihizirin ku wê, çawa wê, roj li dora dînyê bigerihê wê, ev jî wê weke aliyekê wê yê ku em dervî wê awayê li gorî xwe ê fahmkirinê ku em wê fahmbikin wê pênasebikê û wê werênê ser ziman bê.

Di mijare gihiştina têngîna zanîna de wê kant wê mijare zanîna wê apriori û gotina wê û fenomenên dînyayî wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bi wê re wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Ji wê nûqtayê wê bigihê zanîna hevgerî (sentezê) Wê demê wê zanîna hevgerî wê di wê nûqtayê de wê çawa wê bi wê re wê, karibê wê li wê bihizirê wê, bi wê re wê, hinekê wê di wê çerçoveyê de wê weke ku wê pêwîst bê ku mirov wê hinekê din wê li ser wê bisekinê wê bi wê re wê hizrên xwe wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê li gorî kant di zêhnê de wê gotinên apriori bi fenomenên dînyayî re wê, têkiliya wê bo ku ew temem bibê û temem bibê wê hinek aliyên ku ew bi wê werina li cih wê hebin. Li gorî kant bûjena zanîna wê, di di gotina wê de wê, ya ku ew di xwe de dihawênê

ku ew, weke dahatên sehê na wê bi gihandina wan a li hev re wê temem bikê. Di wê rewşê de wê, li gorî wî hevgirtin(sentez) û bihevvebûna wê nebê wê nikaribê bahsa bûyina ti zanîna wê bikê. Sentez wê weke derkkirina fêrsî ên bi wê re ku ew dihê kirin jî bê. Li gorî kant wê dema ku wê, dahate zanîna sehê bi gotinê re wê girêdanên wê û bi hevvekirinên bi wê re wê bikê û ev jî wê bi têngîna hizrî a pêşnûmeya wê ya bi darkkirinek hevgirtî a bi dahatên sehî re wê karibê bibê.

Li vir wê weke wê têngîna qatagoriyî a nicelikî ji wê cihê wê, weke têngnek ku ew bi têtîliya nava kirdeyek dihizirê re di yekitiyekê de wê, were û bibê. Di wê de wê fêrsên fahmkirinê wê hebin û wê erka wan jî wê di awayekê de wê weke ku wê di destpêkê de wê ew bê ku ew wê çawa wê yekitiyê wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bi xwe re wê biafirênê bê.

Di wê nûqtayê de wê li gorî kant wê têngîna hizirkirinê ku em wê weke bi têngîna 'ez dihizirim' ku ez wê, pênasebikim û wê werênima ser ziman wê, di awayekê de wê weke ku wê, bi pêşnûmakirinên me re wê, di hevrastiyekê de wê, bi wê re wê bimeşê û şîyariyekê û ankû ketina ferqêbûnekê wê bi xwe re wê biafirênê. Ew ketina ferqêbûnê wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê, di serî de wê bi hinek girêdan û bi wan girêdanan ku wê bi xwe re wê hinek dahatan wê di rengekê de wê werênê re wê, karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Wê têngîna weke ya ku em bi gotina 'ez dihizirim' re ku em wê dihizirin wê weke ku wê di hemû hizirkirinên me yên ku em dikin re wê, weke ku wê beremberîyê wê bi wê re wê bikê û wê di wê rêwîtiya bi hizirkirina bi wê re de wê, xwe li rex wê weke temenekê wê bide nîşandin. Di wê nûqtayê de wê kant wê têngîna kirde û sehê wê bi têtîliya bi hev re wê di wê nûqtayê de wê bi kirpênê û wê bi wê re wê, werênê ser ziman ku wê, mijare têngîne teqez a hevgirtî wê di wê nûqtayê de wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin û ankû afirandin bi wê pêvajoyê û prosesê wê hizirkirinê de. Li gorî wê di wê nûqtayê de wê bi awayekê qat bi qat wê, çerçoveyek zanînî a empirîkî ya qat bi qat wê xwe bide dîyarkirin bi wê pêşnemeya hizirkirinê re. Di wê rewşê de wê ew hişmendî wê bi xwe domandina wê re wê bingihêkê azmûnî wê pêwîstîya wê bi temen û çavkani û têtîliya cewherê û hişmendîyê re wê bi wê re wê bi pêwîstî wê hebê. Di wê çerçoveya wê pêşnûmeyê de wê bi çerçoveya wê re wê bûjenek wê bi tememî wê weke bûjenekê wê newê lêdayin lê wê weke bûjenekê bûyina wê weke şertê wê yê pêwîsînî bê. Di wê nûqtayê de kant wê werênê ser ziman ku wê dema ku wê bi girseyî dahatên sehî ku ew

nebûban wê demê wê, ew wê, ew hevgirtiniya wan wê nikariba bûba. Di wê nûqteyê de ew hevgirtin (sentez) wê bingih û temenê hemû zanîn û derkkirinên me yên ku em bi dahatên sehê dikin wê biafirênê. Ew wê dema ku wê dihênê ser ziman wê bi wê rengê wê bi gotin bikê. “Ti zanîna bûjenê, zanîna ti bûjenan bi dahate girseyî a sehî ku ew bi wê bi têtikiliya cewherê û hişmendiyê nebê re wê nikaribê wê, bibê. Wê, girêdana nava cewherê û hişmendiyê bi têtigîna qatagoriyî jî wê bi girêdana wê re wê, ji aliyekê ve wê weke ku wê bibê. Li gorî wê jî wê demê wê, dûnya me ya azmûnî şîyarîya wê, bi darêjkên apriori û fêrsa fahmkirinê ku wê bi wê bi têtigînek qatagoriyî a aprioriyî û pêkhanina wê, bi derkkirinê û hizirkirinê ku wê li hev hûnayî wê pêkwerin wê bi wan re wê bibê. Di dewama wê de wê ew rewşa li hev hûnayî wê bi wê re wê çawa wê bibê wê, demê kant wê bi gotina ‘qatagoriya şemayan’ re ku ew dikarê were fahmkirin re wê bènê ser ziman.

Li gorî wê zêdeyîya dahatên sehî wê di bin têtigînen darêjkên dem û fezeyê de wê, bi rêya dayina me a bûjenan re wê bi derfet bibê. Darêjk bo ku ew bûjen bibin wê weke şertûmercên pêwîstîni bin. Bi wê re wê bûjen wê di nava şertûmercên dem û fezeyî de wê, weke bi dîtbarî weke dahatekê li sehên me bin. Lê em nikarin wê bo têtigîna fêrsên xwe wê bibêjin. Ber ku ew wê, şertûmerc wê bo wan wê cihê bê.

Di wê rewşê de wê di wê rewşa lê depelendina têtigîna qatagoriyê li ya rewşa bûjenî de wê bi şertûmercên re wê çawa wê li wê were û wê rast wê li wê karibê were kirpendin wê weke aliyê wê yê din bê ku mirov wê li wê bihizirê bê. Li vir wê qatagori wê weke li gorî rewşa şertûmercê wê karibin lê depelendina wê karibê bide dîyarkirin jî bê. Qatagori wê, di wê nûqteyê de wê weke ku wê di nava fêrsa fahmkirinê û şîyarîyê de wê, têtikilikî bi kirina fêrê de wê bi wê re wê bide çêkirin û dîyarkirin. Di wê nûqteyê de wê mijare qatagoriyê wê, di wê rengê de wê, di mijare fahmkirinê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê, weke têtigînen bi zanînen ên barkirî û ankû ku ew bi şîyarîya wê re wê weke ku wê bi wê ya li wê weke barkirî ku wê bikeve farqê de wê bi wê re wê di renekê de wê bi xwe re wê bide dîyarkirin.

Di mijare qatagoriyê de wê, di rêya ku ew li wê werina depelendin de wê, weke ne weke pêjna lê wê weke şewayna wê xwe di renekê de wê bi wê re wê bidina dîyarkirin. Mînaq, em dikarin bi danîna pênc xalan li pey hev wêneyek ji hejmara pêncan derxînin: ... lê şemaya hejmara pênc bi xwe ne ev wêne an jî wêneyek e. Ew sêwirana rêbazek e ku dihêle ku

pirjimariyek hestî di wêneyekê de li gorî kategoriyeke diyarkirî were li holê û bide dîyarkirin jî bê.

Lê di awayekê din de jî wê di nava têngîna şemayê û pêjnê a ku ew dihê depelendin de wê, têkiliyek teybet ku wê xwe bide dîyarkirin jî ew wê bi gotina li fenomenan depelendina qatagoriyan re wê pênasebikê û wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê, di awayekê de wê, bahsa têngîna şemayê û pêjnê wê bikê wê bi têkiliya nava fenomenan re wê, ne tenê wê bi qatagoriyê wê weke aliyekê ku ew dixwezê wê bikirpênê bi tenê bê. Ji wê zêdetirî wê, di nava wê de wê, fêrsên me yên apriori ku ew dihizirê ku ew di wê de hena ku ew li wê werina kirpendin û ew bi wê re werina depelendin. Ew wê, di wê temenê de wê bi têngîna apriori ew di wê nûqtayê de dixwezê bigihijê têngînek rêgezî a apriori a bi hebûna xwezayê re jî.

Di mijare xwezayê de ku mirov li wê bihizirê wê karibê wê bibêjê ku wê xweza wê bi hebûna wê re wê, weke xwediyê dîtbarîyek hevgirtî a giştî bê di nerîna me ya ku em ji wê digirin de. Wê di wê çerçoveyê de wê her tiştê ku ew bi wê re dibê wê di nava şartûmercên dem û fezeyî de wê bibin. Bi wê re wê dem û feze wê, weke têngîna ku em bi darêjkên şîyarîyê re ku em karibin fahmbikin wê xwe bidîna dîyarkirin. Fenomen jî wê di hundurê wan darêjkên ku em bi wê şîyariyê bidest dikin re wê bîn bidest xistin. Weke ku wê kant wê werênê ser ziman wê ya ku em derk dikin wê di nav û çerçoveya darêjkên dem û fezeyê de wê weke bi bûjenî em wê derk dikin. Ew wê weke rewşek ku ew di çerçoveya rêgezên xwezayî û fêrsên fahmkirinê de ku mirov wê fahmbikê. Li ser wê temenê kant wê mijare qatagorizekirinê wê bi têngînen weke 'fahmkirinên bi aksiyomên derkkirinê', 'bendewariyên derkkirinê', 'analojiyên azmûnî', û 'pustulatên hizirkirina emprikî' û hwd re wê, werênê li ser ziman.

W dema ku em bahsa têngîna van şêwayên qatagoriyî bikin jî kant wê li ser wê temenê wê werênê ser ziman. Derkên aksiyomî wê, li ser têngîna heyîna ku ew bi çerçoveya wê û heyîna wê ya heyî re ku wê di nava fezeyî wê û qada ku ew dagir dikê re ku ew wê were salixkirin bê. Di mijare rêga duyem a şêwayê bendêtiya derkî de wê, ew bê ku wê, di hemû dîtbarîyan de seh û ku wê bi bûjenê re wê beremberê wê werê wê heyî û hebûna wê were, bi heviyekiyekê re wê astek wê hebê. Di wê temenê de wê çawa wê têngînen weke yên metamatikê û hwd wê li dahatên sehê wê werina depelendin wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê kifşbikê û wê li ser wê bisekinê bê. Di

dewama wê de wê, bi rêgeza sêyem a analojiya azmûnan re wê, têkiliyên ku ew hatina bi şemakirin ku wê di wê de wê dengî qatagoriyan wê were wê, têkiliya sentetik apriori wê were hildan li dest. Bi wê re wê, minaq wê dema ku wê têngîna demê wê were lê hildan li dest wê, ji aliyê berdewamîtiyê, hevyekeyê û rewşên ku ew weke bi pêl û hwd ku ew li dûv hev wê werin û wê bibin di çerçoveya hebûna dem û fezeyê de. Li ser têngîna berdewamiyê de kant wê têngîna mayindatiya tozê wê bikirpênê û wê werênê ser ziman ku wê, di dîtbariyê de wê, gûharîna ku ew dibê û berdewamiya ku ew bi wê re çêdibê wê, di wê de wê toz wê weke xwe wê bimênê re wê, di rengê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Ev wê, weke têngînek ku wê têngîna logoyan a empodokles ku ew wê, gûharînê wê, bi elementên xwezayê a cih gûharandinê û bi awayên cihê a hatina cem hev re wê di rengê de ku wê were lê hizirkirin wê werênê ber bîra mirov. Di dewama wê de wê, mijare gûharînê wê, di wê de wê bi gûharîn û berdewamiyê re wê bi têngîna sedem û bertekê re wê, tefkir bikê û wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê weke rêgeza wê ya sêyem a din jî wê bi têngîna 'hemû têz ku ew di fezeyê de di heman demê de ku ew dikarin werina derkkirin wê demê wê ji destpêkê û heta dawîyê wê di nava bandûrê a li hev de bin' re wê werênê ser ziman.

Kant wê di berdewamiya hev de hatina hatina têngîna 'rêgeza sedemê', 'rêgeza hatina di berdewamiya hev de' û ya 'rêgeza hevyekeyê' wê weke rêgezên sazûmankirina azmûnê jî wê ji aliyekê ve wê di dewama wê de wê pênasebikê û wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de ku wê têngîna rêgeza postulatên hizirkirinê de wê, mijare têngîna empirîkî, bi têngînek dîyardeyî, derfet û pêwîstîniyê ve wê girêdayî wê di rengê de wê hilde li dest û wê werênê ser ziman. Di wê de jî wê, ji aliyê têngîna darêjkên azmûnî, bingihê azmûnê ê bûjenî û wê têngîna girêdanê a navê û li gorî şertûmercên gerdûnê wê dîyarî û dîyarkirinên wê yên bi pêwîstînî û hinekê jî dervî têngîna pêwîstîniyê ku wê çawa bin wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bi wê re wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê di dewama wê de wê bi rêgeza dawî re wê, bi têngînek empirîkî û apriori ji ya ku ew dihê derkkirin ya ku ew, ne hatî derhanîn ku ew were derhanîn re wê, bixwezê ku wê li wê bihizirê û pênasebikê û wê werênê ser ziman.

Li ser wê temenê wê, têngîna pêwîstîniyê ku ew bi wê pênasedikê. Wê pênasekirina wî ya di wê nûqtayê de wê, di wê rengê de bê ku wê, weke aliyekê wê yê giring wê, bi têngînek teqez a pêwîstînî wê vîcarê wê salix nekê.

Wê dema ku em bahsa têtîna pêwîstîniyê wê bikin wê di wê temenê de wê, bi dema ku ew têtîna apriori wê dihênê ser ziman wê, weke du rêgezên wê yên ku ew bi aqilê giştî re wê bi têtîna gerdûnî û pêwîstîni re wê, li ser têtîna sentetik apriori re wê, di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Ew wê dema ku ew li wê dihizirê bi zanistên xwezayî re û tefkir dikê û dihênê ser ziman ku wê, têtînek 'zanista teqez a xwezayê' re wê bi wê temenê wê li gorî wê bi derfet bê. Li ser wê çerçoveyê de wê, têtîna xwe ya kosmogonikî a metafizikî û hwd re wê bigihênê şîroveyê û wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Wê dema ku ew bahsa têtîna 'fenomenan û tiştên di xwe de' ku ew li wê dihizirê de wê ji aliyekê ve wê, bi wê çerçoveyê jî wê ji aliyekê ve wê bi wê rengê wê li wê bihizirê. Ew pêşî wê bi wê rengê wê ew wê werênê ser ziman ku wê bi fêrsa fahmkirinê û li ser têtîhek qatagoriyî re ku wê, zanîna bûjenan wê bi awayekê bi dîtîniya empirîkî wê bi wê li zanîna wê were lê ghiştin. Ew wê, di wê nûqteyê de wê, li wê weke azmûnê wê pênamebikê. Ew wê, di wê çerçoveyê de wê, bahsa li têtîna azmûnê depelendina qatagoriyan li bûjenên azmûnê re wê, bi wê ku wê li wê were lê ghiştin.

Li gorî wî, fêrsên fahmkirinê ên bi rêgezên apriori bo wan jî ew wê weke bûhûrîner bê. Ev rêgez wê bo fenomen û an dîtbarîya sehî bi rengê ku ew dide dîyarkirin li bûjenan jî bide lê depelendin. Bi wê yekê wê demê wê, sentetik apriori derpêşên wê, bi têtîna azmûnê a teqez ve têkilidar in. Bi wê yekê, toz û hinek rêgezên sedemî wê bi wê bo fenomenan wê derbasdar bin.

Li gorî wî bo ku mirov bêjê û bahsa fenomenan jî bikê wê hinek şertûmerc wê pêwîst bin. Ew wê bi têtîna sînorê fahmkirina me re wê bi gotina 'numen-noumenon' re wê werênê ser ziman. Wateya gotinê 'bûjenên hizirkirinê' bê. Lê gotina 'numen' wê weke ya bi sînokirinê bê. Bi wateya heviyekiyê a di xwe de ya tiştê re wê, werênê ser ziman. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, tiştên ku ew bi empirîkî nebin wê bi peyva 'noumenon' re wê werênê ser ziman. Ev wê li ser têtîna kant re ku wê weke bi gotinî wê weke li navê xwûdê wê weke di wê temenê de wê kirpendinekê bikê jî wê carna wê were pênamekirin.

Kant wê dema ku wê mijare têtîna 'numen'ê wê bînenê ser ziman ew wê ji ya fenomenê wê cihê wê bikê û wê ew wê weke têtînek xwûdayî û hwd de wê, werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê di aslê xwe de wê mijare têtîna kant a ideayê mirov dikarê wê di dewama wê de wê bikirpênê. Di wê nûqteyê de wê, têtîna ideayê ku wê ew wê werênê ser

ziman wê, ne weke ya ku wê, em bi aristo û hwd re wê dibînin û wê salixdikin re wê bi hizrên kant re wê di rengekê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Ew îdeayê wê weke gîyanê, gerdûnê, xwûdê û hwd re wê di rengekê de wê weke ku ew wê bi wê re wê pênasebikê û wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Ew wê dema ku ew wê dihênê ser ziman ew wê weke dîyardeyên aqilê teqez wê pênase dikê û di çerçoveya têtîna xwe ya 'transsendental dîyalektîkî' de ku ew, karigerî û çi dikarê pêkbênê û ankû çi nikaribê pêkbênê a metafîzîkê re wê, werênê ser ziman.

Li gorî wî metafîzîk wê aqilê afrîner wê di awayekê de wê bikarbênê û wê ji wê sûdbigirê. Li gorî kant wê dema ku em wê di wê temenê de wê dihildina li dest ku wê ji rewşa fahmkirina aqilê teqez jî ku wê hinekê wê wirdetirî wê herê wê, wê aktîvîyek û ankû fêrsek wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê weke ku ew wê werênê ser ziman wê çawa ku wê fêrsa aqilê teqet ku wê çendî wê di çerçoveya xwe de wê, hinek gotin û qatagoriyna bi apriorî'yî wê biparêzê wê bi heman rengê wê ev çerçoveya tang a qilî ya teqez jî wê hinek têtîn û gotinên apriorî wê di xwe de wê barbikê û wê bihawênê.

Di dewama wê de wê, dema ku ew wan têtînên bi gotinî wan dikê ku ew wan fahmbikê wê demê wê di dewama wan de wê êdî wê bigihijê wê têtîna xwe ya ideayî ku ew wê di wê temenê de wê dihênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê têtîna xwûdê, gîyanê, gerdûnê û hwd wê, bi wê re wê kifşbikê û wê werênê ser ziman. Weki din me li jor bahsa wê kiribû ku ew çawa wê 'numen'ê wê weke 'aqilê di xwe de' wê pênasebikê. Yanî wê di wê temenê de ew wê, di wê rengê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê bi wê bihizirê û wê, weke di xwe de wê xwediyê fahmekê wê pênasebikê û wê werênê ser ziman. Ev îdeayên wî di wê çerçoveyê de wê weke dîyardeyên aqilê teqez bin ku ew bi wê re ew li wê dihizirê û wê, dihênê ser ziman.

Li gorî Kant wê ew wê, weke aliyîna ku ew newîna zanîn bin. Minaq wê mirov wê, sînore zêhnê xwe wê derbas nekê. Ew tiştên di xwe de bi fahmkirina xwe hena wê ber ku ew ne sehî bin wê, ghiştîna li zanîna wan jî wê bi wê re wê, ne pêkan û bi derfet bê. Bi wê re wê werênê ser ziman ku wê, minaq wê 'numeni ji aliyê ontolojîkî ve wê, bi xwezayê wê ya dîyardeyî ve wê newê zanîn. Ew wê ev nûqte wê weke nûqtetek 'nayê zanîn' û ankû wê weke nûqtetek agnostîkî wê bimênê. Lê çendî ku ew wê weke tiştêk û ankû têtînek nayê zanîn jî bê lê wê aqil wê bi

bixwezê ku ew xwezaye wê fahmbikê û ew ji wê bi fahmkirina xwe bigihêjê hinek pêjnan.

Wê weke ser aqilê sehî re wê weke ku wê bimênin numen wê, weke hinek avakirinên aqilê teqez jî bin. Derka mirov wê dema ku wê li wê tiştek hat destnîşandin û ankû lê kirpendin û derkendin wê derkbikê û wê bikê ku ew fahmbikê. Ji wê bi ya ku ew bi wê pêbawer dikê re wê li wê bigihêjê derkkirinê. Ew wê, dûnya xwe ya ku ew bi wê avadikê wê di wê nûqtayê de wê, weke ku wê werênê ser ziman wê, li ser wê îdeayê re wê weke afirandinek ideal wê bibê. Ji wê ideayê gihiştina wê ya ideal wê bi wê pêjnkirinê û hwd re wê, di dewama wê de wê weke ku wê bibê.

Kant di wê nûqtayê de wê deriyê fahmkirina xwe wê êdî wê li dûnya di wê de bawerî heya û ya bawerkirinê wê êdî wê vekê û wê bi wê re wê êdî wê bidest hizirkirinê wê bikê. Ev wê têgînê bi baweriyê wê weke di çerçoveya hebûna dûnyê de wê weke bi têgîna ‘dûnya numinal’ de wê li wê dihizirê weke di xwe de biazilê xwe heyî re. Wê dema ku ew bahsa hizirkirin wê tenê wê, bi awayekê çêkerî bi tenê wê nikaribê wê fahmbikê û ankû wê ew ji xwezaye aqilê teqez wê werin ku wê werênê ser ziman wê hinekê jî wê di wê nûqtayê de wê xwediyê kirpendinekê bê. Wê di wê nûqtayê de wê mijare fêrsê ku wê ew wê salixdikê wê di wê nûqtayê de wê weke bi têkiliyek pêwîstîni a bi wê re ku wê hebê re wê pênasebikê û wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê ya ku ew ji xwezaye aqilê teqez wê were lê gihiştin wê bi têgîna wê ya ideayî re wê, di hevgirtinek sentezî de wê gihiştinek yekitiyek teqezî wê bi wê re wê êdî wê bibê. Li gorî kant wê ew ideayî wê aqilê sererastker û ankû bi wê ku wê were gihandin li sazûmanê wê bi wê re wê, di rengekê de wê biafirênê re wê werênê ser ziman. Wê di çerçoveya şertûmercên rewşî de wê bixwediyê ew bi gihijê hevgirtinekê wê di wê temenê de wê bi wê re wê êdî wê bibê. Di wê çerçoveyê de wê bixwezê ku ew li wê bigihijê. Lê di wê de jî wê nezanîn wê her hebin û ew wê, nezanînê wê bi gotina ‘gihiştina li nûqtaya dawî gerdûnê wê ne bi derfet bê’ re wê werênê ser ziman.

Ew di wê temenê de wê, di awayekê di dewama hev de wê bi hizirkirin û fêrsên xwe re û bi têgînên aprioriyî re wê, li wê bigihijê û ev wê, weke gihiştinna ku ew di çerçoveya têgîna xwe ya ‘transsendental diyalektîkî’ de wê dihênê ser ziman bê. Di rastîtiya wê de wê weke ku ew wê li wê bê gihiştin ku wê weke ku wê bibê jî lê ew wê weke illusion’wekê wê di wê çerçoveyê de wê pênase dikê.

Di wê çerçoveyê de wê kant wê kirpendinên xwe wê li ser sê gotinên weke gerdûnê, xwûdê û gîyanê re wê bikê. Ew jî wê, di nava jîyana aqil

de wê bi gotinan wê werina bi temen kirin. Yek wê 'hişmendîya teolojikî', 'hişmendîya derûnî' û hişmendîya kosmolojikî' bê.

Di dewama wê de wê mijare ideaya gîyanê ku wê werênê ser ziman wê bi wê têtîyê wê werênê ser ziman ku ew di xwe de wê weke bi têtîyê ezîtîyê ji wê gavê diavêjê û ku ew bi ti tiştê ve ne girêdayî re ji wê hewldanên gihiştinên bi fahmkirinê wê bi tememî nikaribin wê rastiya wê werênina ser ziman bin.

Di mijare salixkirina têtîyê gîyanê de ku wê weke çawa wê were salixkirin wê ew jî wê weke aliyekê wê yê bi pirsgirêk wê di wê temenê de wê weke ku wê xwe bide dîyarkirin. Mirov wê ji dîmen û dîtbarîya xwe wê gavê diavêjê û wê salixdikê. Lê ew wê weke tozekê û ankû 'tîn'ekê ku ew wê, di rastiye de wê çî û çawa bê wê gihiştina li wê zanîna wê di aslê xwe de wê nebê re wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê mijare fahmkirina gîyanê wê di wê temenê de wê, fahmkirinên me yên bi wê jî wê di rengê de wê weke fahmkirinên ku ew di rengê de wê, mirov ji seh û dîtbarîya xwe ê gavê biavêjê û wê weke wê salixbikê bê. Di wê temenê de ew wê, di rengê de wê, dihênê ser ziman. Dervî wê, gihiştina wê zanîna wê tozê û ankû 'tîn'ê ku ew di xwe de bi xwe re heya û wê, ne diyar bê ku ew çî û çawa bê wê, êdî wê dervî ya ku em ji wê bi intibayî û têtîyê û hwd digihjinê bi aqilê xwe wê ew hertimî wê weke dîyardeyekê ideayî a hertimî dervî wê bimênê. Ber ku ew di wê temenê de wê hertimî wê bi ser xwe û dervî wê bimênê wê êdî wê hertimî wê di awayekê de wê, weke xwe wê bimênê û wê, dervî me wê weke têtîyê ku wê hertimî wê temen û çavkaniya intibayên me yên apriorî yî jî wê bi wê rengê ên ji wê biafirênê.

Ew wê, di têtîyê xwe ya 'rexneya aqilê saf' de wê, dema ku ew wê dihilde li dest jî wê di wê rengê de wê werênê ser ziman û wê bibêjê ku ew wê weke 'ideya aqilê teqez' bê wê ber vê yekê wê hertimî wê cihê xwe û wûcana xwe û di xwe de bûnîyê xwe wê weke xwe wê biparêzê. Ew wê, weke bi têtîyê ideaya gerdûnê re ku wê werênê ser ziman wê di awayekê de wê bi têtîyê xwe ya 'antinomî'ya xwe de wê, şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Lê wê bi zêdeyî wê têtîyê ideaya gerdûnê wê di wê çerçoveyê de wê bi zêdeyî wê hilde li dest û wê werênê ser ziman ku wê, bi şîyariyên me yên bi darêjkên dem û fezeyê re wê hebin re wê bibê û ev wê ji aliyê me mirovan ve wê navaroka wê biqasî ku ew nikaribê were tişkirin wê mazin bê re wê werênê ser ziman. Ew wê di wê nûqteyê de wê mijare aqilê azmûnî wê hilde li dest û wê bi wê re wê sînorê me û asoya me ku wê bi wê re wê di nava dem û fezeyê de wê bibê û wê bi wê

re wê bibê. Ew ku wê çendî me hetaheta jî wê me bi xwe re wê bibê jî lê wê me bi xwe re wê weke ne gihijênê têgînek bi aqilê teqez re. Wê ew me negihênê wê darazê. Wê wê derka aqilê me û hizirkirina wê dervî wê çerçoveya wê ya aqilê teqez wê di awayekê de wê weke ku wê bimênê.

Di mejiyê kant de wê, di wê nûqteyê de wê weke ku wê dualiteyek bi ya aqilê teqez û ya bi aqilê neteqez re ku wê bibê re wê, bi wê re wê karibê wê bihizirê. Di wê çerçoveyê de ew wê di nava fezeyê û demê de wê, xwediyê wê, herikin û çuyina bi wê re a hetaheta bibê. Li gorî wî ku wê bi ti deverê ve negirêdayê bê li giştîbûnekê gihiştina wê ku em, hingê bi wê dikevina nava 'illusion'ekê de wê werênê ser ziman. Ew wê weke mantiqê têgîn û darêjkên ku ew hundûr vala pênasebikê. Di wê de em çendî ku ew dihizirin wê êdî wê mantiqê dîtbarîyê wê bi wê re wê xabitandina xwe wê bide domandin. Li vir mantiqa darêjkên vala yên têgînan, ankû mantiqa îmaj û pêjnê, dest bi xebatê dike û teoriyên nakok ên ku ew bi heman awayî dikarin bête rewakirin bi wê derdikevin holê. Kant van teoriyên nakok weke 'antînomî' bi nav dike. Du îdiayên nakok her yek ji rêgezan wekî rast têne hesibandin, û her yek ji wan rast xûyadike. Lê divê yek ji dû derpêşên nakok rast be û ya din jî nerast be. Kant wê, bête ser ziman ku ew ji hewldana têgihiştinê ya ku kategoriyên xwe li ser transsendent bicîh tîne wê bibê. Weke tez û antî-teza ku ew ji kategoriya mîqdar derdikeve holê ev in. Tez: gerdûn di demê de destpêkek hebû û di nav sînorên fezayê de ya. Antîtez: Gerdûn di demê de destpêka û di mekanê de ti sînor nîne. Berovajî wê, hem ji aliyê mekanê ve û hem jî ji aliyê demê ve bête sînor e. Ev her du teorî jî wekhev rastdar xûya dikin. Ne hêsan e ku wê, yek ji van red bike. Bi rastî jî li gorî Kant ne yek û ne jî ya din rast a. Ji ber ku ew, ne derfet xûya dike ku ew her du jî rast bin.

Di mijare têgîna tez û antitezê de wê kant wê di mijare xwe ya hizirkirinê de wê êdî wê di wê nûqteyê de wê bixwezê ku ew di dewama wê de êdî ew mijare tez û antitezê wê salixbikê. Di wê temenê de wê dema ku wê li ser têgîna gerdûnê re wê werênê ser ziman wê, bi têgîna 'di gerdûnê de wê her hevgirtin wê ji beşên safî wê bibê. Her tiştê ku ew heya wê ji ya zelal û ankû bi ya zelalî ku ew hevgirtin bi wê bûya bê. Beremberê wê, antitez wê bi wê rengê wê werênê ser ziman. Di gerdûnê de her hevgirtin wê ji beşên safî wê neafirê. Bi wê re wê, ne jî li dûnyê jî wê, tiştêkê bi wê hevgirtina safî wê hebê. Beremberê wê bûjen gerdûnê wê hetaheta wê, bi xwe re wê, beş bibê. Di bûjenê de wê weke ku wê ti tişt wê weke ji atoman wê pêkneyê. Di tezê de wê, dema ku wê bahsa

atomê wê were kirin û wê were gotin ku wê her tişt wê ji atoman wê pêkwerê.

Di wê nûqteyê de wê, kant wê li şûna ku wê bi têngîna yekê li ser ya din re wê bibînê û ankû yekê ji ya din rasttir bibînê wê herduyan jî wê weke ne rast wê pênasebikê û wê werênê ser ziman. Li gorî wî, sedema wê ne rast dîtina wê jî wê, ber ku wê, her du jî wê derfeta piştrastkirina wan wê nebê re wê werênê ser ziman.

Ew wê di wê nûqteyê de wê bi têtîliya nava qatagoriyan re wê li ser mijarê wê bi tawihê û wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê, têngîna tez û antitezê wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê bi tezî ku wê bihizirê wê, bêtê ser ziman ku wê, 'li gorî destûrên xwezayê li ser rêgeza sedemê re wê hemû fenomenên gerdûnê wê ji xwe wê karibin werina afirandin. Wê ev tenê wê bi têngîna rêgeza sedemê ve ne girêdayî bê. Weki din di dewama wê de wê bi wê re wê sedemek bi serbixwe a azad bi wê re wê herê bikê û wê bi wê re wê werênê ser ziman. Ji aliyê din beremberê wê weke antitezê wê, 'di gerdûnê de wê bi ti awayê wê serbestî bi serê xwe azadî wê nebê û wê, hemû tişt wê weke li dînyê jî wê tabî destûr û rêgezên xwezayê bê. Kant wê li wê têtîliya ku ew bi wê têngînek 'antinomi'yî wê dihênê ser ziman wê re wê, weke weke herdû ali jî rast wê di renekê de wê bixwezê ku ew wê pênasebikê û wê werênê ser ziman.

Di wê nûqteyê de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê bi têngînen xwezayî ên serdema navîn re wê were dîtin ku wê bi têngînek determinist a ku wê bi wê re wê weke her tişt li gorî wan rêgezên xwezayî ku wê bi wê re wê bibê re wê di renekê de wê werênê ser ziman. Li gorî wê, di şîroveyan ku wê werina kirin de jî wê bi wê re wê werê ser ziman ku wê her tişt wê bi wê rêgeza determinist wê bibê û wê hetaheta wê bi sermedî wê xwe bi wê re wê bi wê rengê wê bide domandin. Wê dema ku em li gorî wê têngîna kant a ku wê bi têtîha antizê re wê werênê ser ziman re wê di wê temenê de wê weke ku ew wê rast bê wê di renekê de wê bi wê re wê werê hanîn li ser ziman.

Bi wê re wê, dema ku em bi têngîna sedemê re jî wê li wê bihizirin wê heta têngîna sedemê a destpêkê a sedema pêşî jî wê herê û wê di wê temenê de wê bi xelesa sedemê re wê, di wê çerçoveyê de wê êdî wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di wê çerçoveyê de wê dema ku em bi têngîna sedemê re wê êdî wê werênina ser ziman wê di hemû rewşên dibin de wê êdî wê sedem û bandûr wê hebin. Di wê mantiqê de wê ti tiştê ku ew wê dervî wê têngîna sedemê ku wê werênê ser ziman jî wê êdî wê weke ku ew

nebê wê were lê hizirkirin û wê werê ser ziman. Wê bi wê re wê têngîna sedemê re wê, weke aliyê din jî wê têngîna destpêkê wê êdî wê weke aliyê wê yê din wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin ku mirov wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Dervî wê ku em bi têngîna bûyinê a ku ew bi ti sedemê ve ne girêdayî wê weke têngînan sedemê a serbestî û ankû têngîna sedemê a azadî ku mirov wê bi wê re wê bihizirê jî wê, bi rewşa ku ew bi ti girêdanê ew nebûyî û ankû ji bandûrek din nebûya û hwd re wê êdî wê fahmbikê. Kant wê di wê nûqtayê de wê rewşa tez û antitezê wê di wê nûqtayê de wê bixwezê ku ew êdî di dewama wê de ew êdî li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Li gorî wî ev wê, dema ku em wê li wê bihizirin wê, ji dîyaleka aqil û pê de wê ne tiştê din bê. Wê di wê temenê de wê, di rengê de wê werênê ser ziman.

Kant wê di wê awayekê din de jî wê mijare hebûnê wê li ser têngîna teqez a hebûnê re wê, mijare tez û antitezê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Minaq li gorî wê weke bi tezî 'hebûnek teqez wê hebê û wê beşek ji wê jî wê li gerdûnê bê. Aliyê din ê weke antitezê' wê di wê temenê de wê, di rengê de wê, 'hebûna teqez û pêwîstî wê nebê' ne di dînyê de û ne jî bi sedema wê dervî dînyê. D awayekê de wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê werênê ser ziman.

Ev rengê wê weke ku wê di wê nûqtayê de wê, kant wê, bi têngîna tez û antitezê wê şîrovebikê wê di dîmenekê de wê, dîmenekê dualisma maniyî a yekitiya dijberan wê di rengê de wê, bi xwe re wê, di mejiyê mirov de wê bide dîyarkirin. Di mijare dualisma klasik de wê di awayekê de wê bi zimanekê safî û zelal wê di wê temenê de wê bi weke sipî û reş, şev û rojê û hwd wê, dijberê hev wê di rengê de wê dîmenekê fahmkirinê wê di awayekê de wê were dîtin ku wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Lê di pêvajoya têngîna dualisma piştî a nû ya ku wê bi mani re wê şîroveya wê were kirin û wê were kirin jî wê di rengê de wê, di hev re derbasbûnê û wê cih dayina sedema bandûrê û bertekê a li hev û ankû ji hev û hwd re wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê têngîna dualisma nû de wê, di zikhev de derbarbûnê re wê mani wê werênê ser ziman. Li gorî wê, têngînê wê, dema ku wê rohani wê bikeve dînyê wê di nava elementên wê de wê dil wê were girtin. Wê di wan de wê bicih bibê û wê heta ku wê bi têngîna bertek û encamê û ankû bertek û bandûre re wê tevgerdana wê ya kirinê wê bi wê re wê bikê û w encamê wê bi wê rengê wê bi wê re wê werênê ser ziman. Wekî din wê di wê

temenê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi awayekê de wê werênê ser ziman.

Di mijare têtîna tez û antitezê a kant de wê di rengekê de wê, di serî de wê weke ku wê dîmenekê bi wê rengê wê di wê de wê, karibê wê bi dualitiya beremberê hev wê weke bi rengekê têtînekê û vajî wê ku wê bi aliyê wê yê din wê karibê bi wê re were lê hizirkirin re wê werênê ser ziman. Lê kant wê d i wê temenê de wê ew wê ji aliyekê di ve wê bi wê ve girêdayî wê werênê ser ziman ku wê, çawa wê, pêşî wê her ali wê bi serê xwe wê weke têtînek antinomi'yî wê pênasebiikê û wê di wê temenê de wê, ne li ser temenê bi daraza pêşî a rast û ne rastiyê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Ew wê, di wê temenê de wê li ser temenekê têtîni û aqilî wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di wê rengê de wê bi wê re wê hizrên xwe wê di dewama wê de wê, êdî wê werênê ser ziman. Kant wê, ya ku wê ew wê têtîna dualismî a kevn wê weke ku wê di çerçoveyekê teoriyî de wê weke ya ku wê kant wê şîrove dikê û wê dihênê ser ziman wê bi wê re wê bi wê têtîha dualismê ku ew bi şewayekê antinomi'yî wê bi temen dikê û wê bi teori dikê û li ser wê re ku ew wê êdî wê dihênê li awayekê fahmkirinê wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Ji xwe wê dema ku mirov li şîroveyên kant ên li ser têtîna 'ideaya xwûdê' ku ew wê weke 'ideaya sêyem' wê di çerçoveya têtîna xwe ya "Transsendental Îdeal' de wê pênasebikê û wê li ser wê bihizirê û wê werênê ser ziman re wê, dîmenekê wê yê berfirehtirî wê di rengekê din de wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê ew wê pêşî bi pêvajoya hebûna jîyanê û jîyan û hebûna li dînyê wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê 'mirov wê rastî yek bêkêmesî' wê newê. Di wê temenê de wê, ideaya xwûdayî' wê beremberê wê weke têtînek antitezî ku wê bêkemesî û di xwe de tam û tekûz bê wê, di şewayekê de wê were dîtin ku ew wê, were şîrovekirin û wê were hanîn li ser ziman.

Kant wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê hizrên xwe wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê bi ideaya xwûdê re ku wê, ne girêdayê ti tiştê û awayê bê û wê di xwe de wê, weke bi heyinek heyî re ku wê karibê were were lê hizirkirin û bi têtîna gîyanê ku wê bi weke xwe û lêşibinekê re wê were hizirkirin re wê, werênê ser ziman. Kant wê têtîna ideaya xwûdayî wê di wê temenê de wê, bi depelendina wî ya li ser hebûnek di dînyayê de ku wê bermeberê wê û vajî wê hebê re wê di rengekê de wê weke ku wê bixwezê li wê bihizirê.

Wê jî bi gotina 'em li dûnyê rastî ti hebûnên bêkêmesî nayên' re wê dihênê ser ziman.

Ew wê, ideaya xwûdê wê weke ideaya hişê teqez wê pênase bikê û wê di wê temenê de wê werênê ser ziman. Ew wêbi gotina 'ens realissimum' dihênê ser ziman. Yanî di rewşa hemû hebûnên bi derfet de wê, hemû cûreyên hebûnan ku wê di xwe de wê bigihênê hev û bikê yek weke hebûnekê wê li wê bihizirê.

Li gorî kant wê ev idea wê, ji temenê aqil wê biafirê û wê di dewama wê de wê, ne girêdayê ti şertûmercên heyî bê û bi dirêjbûniya wê ya li totoriteyê ve wê girêdayî bê. Di nava têtîngên platon de jî wê dema ku wê bahsa wê ideayê wê were kirin wê bi rengekê wê weke di temenê aqilê mirov de wê bahsa wê bûyina wê were kirin û wê di dewama wê de wê aqilê mirov wê nikaribê xwe ji wê rizgar bikê û xilasbikê re wê werênê ser ziman.

Li ser wê temenê kant wê mijare matefîzîkê wê weke zanista aqilê teqez ku wê ne girêdayê ti şartûmercê bê wê, di wê çerçoveyê de wê pênasebikê û wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Wê dema ku em bahsa ideaya xwûde wê bikê wê ji dema aristo û heta platonvanên nû û piştî wan di hemû serdema navîn de wê hizrên bi ideaya xwûdê ku wê werina ser ziman wê di hemûyan de wê dîmenê bi serê xwe û teqez û qatî weke dîyar û bi serê xwe wê were pênasekirin û wê were hanîn li ser ziman. Di wê temenê de wê ev idea wê weke ideayek ku wê ser hemû tiştê û wê, hertimî wê aqilê mirov wê bikêû bixwezê ku ew xwe bigihênê li wê. Lê ti carî jî ya ku ew nekirî jî wê ew bê. Hinekê jî wê dema ku em di hemû şîroveyên serdema navîn de wê li wê binerin wê karibê wê di wê temenê de wê werênê ser ziman ku wê hemû hizrên ideayî ên wê têtîngê wê, di wê de wê aliyekê weke bi wê gotina 'kêmesîyê' a ku wê kant wê bi mirov re wê bikirpênê wê di wê de wê weke ku wê hebê. Mirov wê ya ku ew ne ghiştî wê û wê tefkir dikê, wê hişdikê lê di dest de neyî, dixwezê bigihijiyê lê ne ghiştî, dixwezê bijî lê nejîya û hwd wê, di wê de wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê, ji aliyekê ve wê weke aliyekê tam wê beremê wê netamî û kêmiya wê hebûnê ku ew di wê de wê bi wê rengê wê weke ku ew heyî wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê di wê temenê de wê bide dîyarkirin.

Di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê, werênê ser ziman ku wê têtînga xwûdayê û ideaya wê, di wê de wê, hertimî wê aliyekê wê bi hiş û salixkirî a bi xosletên ku wê, di wê de wê mirov wê xwe bibînê lê ew ji

wê bi darazî û ankû aqilekê darazî wê li wê were lêgihîştin û hwd re wê, di awayekê de wê bê dîtîna ku ew wê bi wê re wê hebê.

Di wê çerçoveyê de wê, dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê hebûna xwûdê wê mirovekê weke ne mirov lê xwediyê hemû xosletên mirov ku ew di xwe de wê bi têgînek sermirovî wê bi hawênê û wê bide dîyarkirin wê di wê çerçoveyê de wê, di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare xwûdayî wê, di wê çerçoveyê de wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê bide dîyarkirin. Ji aristo û heta hemû bavên dêrê û skolastîkan û filosofên weke descertes, Spinoza, Malebranche, Leibniz, Wollf û hwd wê, di wê temenê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê were dîtîna ku wê li wê were lê hizirkirin û wê hewldana pênasikirina wê li ser wê were sekin in. Weki din jî wê salixkirinên wan ên di derbarê wê ideaya xwûdê de wê, weke kesin, saffî û zelal bê. Wê di xwe de û ji her tiştê cihê, di xwe de têr û weke 'bêkêmesî' û hwd wê, di wê rengê de wê bi wê re wê were pênasikirin û bi şêwayekê wê were hanîn li ser ziman.

Li gorî kant ku ew di wê nûqtayê de ew li wê dihizirê wê, li gorî wî mirov di wê nûqtayê de wê, weke rastî illiisyonekê bê, ankû rewşek aqilî a dîyalektîkî û yan jî rewşek dîtbarî a mantiqî re wê weke ku wê bi wê re rû bi rû bê. Wê weke ideayek aqilî ku ew ji wê cihê nabê wê bi wê re wê rû bi rû bimênê. Di wê nava aqil de wê weke ideayekê, weke objeyek aqil a teqez û hwd re wê, bi wê re wê weke ku mirov bi têgînek hebûnî a teqez re wê weke ku wê bi wê re wê rû bi rû bê. Ew di xwe de wê weke ku wê hebê. Ankû wê weke hebûnek ku ew di xwe de weke heya bê.

Di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di wê çerçoveyê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Wê bi wê re wê ideaya xwûdê wê hemû derkkirinên sehî wê weke ku wê xwe bi sipêrêne li lê re wê, werênê ser ziman. Di wê temenê de wê weke di xwe de wê weke kirdeyek bi aqilê darazî û ankû apriorî ku mirov wê karibê li wê bihizirê wê, têgîna idealê wê, di awayekê de wê bi wê re wê weke têgînek bi lêgihîştinê û çendî ku wê weke lê gihiştinê wê bi wê re wê weke baştirbûnê û gihiştina wê ya idealê di nava xwe û jîyanê xwe de û ankû di xwe de wê, bi wê re wê di reng û dîmenekê de wê weke ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Li gorî kant ev idea wê di nava sînorê aqilê mirov de wê were bi keseyetkirin û ankû weke keskirin. Wê di wê temenê de wê bi wê re wê bi xosletên xwe re wê li wê bihizirê. Weke ku wê platon wê di mijare haspekê xwemal wê li wê bihizirê û wê hemû haspên din wê kalb û wê weke minaqên wê xwemalê bin û wê berê wan bi wê ve bê ku ew çendî bi ber wê ve diçin wê weke nêzî wê xwemaliyê wê bibin û wê bigihijina wê xwemaliyê û hwd re wê, di rengekê de wê weke ku wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Kant sê cûre birhanên xwûdayî wekî mînaq digire: Ya yekem ew e ku wekî "birhanên ontolojîkî" dihê zanîn bê. Ev birhana pêşî di Serdema Navîn de ji hêla Anselmus ve hate pêşkêş kirin û paşê Descartes ew bikarhanî. Ew argumanek e ku li ser bingeha têgîna "hebûna herî rast" (ens realissimum) digihîje encamê ku Xwûdê heya: "Eger Xwûdê ji hêla pênaseyê ve heyîna herî rast be, dê nakok be ku mirov bihizire ku ew tûna. Heya, lewma ew heya." Ev necam dihat derxistin. Kant li dijî vê yekê weha radiweste: Li ser Hebûnê tenê darazên sentetîk xwedî gotin in. Lêbelê, daneyên hêstê li vir nayên gotin. 'Ens realissimum' weke heyînek serhişmendî, hebûna wê ya li derveyî şert û mercên dem û mekanê hatiye fahmkirin(ankû di xwe de ku ew hatiya fahmkirin). Bi vî rengî, zanîna mirovî nikare li ser (îdeaya) xwûdê darazek sentetîk a priori derxe.

Bi vê gotina xwe ya dawî a weke bi rengê mirov wê nikaribê di derbarê xwûdê de bigihijê darazek sentetîk apriori ku ew dihênê ser ziman wê, di rengekê de wê, demê wê ji aliyê ve wê, weke têgînek ku ew bi wê têgîha sentetîk apriori jî wê di awayekê de ji sînorê ne dîyarîya teqez wê di rengekê de wê weke derxê di mejiyê mirov de wê têgînekê wê weke ku ew bi xwe re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin. Lê li vir wê, demê wê ev rewş wê dervî wê çi têgîne wê bi xwe re wê bide dîyarkirin? Wê demê wê sînorê fahmkirina apriorî'yî wê di wê nûqtayê de wê, di wê de wê ya nayê zanîn ku ew hebê wê demê wê, di wê de wê, aliyekê wê yê ku ew digihijê wê bi wê re wê ew wê hebê, ku ew çendî wê weke bi temen û têgînek hiş û fêrsek teqez re wê, di rengekê de wê bi wê re wê, weke ku wê were pênasekirin jî.

Kant wê di çerçoveya têgîna birhana kosmolojîkî' de wê, di wê rengê de wê li wê bihizirê. Vê rewşa ku wê leibniz wê bi gotina 'contingentia mundi' wê werênê ser ziman wê, di wê nûqtayê de wê, di wateya 'ji hebûna girêdayî rasthatinê bingihê û hebûnek ne rasthatinî bi encama pêwîstîya re wê bibê' re wê werênê ser ziman. Li gorî kant wê dema ku

mirov di rewşek bi wê rengê de wê rewşa ku em bi wê dikevina nava xapanê di derkkirinê wê ji ber ku ew têngîna sedemê wê bi têngînek ontolojikî wê di wê rewşê de wê were hildan li dest bê. bi gotinek din ku ew bi hebûna di xwe de ku ew wê weke rêgeza wê ya jîyanê wê di rengekê de wê bi wê re wê pênasebikê û wê bi wê re ku ew wê werênê ser ziman bê.

Rêgeza sedemê wê di nava rewşên xwezayê de wê weke di nava şertûmercê dem û fezeyê de wê, bi rewşa yên dibin û diçin bin. Di wê nûqtayê de wê, kant wê têngîna rasthatinê û pêwîstiyê wê bi wê re wê di rengekê de wê niqaş bikê û wê bi wê re wê werênê ser ziman ku em dikarin bi têngîna tiştina weke tiştina pêwîst bibînin. Ev wê wekke rewşên ne teqez bin. Lê wê dema ku em têngîna weke 'pêwîstiya teqez' re wê li wê bihizirin wê, demê rêgeza ideaya teqez wê bibê. lê di wê şertûmercê de wê li ser rewşa derfeta 'pêwîstiya teqez wê ti gotin wê weke ku wê newê gotin re wê werênê ser ziman.

Di têngîna xwûdayî û birhankirina wê re wê di rengekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bixwezê ku ew bigihijê têngînekê. Li gorî wê ji xwezayê wê gavê biavêjê bi sazûmana wê re wê, werênê ser ziman. Li gorî wî em wê dema ku em bahsa wê têngîna xwezayê dikin wê aqilê me wê nûqtaya ji wê gav diavêjê wê ne xweza bixwe bê. Wê ji rewşek zanîn a teybet wê weke ku wê gav biavêjê wê, bi wê re wê, di rengekê de wê weke ku wê bibê. Wê dema ku em di xwezayê de wê levhatinekê, û li gorî armancekê wê levkirinê ku em bi wê re wê kifşdikin wê, pêkdihênin di aqil de.

Tê dîtî ku di xwezayê de ji tiştên nayên fahmkirin heta tiştên herî piçûk ku bi çav nayên dîtî li her derê xwezayê rêz û yekîti serdest e. Rêza ku di cîhana zindiyan de tê dîtî balkêş û bi bandûr e. Ev sazûmana xwezayê ya sosret dihêle ku mirov li afirînerê vê ahengê bipirsin. Li vir birhanên ramana teolojik-fizîkî me ber bi hebûneke giyanî, serwer a ku xwezayê li gorî plan û rêzikekê diafirîne digihîne.

Di mijare xwezayê û wê ahenge wê de wê di nava felsefeyê de ku mirov wê li wê bipirsê wê di demên kevnera de wê bi hizrên filosofên weke anaxsigotas û hwd re jî wê were dîtî ku wê li wê were lê hizirkirin. Gotinên weke 'xwûdê di kijan beş û ankû qata xwezayê de ya' wê bi wê re wê, di rengekê de wê were lê hizirkirin û lêpîrsîn. Lê leibniz wê bi gotina 'xwşikatiyê' ku ew wê wateya levhatin û levkirinê de wê bikarbênê wê bo wê bîne ser ziman.

Kant wê dema ku wê mirov li nava hizrên wî dinerê wê di wê temenê de wê hê di demên xwe ciwaniyê de wê li ser wê ahenge wê weke ku wê bibê xwediyê hizirkirinê û wê bi wê re wê li wê bihizirê. Ew aheng û levkirina xwezayî wê di awayekê de wê dema ku em li wê bihizirin wê hê di demên serdema navîn de jî wê weke têtîna ku wê temenê birhanên ontolojikî û hwd ku wê bi zanîna xwûdayî re wê were dîtin ku wê li wê were lê hizirkirin. Jji xwe li pişt her rewşa xwezayê li têtînek xwezayî a ontolojikî û ankû kosmolojikî lêgerîna wê çendî ku wê di demên kevnera û berî wê de jî wê hebê lê wê piştî wan wê di demên serdema navîn de wê zêdetirî wê bi awayekê rêkûpêk de wê were dîtin ku ew wê di wê temenê de wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Di dewama wê de wê, li wê êdî wê bi wê re wê were dîtin ku wê li wê were lê hizirkirin.

Di serdema navîn de wê, têtîna zêhnî a xwezayê, gerdûnê û hwd wê, di wê temenê de wê, bi têtînek hiyararşîyî ku wê li wê were lê hizirkirin wê bi wê re wê, di awayekê de wê were dîtin ku wê li ser wê were sekin in. Wê bi wê re wê were fahmkirin û wê bê hildan li dest. Di mijare fahmkirinê û felsefeyê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Sazûmana xwezayî wê, di wê çerçoveyê de wê, dema ku em li wê dihizirin wê êdî wê, bi wê re wê, bi aqilê giştî ku wê ji ya giştî bi ber ya hesan ve wê bi wê were lê hizirkirin re wê weke ku wê kant wê werênê ser ziman wê bi wê êdî wê dema ku wê li xwezayê wê were lê hizirkirin wê bi wê li tiştêkê din ê weke bi têtîni û ankû ideayî a xwezayî û hwd re wê li wê were lê hizirkirin. Yanî wê di wê temenê de wê bi wê re wê ne li wê weke ku wê were lê hizirkirin. Di wê nûqtayê de wê têtîna darêjkê wê li ser wê şewayê û çerçoveya wê ya fahmkirîna wê bi rewşên xwezayî û dîtbariyên me re wê, ji wê ya heyî ku mirov wê dibînê wê, gihandinên bi têtîni ên ontolojikî û hwd wê, bi wê re wê di mejî de wê bi wê rengê wê were dîtin ku wê bide dîyarkirin û wê bi xwe re wê, di reng û awayekê de bide pêşxistin. Mijare fahmkirinê wê di wê nûqtayê de wê weke rewşek aqilî a teybet, ideayek û ankû têtînek ku em wê weke kant û piştî wê, hegel û hwd wê bi nav bikin wê bi têtîna 'tîni' wê bi têtîhek fenomenolojikî re wê li wê êdî wê bi wê re wê were li lê hizirkirin. Naha, di xwenîşandanên weha de, mantiqa wêneyê/dîtbarî aqil dixebite, li vir hewl dide nîşan bide ku diyalektîka hişê mirov rû bi rû ya. Li gorî wî, hevsengiyên bi vî rengî li ser ramanek bi vî rengî ne: "Çawa ku mirov an hunermendek li pişt berhemên hunerî an çandê, li pişt sazûmana xwezayê

tê hizirîn, divê sazker û plansazkarek vê rêzê hebe. "Li gorî Kant, divê li vir afirînerê gerdûnê bê gotin, ne afirînerê gerdûnê. Ji ber ku bedewî û guncan bi şeklên tiştan ve girêdayî ye. Di dewama wê de wê kant wê li wê bihizirê ku ew têngîna sazûmanî ku ew di dewama wê de wê, di gerdûnê û xwezayê ku ew hê hindiktir ku ew bi sazûman bûya wê, demê me yê li piştî wê sazûmankarekê ne dîyariyaba û ankû emê dîsa li lê gerîyabn û hwd re wê bixwezê ku ew bikeve nava lêpîrsînekê di wê çerçoveyê de.

Li vir di nava wê têngîna daerêjkî a bi rêkûpêk û têngîna ideayî a afrînêr de wê çi têkili wê di wê nûqteyê de wê bibê û ankû wê hebê? Wê di wê rewşê de wê dema ku em li wê dihizirin wê, di dewama wê de wê dikarin wê weke aliyekê wê yê giring wê bi wê re wê li wê bihizirin ku ew wê, di wê rewşê de wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê ku wê weke li hev hûnayî a hişî re wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Rewşek pêwîstîni di wê nûqteyê de xwe nadê dîyarkirin. Lê wê weke qalibekê hizirkirî wê meji wê weke ku wê bixwezê wê, di wê nûqteyê de wê, bi fêrsekê wê têngîna wê sazûmanê wê bi wê re wê di wê rengê de wê fahmbikê.

Gelo ev wê di wê nûqteyê de wê ji wê were ku em di nava jîyane xwe ya bi aqil de em êdî wê bi dest afirandinê wê bikin û her tişt heta ku ew destek li lê nekeve wê weke nebê wê bi wê ve wê girêdayî bê? Bi tefkira aqilê hebûnê ya ku rêzûsazûmanê dide gerdûnê, ji diyalektîka ramana "sedema yekem a her tiştî" derdikeve wê, kant wê ji aliyê xwe ve wê weke pênasebikê. Bi rastî, li gorî Kant, weke ne derfet e ku sedema yekem a zanîna mirovî were zanîn. Hizra Xwûdê ramanek e ku ji hêla hişê mirovan ve hatî afirandina, lê di derheqê vê ramana ku ew, ji hûst û qada ezmûnê derbas dibe, mirov nikare wekî tiştên ku ji hêstan re hatine dayîn bibin xwediyê zanîne. Ji ber ku ev rewş li vir ne derfet e ku mirov berê xwe bide darazên sentetîk a apriori û bi wê bigihijê darazê.

Di dewama wê de wê kant wê mijare têngîna zanîna xwûdayî ku wê weke ku wê di serdema navîn de wê bi têngîna metafîzîkê û hwd wê li wê were lê hizirkirin wê di wê nûqteyê de wê li wê bihizirê. Ew wê di dewama wê de wê li têngîna metafîzîkê wê bihizirê û wê, lê bipîrsê ku wê weke zanistekê wê, metafîzîk wê karibê bibê û ankû ew nikaribê bibê. Piştî ku ew demek dirêj wê li ser wê nûqteyê wê aqilmeşandinê wê bi wê re wê bikê wê di dewama wê de wê, weke ku wê bigihijê wê encamê ku wê, aqilê metafîzîkê wê di çerçoveyê de wê weke ku wê zor bê ku ew were kirpendin. Herî hindik wê weke encamek giring a ku ew ji wê aliyê ve wê bi têngîna metafîzîkê ve wê di wê nûqteyê de wê weke ku ew wê li

wê bigihêjê û wê werênê ser ziman. Di dewama wê de lê wê metafîzîk wê bi ideaya xwezayê re wê weke têngînek û fêrsek xwezayî ku wê bingihê xwe û temenekê ji aqilê mirov wê bigirê wê bi wê re wê bigihêjê encamê di aqilê xwe de.

Weke aliyekê wê yê din jî wê bi wê re ku ew wê li wê bihizirê wê weke zindiyekê dihizirê a mirov ku ew dihizirê wê ev fêrs û têngîha hizirkirinê wê di wê nûqteyê de wê weke ku wê bi wê rewşa xwe ya heyî re jî wê weke aliyekê ku ew bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Aqil û bi aqilbûn wê di wê nûqteyê de wê, di pêvajoya xwe ya çalaki û bi tevger de wê hertimî wê di nava tevgerê bihizirkirina ku ew bi wê wîrdetir diçê de bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku ew wê di dewama wê de wê êdî wê hertimî wê, di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Her wusa di têngîna têtikiliya wê têngîan ideayî a xwûdê û gerdûnê û wê weke hebûnekê bi wê li lêgerîna darêjkê jî wê ideaya gîyanê ku wê weke bi hebûna dijî re wê li wê wer hizirkirin wê têngînek morfolojîkî wê di bin mejiyê mirov de wê bi wê re wê ji wê aliyê ve wê weke ku wê hebê ku mirov wê çawa wê, di wê temenê de wê, bi xwe re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. ideayên gîyanê ku wê di serdema navîn de wê ji aliyekê ve wê weke bi aqil tefkirinê bê, weke darêjkek tozî dîtina wê bê, weke îdeayekê li wê hizirkirina wê û hwd bê wê, di wê çerçoveyê de wê, têngînek û girêdek di rengekê û dîmenekê ontolojîkî de wê bi aqilê mirov wê li ser wê zanîn me û epistemolojiya wê re wê weke ku wê bi xwe re wê di awayekê de wê biafirênê bê. Çendî ku wê weke idea, têngî û çerçoveyên weke ji hev cihê jî bin wê bi awayekê wê têtikiliyên epistemîkî wê di mejiyê mirov de wê bi wê rengê wê bi xwe re û wê bi hev re wê weke ku wê ji aliyekê ve wê bi hev re wê weke ku wê biafirênin.

Ji aliyê têngîna rewîstê ve hizrên Kant

Kant wê dema ku mirov li navaroka hizrên wî dinerê wê di awayekê de wê mijare têngîna aqil wê weke aliyekê wê yê giring ku wê çawa wê were fahmkirin wê bi wê re wê ji aliyekê wê ve wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Wê dema ku mirov wê ji aliyê têngînen kant ve wê li wê binerê wê, mijare rewîstê ku ew ji aliyê 'aqilê teqez' ve ku wê hilde li dest ve wê di destpêkê de wê weke aliyekê ku wê di nava dîrokê û fahmkirina rewîstê û felsefeya wê de ku wê heta roja me wê were wê bikipênê û wê di wê temenê de wê piştî wê êdî wê di dewama wê de wê mijarê wê bixwezê wê werênê ser ziman. Wê dema ku ew wê dihênê ser ziman wê di dewama wê de wê bi wê re wê di wê temenê de wê, bi têngînen weke

şahîbûnîfî (eudaimonism) û fêdebûnîfîyê (utilitarianism) û hwd re wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê li ser têngîna şahbûnê û ankû fêdebûnê ku wê di wê temenê de wê, li wê bihizirê wê, di wê nûqteyê de kant wê, dema ku ew têngîna rewîstê wê, şîrove dikê wê, bènê ser ziman ku wê çendî ku ev herdû alî wê di wê de wê, were esasgirtin jî lê ya ku wê di rastiyê de wê bibê wê ne ew bê. Wê bènê ser ziman ku wê rastîfî wê di têngîna aqilê teqez de bê. Wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê werênê ser ziman.

Li gorî wî wê, dema ku wê şîrove were kirin ku wê bi rewîstê re ku wê weke bi têngîna sîyanê, fêdetîyê û ankû şahiyê û hwd ve wê ti têtîkîliya wê di aslê xwe de wê nebê.

Di aqilê teqez de ya ku ew xwestekê rêve dibin wê weke hêst, xwestek û hwd nebin. Wê aqilê teqez wê bi xwe bê. Di xwestekê-wînekê, lêbelê bi tenê xwestek weke pêdîvîyekê wê ne tenê ji aliyê xwestek xwezayê ve ku ew, ji aliyê aqilê teqez ê pîretîkî û rêgezên ve ku ew were rêvebirin wê weke bi xwestekê baş wê êdî wê bibê. Hebûna aqilekê bi wê rengê di jîyane mirov de ku ew li gorî temenê xwe yê hebûnî rêve dibê wê, weke teybetîyekê û derkhanînek ku wê bi rewîstî bide nîşandin bê bi çalakîyên me re wê bide nîşandin. Di dewama wê de wê jî dikarê wê werênê ser ziman ku mirov wê li şahiyê û xweşiyê bi armancî bigihijê wê û ankû ne gihijê wê ti têtîkîliya wê bi rewîstê ve girêdayî wê nebê re wê werênê ser ziman.

Kant wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê mijare têngînê weke sîyanê û hwd wê, di wê çerçoveyê de wê bikê mijare lêpîrsînê û wê, weke ku wê çawa wê yê weke têngînê bi şahiyê û ankû gihîştînê wê ku wê bi armancî wê, bi rewîstê ve wê girêdayî bin û ankû wê ne girêdayî bin.

Ew wê nûqteyê de wê di rengekê de wê bi têngîna 'aqilê teqez' ve wê di rengekê de wê girêdayî wê hilde li dest û wê tiştê wê di wê rengê de wê bi xwe bixwe re wê di rengekê de wê hilde li dest û wê di awayekê de wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Li gorî wî aqilê teqez wê bi serê xwe wê baş bê. Di dewama wê de wê ya ku wê bale kant wê di wê nûqteyê de wê bikişênê wê di wê nûqteyê de wê ew bê ku wê, di qada hizirkirin û ankû aqilê etîkî de wê, di qadên zanîna xwezayî de wê bi gavên mazin wê ji qada aqilê pîretîkê wê were dûrketin û wê bi wê re wê ji temenê zanîna bûjenî ku wê dûrkevin û wê di dewama wê de wê, ku wê weyn û rola aqilê pîretîkî wê di wê de wê, bê minimalizekirin re wê, bi ji sehê dûrkerinê re ku ew wê were hanîn li ser ziman bê.

Di wê temenê de wê têngînek rewîstî ku wê ji aqilê pîretîkî û ankû wê bi temenî wê ji wê ku wê were dûrkirin wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê bi têngînen teorîkî re wê, ya ku wê ji mirov re wê, weke temenê sîyanê wê şahiyê û fêdeyê wê di rengê de wê bi wê re wê weke ku wê bênin û wê werênina ser ziman. Li gorî wê jî wê ya ku wê ji mirov re wê fêdeyê û şahiyê wê werênê wê çalakiya wê bê. Wê di wê temenê de wê bi wê re wê êdî wê were lê tefkirkirin. Bi wê yekê wê weke ku wê di dewama wê de wê êdî wê were fahmkirin wê weke pîvane wê jî wê şahiyê û fêdeyê wê di rengê de wê, dênina li holê û wê bi wê re wê werênina ser ziman.

Di dewama wê de wê weke ku wê were dîtin kant wê di dewama wê de wê mijare têrbûna hêstan, xwestekan, mêylan û hwd re wê, li ser wê bisekinê û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman. Pêwîstîyên mirovî wê di rengê de wê dema ku ew dihên li cih wê xweşîyekê wê rast bê ku wê bikê dilê mirov de. Wê di wê temenê de wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê din ê girîng ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman ku ew weke bi aliyên şahiya mirov ve jî wê weke girêdayî bin. Di wê nûqteyê de kant wê li ser armanca di şahiyê de ku wê bi wê re wê were pênasekirin ew li ser aqil re wê, aqilê pîretîkî wê bi wê re wê weke ku wê ji ya wê dûrkeve û wê, di rengê de wê weke amûrekê wê were bikarhanîn. Li gorî wî aqilê pîretîkî xosletekê teknikî qizinciya bi wê û bo armancê hatiya kirin weke amûrê.

Kant wê di wê nûqteyê de wê weke ku em ji têngîhên wî yên ku ew li ser têngîna aqilê pîretîkî û têngîna rewîstê re wê werênê ser ziman wê ji hev dûrkirina wê û ankû wê ji wê dûr bi temeenkê ku ew wê hev nebînin re wê fahmbikin re wê, li wê bi nerînek rexnegir wê li wê were lê hizirkirin.

Di serdema navîn de wê dema ku mirov wê li ser têngîna rewîstê û aqilê wê yê rewîstî wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bikê ku wê fahmbikê wê ya ku wê bi wê re wê di serî de wê weke ku wê were fahmkirin wê di wê temenê de û wê rengê de wê xwe di rengê de wê, weke ji wê cihê û dûr û weke 'ser wê (ser jîyanê re) re' wê, bi fêrsekê û rengê fahmkirinê wê weke ku wê were hanîn li ser ziman. Wê ne weke rêgezên ku mirov wê di jîyane xwe de li wan bigihê û wan fahmbikê wê bênina ser ziman. Wê weke têngîhên ku ew ji têngînek û temenekê ku ew dervî aqil ew hena wê di wê temenê de wê, li wê bihizirê.

Di wê rewşê de wê, pergale rewîstê wê di wê nûqteyê de wê, êdî wê di rengê teqezî de wê xwe ji hebûna mirov wê bi hebûnê wê dûrbikê. Vajî

wê û ankû beremberê wê tégînên weke orfûadet û ankû kevneşopî wê weke tégihên ku ew mirov wê bi jîyanîya xwe re wê pêşbixê û wê di hişê wê afirandina wê ya di nava jîyan, kirin û aqilê xwe de bê. Wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di çerçoveya aqilê pîretikî de wê weke ku wê bi wê re wê di rengê de wê weke ku wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Lê wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê, li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê di wê rengê de wê çawa wê karibê wê li wê bihizirê bê. Di nava tégînên orfûadetî û kevneşopîyî de wê, aqilekê pîretikî ku ew bi wê weke diafirê û heya wê were dîtî ku wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Lê ji aliyekê wê yê din jî wê dikarê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê rewîst wê di wê de jî wê weke tégînna hebûnî ên weke ne afirî lê weke ew ji xwe hena re wê di rengê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Di wê temenê de wê ya ku wê weke ku wê kant wê di wê nûqteyê de wê, weke ku me li jor wê hanî ser ziman ku wê di dîmenekê rexnegirî de wê li wê bihizirê û wê bi wê re wê hizrên xwe wê werênê ser ziman ku wê aqlê pîretikî wê weke nitelikek teknikî qizinciriya bi wê re wê, bo armancê wê weke amûrekê wê çawa wê were kiriin weke amûrekê wê di wê nûqteyê de wê, bi wê re wê li wê bihizirê.

Li gorî kant rewîstîtiya rastîn wê, ti tékiliya wê bi fêdetiyê û şahiyê û hwd re wê nebê. Rewîstîtiya rastîn wê, bingihê wê, aqilê pretikî ê teqez bê. Di aqilê pîretikî ê teqez de wê, xwestekên ku wê weke rêve bibê weke mêyl, hêst û xwestek nebin, wê aqilê pîretikî ê teqez bixwe bê. Weke xwestekê-wînekê, lêbelê ku ew tenê bi xwestekê, pêdîvîyekê wê, ne bi mêylek xwezayî lê wê bi aqilê teqez û rêgezên wê ku ew dihê rêvebirin re wê karibê wê weke bi başiyê karibê wê bibînê. Kiryarên rewîstî nîşanî me didin ku hizireke wisa heye, ku mirov xwedî tevgerê pir taybet û bingehîn e ku jiyana me li gorî hebûna xwe bi rêve dibe. Ligorî wê kesek ku ew li şahiyê weke armanc li wê bigihijê û an ne gihijê wê bi hebûna rewîstê ve wê ti tékiliya wê nebê. Wê ber vê yekê wê kant li hemberî gotinên weke fêde û şabûnê wê, rewîstîtiya di nerîn û şewayê jîyanê de wê li hemberê wê dênê.

Li gorî kant wê mirov wê bêgûman wê, weke hebûnek bi sehî û hişî bê. Ajdikên (impulses) me wê, di gelek kiryarên me yên ku ew bèn kirin û ankû ew dibin de wê weke rewşna dîyarker wê bibin. Di wê rewşê de wê,

Tişt û rewşên ku wê mirov wê, dilxweş û şa bikin wê cihê û cihê bin. Di wê nûqteyê de wê li gorî kant wê weke ku wê ne bi derfet bê ku mirov bahsa rêgezê û ankû rewşek weke ya yekiti bikê. Tiştêk heya ku wê aqilê pîretikî ê teqez wê, li me xwesteka baş bi wê ferman bikê. Li gorî wî çalakîyên rewîstî wê bi wê wîn û xwestekên baş weke di xwe de dihawênin weke çalaki wê bibin.

Li vir kant wê tiştêkê giring wê weke ku wê bixwezê wê ji me re wê bide gotin. Ew jî wê, di wê temenê de wê, 'di hebûna çalakîyê de wê lêgerîna başî û nebaşîyê' wê weke aliyekê ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê li ser wê re wê li wê bihizirê û wê ew wê werênê ser ziman. Kant wê di dewama wê de wê, weke ku wê gotinek din wê di rengekê de wê bi wê re wê, biafirênê û wê werênê ser ziman. Ew jî wê, bi têngî û fahmkirina wê re wê, 'nîyeta (intention) çalakîyê' ku wê, weke aliyekê wê yê ku ew wê bi wê re wê, li wê bihizirê bê.

Di nava têngîyên serdema navîn de wê, başî û nebaşî wê di awayekê de wê weke 'ji xwezayê mirov' ku wê were pirsên û wê weke ku ew di xwezayê mirov de hebê wê di rengekê de wê were ji wê bahskirin. Di wê çerçoveyê de wê, dema ku wê kesek wê tiştêkê nebaş û ankû baş wê bikê wê, bi gotina 'ew di xwûna wî de heya' û ankû 'ew di xwezayê wî de heya' û hwd re wê, di rengekê de wê biheta hanîn li ser ziman. Kant bi wê têngîyê wê, bixwezê ku wê, aliyê fahmkirinê wê di rengekê de wê, ji xwezayê û têngîyê wê dûrbikê û wê têngîyê başî û nebaşîyê wê bi kiryara çalakîyê û hwd re wê di rengekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê di wê temenê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Li vir wê têngîyê kant a weke ku wê bi çalakîyê re wê were fahmkirin wê di wê rengê de wê weke ku wê di fahmkirina wê li ser çalakîyê re wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê bi têngîyê ku wê dervî wê li wê were lê hizirkirin bê. Wê di wê çerçoveyê de wê piştî wê di dewama wê de wê, bi têngîyê û şewayekê fahmkirinê wê weke bi aqilekê darazî û dîmenê wê yê fahmkirinê re wê, di dewama wê de wê bi wê re wê weke ji azmûnkirina wê derka wê çalakîyê wê li wê bigihêjê. Bi wê yekê wê rewîsta kant wê ne rewîstekek (etik) a teqez a baş nebê. Kiryara baş ku wê di pêkhanîyê de wê di encama xwe de ne gihêjê ya xwe jî wê ji serwerîya xwe ya başî wê ti tiştê wê weke ku wê wînda nekê re wê werênê ser ziman.

Bi şewayê ku wê kant wê bahsa wê bikê rewîst wê, bi nirxa çalakîyê, bi wê re wê li wê armanca ku ew lê bigihêjê wê ne bi wê, lê wê bi hêza ku ew daya kirin wê di wê de bê re wê werênê ser ziman. Gihiştina

armancên me û ankû ne gihiştina li armancên me wê tenê û tenê wê bi me ve wê girêdayî bê. Bi wê re wê kant wê ew wê jî wê werênê ser ziman ku wê çalakiyên me wê li gorî wê, bandûra ku ew dihênina li holê wê baş û ankû nebaş wê nikaribin bên şîrovekirin. Çalakiyên me wê di xwe de wê niyeta ku ew di wê de dihawênin wê bi wê re wê weke ku wê baş bin û ankû wê nebaş bin. Wê baş werina dîtin û ankû wê karibin werina lê lenetkîrin.

Kant wê di wê nûqteyê de wê, têgîheke weke ku ew bi têgîna ajoyê wê şîrove dikê û bi gotina 'maksim'ê wê pênesedikê wê di wê temenê de wê ew wê, niyeta di wê de wê bi wê temenê re wê li wê bihizirê û wê ew wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê dema ku ew bahsa 'maksima çalakiyê' wê bikê wê di wê rengê de wê weke kirdeya wê ya birêgezî ku ew wê dihezirê wê di wê rengê de wê li wê bihizirê û ew wê werênê ser ziman. Li gorî wê ku ew dihênê ser ziman wê, dema ku wê, maksima çalakiyê û ankû kirdeya wê ya hîlbijêrên wê çawa bi pêwîstiyên rewîstî re di lêhatinekê de bê wê, bi wê re wê, bikirpênê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê êdî wê werênê ser ziman.

Bo kirina wê jî maksima çalakiyê ku ew wê çalakiya mirovi a bahsa mijarê ku ew wê ne bi rêve bibê û di nava şertûmertên wê de ku wê, bi rêve dibê rêgezêk gerdûnî ku wê hebê û ankû nebê bi wê lêpîrsîna re wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Ev wê ji aliyekê din ve ku wê, were wê wateyê ku wê çalakiyek ku wê weke ji aliyekê kesekê din ve ku ew dihê herêkirin ku ew ji aliyê min ve jî ew ku wê were herêkirin bê. Ji wê aliyê ve wê weke ew, aqilê pîretikî ê teqez di çalakiyên mirov ên rewîstî de wê, weke pêdivîyekê, xwestekê û hwd wê rêgezêkê wê dênê li holê. Ev rêgez wê bi xwestek û çalakiyên mirovî, rêgezên xwezayî ên rûdawên xwezayî ku ew rêve dibê wê weke wê têrê wê nekê wê hisiyetekê wê weke biafirênê. Ev rêgez wê bi fermana 'divê tu bikê' re wê bi pêdivîya kirinê re wê derkevê li holê. Di wê nûqteyê de kant wê, dihênê ser ziman wê ew ya ku weke 'divê ku tu bikê' divê ku tu wê bikê, ber ku tu dikarê wê bikê re wê şîrove bikê û wê werênê ser ziman.

Di nerîna rewîstî a kant de wê, têgîna pêdivîtiyê wê weke fermanek bêşertûmerc wê di wê awayê de wê bide dîyarkirin. Ew wê bi gotina "Li çalakiyê bibê ku ew maksima çalakiya te bo hemû mirovan weke rêgezêk bûhûrîner bibê' re wê, bîrê ser ziman. Di wê rewşê de wê, weke ku wê ya ku ew dihê din wê ew bê ku wê, tiştêkê ku wê dihiyê û ankû ew li wê dihê hiyandin weke şertûmerc wê xwe ne dîyarkirin.

Kant di dewama wê de mijare rewîstê wê dema ku ew dihênê ser ziman wê ji aliyê têngîna bişertûmercbûnê (hipotetik imperatif) ve ku wê werênê ser ziman wê bi gotina rewîsta şabûnê û fêdebûnê ku wê li ser wan restên wê yên ku ew bi wê dihê danîn hemberî me re wê, bênê ser ziman. Ku em li gorî mantiqê têngînê wê li wê bihizirin wê gotina ´rêzê bide mazinên xwe´ wê karibê wê, werênê ser ziman. Ev gotin wê weke gotinek bi ferman û şertûmarc a li gorî wê têngîna kant. Bi wê were hanîn li ser ziman ku ´tu rêzê bide an tê ji wê bi qizinc derkeve. Wê hêj tebikin. Wê li te meyizênin. Xwestekên xwe tu dikarê hê bi hesanî bi wan bide herê kirin.

Li gorî têngîna kant a rewîstê wê, rewîstek rastin bi şertûmerc bi wê rengê dernekeve li hemberî mirov.

Di wê nûqteyê de wê, dikarê bi aliyekê din re wê ji hev cihê bikê. Ew jî wê, di wê nûqteyê de wê têngîna rewîstên bi ferman ên bi wê rengê ku ew dihên ser ziman bê. Ev têngîn û şewayê rewîstê wê di wan de wê weke aliyekê wê yê giring wê rewşa encamê wê bo wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê di rengê de wê bide dîyarkirin.

Lê kant wê, di wê nûqteyê de wê ya ku ew dixwezê li ser wê bisekinê wê ji wê çerçoveyê têngîna rewîstê a bi ferman ji wê zêdetirî wê ya bêferman ku ew wê, bi çerçoveya wê ya fahmkirinê re wê li ser têngînek ´niyetî´ û hwd re wê were fahmkirin wê li ser wê bisekinê. Di dewama wê de wê bi wê re wê ew wê werênê ser ziman ku wê di wê nûqteyê de wê ya ku ew wê bibê wê weke çalakiyê wê weke ya ku ew niyet wê pêş û baş bibînê bê.

Di wê nûqteyê de wê têngîna rewîstê wê dema ku ew ferman bikê ew bêfermanê ew weke mercek giring ew wê dibînê. Ew di dewama wê de wê bi gotina têngîna ´dûrûstbûnê´ re wê li wê bihizirê. Di çerçoveya gotina dûrûstbûnê de wê werênê ser ziman. Minaq wê dema ku em ji yekî re dibîin ´dûrûst ba!´ wê demê em bi qatagorikî weke fermanlêkiirne dikin. Wekin din dûrûstbûn wê weke berpirsîyara mirovatiyê ya. Li gorî wê ku em bêjin wê, li gorî têngîna kant “em ber ku em mirov in wê weke spirteka me bê ku em dûrûst bin.” Li gorî wê ku ew dihênê ser ziman wê bi çerçoveya têngînek destûrî a rewîstî re wê, ´weke ku em ji me re siparteka ku em weke wê fermanê bikin. Ew wê ji wê re wê, bêjê ´rewîsta spiartekê.´

Li vir di dewama wê de wê jî weke nûqteyek din dikarê wê li ser wê bisekinê. Li gorî nêzikatiya kant kirde ku ew di siparteka xwe ya di çalakiya rewîstî de wê weke wê bikê û an li gorî wê bikê wê, ne weke

rewşek têr a weke wê. Li gorî wê kesekê ku ew ji mazinên xwe re rêz û hûrmetê dide nîşandin wê, kiryare wî ji derve wê weke baş û bêkêmesî wê were dîtin. Ber ku rêz ji mazinên xwe re nîşandin wê di wê de wê tiştek nebaş wê nebê. Ev vajî wê weke siparteyek ku mirov wê bi wê weke mirov bê nasîn jî wê li wê were nerîn. Heta ku kant wê weke 'spirtaka mirovatiyê' wê li ser wê nûqtayê re wê pênase dikê. Lê di wê rewşê de wê dema ku ew kes wê dide nîşandin ew, dikarê bo ku ew were zêde hêjkirin û an aqil ji rêbirinekê jî wê bikê. Wê demê ew wê weke kiryerek ku ew di kirinê de wê weke 'baş' dikê lê ew di niyeta ya kesê ku ew dikê de dikarê ew ne başî jî hebê. Wê dema ku ew hebê wê demê ew wê li gorî wê sipartekê wê baş lê nekeve. Di wê rewşê de di aslê xwe de wê, rewş wê weke ku wê li gorî wê hê xirabtir wê di dîmenekê de wê karibê xwe bide dîyarkirin. Ber ku ew bi wê rengê xwe bi wê dide nîşandin di çalakiyê de wê ya weke niyetê wê vêşarê. Ew wê weke rewşek hê xirabtir wê xwe bi wê re wê, di rengê de wê bide dîyarkirin.

Li gorî kant niyeta wê çalakiyê xirab a. Niyeta xwe bi tiştekê ku wê ji wê fêde û berjewendiyê bigirê ve girêdaya. Ew li pay wê pêşxanina bi şertûmercê çûya. Lê belê ji xwe rêzdayina mazinan weke sipartek mirovatiyê ya'. Kirdeyek rewîstî ku wê niyeta xwe çalakiya xwe pêkdihênê wê, weke xwe bi wê sipartina wê siparteka xwe û ku ji wê hatiya çalakiyek pêkhaniya.

Bi wê yekê kant ji bendewariyên xwezayî, xwestek û mêylan ku ew dihê çalakiyek ku ew didênê li hemberî çalakiyên rewîst ên rastin. Ew ji çalakiyên rewîstîyane re ku ew weke ew li ser xwesteka aqilê pîretikî ê teqez ku ew xwe dispêrênina siparte re wê, li wê bihizirê û wê bênê ser ziman.

Li gorî kant, di aslê xwe de wê mêyl û berê xwezayî ê mirov wê di rastîya xwe de wê li dijî sipartekê bin. Li ser wê yekê carna mirov dikarê di nava mêylên xwe yên xwezayî û siparteka xwe de bikeve nava nakokiyê. Ber vê yekê di rewîsta bêferman de wê, hêsta berpîrsîyarîyê di sipartekê de pêwîsta giraniya xwe bide dîyarkirin. Sîyanên rastîn wê pêwîst dibînin.

Di dewama wê de wê, dema ku wê bahsa sipartekê û mêylan wê bikê di dewama wê de kant wê werênê ser ziman ku wê her carê wê, mêyl û sipartek wê bi hev re wê nekeve nava nakokiyê û dijberî hev de. Carna jî dikarê li hev were û kirinek û çalakiyek bi wê re weke sipartekê re ku ew levbikê li ser wê esasê bê kirin. Weke minaq rewşa rêzgirîna ji mazinên xwe re. Ew wê di rengê de wê weke rewşek ku mirov wê bi niyetê wê

bikê wê weke ku ew li gorçî wî rewşa aqolê pîretikî ê teqez bê ku ew wê bikê.

Li vir ya ku wê kant wê bikê mijare axiftinê û nîqaşê wê ji aliyekê ve wê rewşa berjewendiyê a ku ew di wê rewşê de wê li berçav wê were girtin. Wê rewşê wê dikarê li wê gelek rewşên din wê lê zêde bikê. Minaq rewşên weke kesekê ku ew menfeate wî ji kesekê din newê ku wê bê gotin ku ew sileve nadiyê. Di wê temenê de wê, dema ku ew li ser menfeate sileve bidiyê wê demê ew silev dayin wê nikaribê wê weke silevek rastin, ji dil, dûrûst û baş li gorî niyet û rewîsta wê.

Di wê rewşê de wê, niyet û çalaki di demê de wê dema ku ew di wê rewşê de ew dibê wê weke ku wê ji hev cihê wê dîmenekê wê bi xwe re wê bide nîşandin. Di aslê xwe de wê, di wê çerçoveyê de wê aliyekê din jî wê kant wê weke ku wê bixwezê wê bi wê re wê bibêjê û wê werênê ser ziman. Ew jî wê di wê nûqtayê de wê, niyet û çalaki di wê danîşandinê de ku ew bi hev re hebin û di levkirinekê de bin. Yan jî wê ji aliyekê din ve jî wê dikarê wê di wê nûqtayê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê dikarê wê bi wê rengê wê werênê ser ziman. Ew jî wê, di wê nûqtayê de wê mijare nîyetê di kirinê de ku ew bicih bû wê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê ku wê li ser wê were sekin in bê.

Di aslê xwe de wê dema ku em di wê nûqtayê de çalakiyê wê bi danîşandina rêzgirtinê li mazinan wê, werênina ser ziman wê, di wê rengê de wê, di her rewşê de wê, nîyetek wê hebê. Di wê nûqtayê de wê, dema ku wê weke ku wê kant wê werênê ser ziman ku ew nîyeta wê rêzdayinê ku ew di wê rêzdayinê de ew nebê wê demê wê di wê rêzdayinê de wê weke kirdeyek û ankû nîyetek din wê tiştêkê din wê hebê. Di wê rewşê de wê, ev wê weke rewşa bendewariyan û hwd wê di wê temenê de wê ew wê weke ku wê werênê ser ziman wê xwe bi wê re wê, di renekê de wê bide dîyarkirin bê.

Li vir wê demê wê, mijare sipartekê wê weke têgîne ku ew hem ji aliyê niyetê ve û hem jî ji aliyê çalakiyê ve wê cihê wê weke aliyekê ku mirov wê karibê wê li ser wê bisekinê bê. Di wê nûqtayê de kant wê rewşa sipartekê wê di wê nûqtayê de wê, bi niyeta rêzdayinê û çalakiya wê re di levkirin û lêhatinek ku ew hebê wê, ew wê, hatina li cih a wê sipartekê wê di renekê de wê weke ew wê bi kirpênê û wê ew wê werênê ser ziman.

Wê demê sipartek wê, di wê nûqtayê de wê kombinyonek di nava niyetê û çalakiyê û hwd de wê were lêgerîn. Ev wê weke aliyekê wê têgîna sipartekê ku ew bi wê re wê li wê dihizirê û wê dihênê ser ziman

bê. Sipartek wê di kirdeya xwe de wê çendî ku wê aliyekê têngînî ê kirdeyî wê weke bi niyetekê re wê bi hawênê jî lê bi çalakiyê re wê bi morfolojikî wê bi heman rengê wê kirdeyê ji aliyekê din ve wê weke ku wê di xwe de wê bihawênê. Li ser wê temenê wê dema ku wê, çalaki ku ew li gorî wê nîyetê hat kirin wê weke li gorî sipartekê hatî kirin wê were pênasekirin. Di wê temenê de wê, mijare kirinêû niyetê levkirina wê, weke aliyekê ku ew wê di wê nûqtayê de wê bi levkirina wan re wê xwe bi wê re wê êdî wê bide dîyarkirin.

Di wê nûqtayê de wê dema ku wê ew çalaki ne li gorî wê sipartekê bê wê weke ti hêjatiya wê û nirxtî ku wê bi wê newê pîvan re wê, li gorî wê têngîna sipartekê weke ti nirxbûna wê rewîstî nebê re wê li wê were hizirkirin. Wê demê wê, pîvane rewîstekê û ankû kiryarek rewîstî ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê di serî de wê, di wê levkirin, aheng, û levkirina nava niyetê û çalakiyê de wê, ew weke hem li gorî sipartekê û hem jî bi wê ve girêdayî weke bi nirx û rewîstî wê were pênasekirin.

Di mijare rewîsta bêmerc ku mirov wê li wê bihizirê wê kant wê li ser wê re wê gotina 'wusa çalakiyê bike ku ew xwesteka te ya di wê çalakiyê de maksima wê, weke rêgezêk destûrî a giştî ku ew derbas bibê' re wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê têngîna bêfermaniya mercî wê, di wê çerçoveyê de wê li wê bihizirê. Wê dema ku ew wê werênê ser ziman wê bi têngîna rewîstê re wê, têkiliya wê ya bi xwestekê re wê di rengekê de wê bi wê li wê bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê, bi têngîn û çerçoveyek girîng wê çawa wê di wê rengê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê bibê wê, karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di dewama wê de ew wê bi wê rengê wê dihênê ser ziman. "Mirov di çalakiya xwe de maksima xwe ku ew weke bûyina destûrek giştî ku ew karibê wê bixwezê' re wê werênê ser ziman.

Li vir mijare têngîna rewîstê a bimerc û bêmerc wê, emê hê hinekê din wê di dewama wê de wê li ser wê bisekin in.

Lê li vir wê di wê temenê de emê ji minaqe 'rêz nîşandina li mazinan' re wê, hinekê din wê di çerçoveya têngîna kirdeyê û weke qalibê wê yê darêjkî bi çerçoveya darêjkê re wê di wê rengê de wê weke ku wê karibê wê li wê bihizirê.

Di nava têngîna niyetê û çalakiyê de ku em wê, dîsa wê di wê nûqtayê de wê bibîr bikin wê di dewama wê de wê çawa wê, karibê wê di wê rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê rewşê de wê, li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê, her çalaki wê di wê temenê de wê dema ku em wê weke

qalibekekê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê wê weke ku wê dema ku ew wê, xwediyê wê, têgîna niyetê bê wê demê em wê niyeta ku em bi wê re wê li wê dihizirin wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku em bi hişmendî û şîyarîya xwe re ku em li wê dihizirin wê di wê temenê de wê karibê wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê. Ev wê, di wê nûqtayê de wê, di nava wê têgîna niyetê de wê, dema ku wê, li gorî wê werê kirin wê, di awayekê de wê weke aliyekê şubjeyî wê demê wê bi wê re wê, di şewayekê de wê rewşa kiryarê wê weke aliyekê wê yê din ê mijarê ku mirov wê weke diyardekê wê bi serê xwe jî wê li wê bihizirê.

Têgîna darêjka çalakiyê wê di temenê de wê dema ku em wê di awaye wê de wê li wê dihizirin wê demê em dikarin wê piştî ku ew bû û pê de wê, bêî hebûna têgîna niyetê ku ew ne li gorî wê bê wê li wê bihizirê? Di wê nûqtayê de wê weke pirsek zêde girig û ya jîyanî wê di aslê xwe de wê di wê nûqtayê de wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê bi wê rewşê re wê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê, li wê bihizirê û wê karibê wê li wê têbigihê û wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di mijare kirdeyê de wê, di wê temenê de wê, kirde wê, di wê temenê de wê, di çalakiyekê de wê, newê bi cih kirin. Ew wê çalakiya xwe wê pêşbixê. Wê di wê temenê de wê, di rengekê objektiv de ku mirov wê li wê bihizirê wê ev encam wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di dewama wê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê di mijare çalakiyê de wê, di rengekê de wê, bi serê xwe wê bi wê darêjka wê re wê li wê bihizirê wê, demê wê, ji xwe re wê weke aliyekê têgînî ku ew wê, li gorî wê, têgîna li şûn wê ku ew bi wê hatiya kirin re ku em bi gotina kant re wê bibêjin wê 'maksima xwe' wê di rengekê de wê ji aliyekê din ve wê biafirênê. Li vir têgînên weke ji dilbûn û ankû ne ji dilbûnê wê weke têgînna bi aqilê darazî ên dervî wê ku em wan ji aliyna ve bi wê hildina li dest wê bimênin bin. Di şewayekê objektiv de ji niyetê bi ber çalakiyê ve çûyin û ankû ji çalakiyê bi ber niyete bê çûyin wê weke rewşna din ên ku ew her yekê bi serê xwe rengên fahmkirinên xwe bi xwe re bidina dîyarkirin bin. Di niyeta ku wê çalakiya wê bûba ku wê weke ku wê kant li wê bihizirê ku ew bi niyetek din bû wê demê wê ew niyet wê weke çalakiya wê nebê û ji aliyekê din ve wê weke çalakiya niyetek din wê weke ku wê bibê. Dîsa li gorî rengê têgna kant wê, bi xwezayî wê bi şêwa û rengekê din wê niyetek di wê çalakiyê de ku ew bê kifşkirin û şîrovekirin wê hebê. Ji aliyê wê niyeta

ku ew çalakiya wê ku wê bûba û ew nebûya jî wê weke niyetek di çalakiyê de pênehati wê bimênê. Ev rewş wê, weke rewşek ku wê têgînek antinomi bi rengê hizirkirina kant ku em bibêjin wê ji aliyekê din ve wê bi xwe re wê, bi têgîna çalakiyê û niyetê a di wê rewşê de wê bide me. ..

Ji wê nûqteyê wê demê wê ya ku wê kant wê bikirpênê wê di wê nûqteyê de wê weke aliyekê wê yê din ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê rengê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di mijare têgîna niyetê ku ew çalakiya xwe diafirênê û ankû çalakiya ku ew pêkhat wê weke ku wê xwediyê wê rewşa xwe ya niyetî a di xwe de bê. Wê, di wê temenê de wê, di wê de wê ji xwe ew wê weke aliyekê ku wê karibê ji wê were derkkirin wê di wê temenê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê nûqteyê de wê, çalakiya bêmerc ku wê kant wê qasta wê bikê ew wê çawa wê karibê wê were pêkhanîn? Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, ew rengê çalakiyê ku ew di wê de wê weke ku ew dihênê ser ziman ku ew maksima di wê de weke bi destûrek giştî ku ew bibê xwediyê wê rewşa giştî.

Di awayekê objektiv de wê di aslê xwe de wê di her rewşê de wê ji çalakiyê û pêkhanîna wê di wê temenê de wê di renekê de wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê, rewîsta bêmerc wê di wê rewşê de ku ew bi serê xwe di dîmenê ku wê kant wê li wê bihizirê de wê weke ku ew dervî mercekê ew di wê de têgînek bi ferman bûhûrîn nebê.

Di wê nûqteyê de wê demê wê di mijare têgîna çalakiyê de wê demê wê, di renekê de wê li ser wê têgîna niyetê re ku ew ne xwediyê armanckê, bendewariyekê û ankû tefkirkirinek ku ew bi wê kiriya bê. Wê demê wê di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, li wê bihizirê ku ew wê di renekê weke wê de wê li wê bihizirê bê.

Di awayekê de wê, bi pêşnûmeyek ku wê mirov wê di mejiyê xwe de wê weke ku wê kant wê li wê bihizirê ku wê weke minaq wê, bo hinek hasabna ku ew di serê xwe de wê dikê wê rêzê bide nişandin wê weke ku ew wê ne bê ew rêza ku ew wê, weke bi rastî ku ew hatibê nişandin wê bibê û wê karibê wê pênasebikê bê.

Di wê nûqteyê de wê, demê wê, di wê rewşê de wê weke aliyekê wê yê ku wê êdî ew bi serê xwe wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê karibê li wê bê lê hizirkirin bê. Di awayekê din de jî wê dikarê wê di dewama wê

de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê wê, di renek de wê ew bê. Wê dema ku wê kant wê werênê ser ziman ku ´mirov çalakiya xwe ajoya (maksima) çalakiya bi destûrek giştî ku ew li berçav bigirê wê bikê re ku wê dihênê ser ziman re jî wê di renekê de wê ev nûqteya ku me ew kirpend wê weke ku wê bi wê re wê, di renekê de wê weke ku wê were ser ziman.

Di wê rewşê de wê li gorî kant wê ew destûr wê dema ku ew li gorî wê ew çalaki hat kirin de wê di wê de wê weke pîvane darazî a di çalakiyê de jî wê di renekê de wê bibê. Li gori wê, bi têtînek giştî a destûrî û di jîyanê de hemû çalakiyên me wê, li gorî rewîstê bin û ankû na wê bi wê re wê karibê were darizandin.

Kant di dewama wê de wê dema ku wê bêtê ser ziman wê bi têtîna destûrî a rewîstî a aliyê wê yê duyem wê di wê temenê de wê werênê ser ziman ku wê, “wusa çalakiyê bike ku ew çalaki wê mirovatiyê hem di xwe de û hem jî di nava hemû kesên din ew her demê weke armanc û pîvanekê bimênê bê.” Di wê temenê de wê di wê de wê têtîna armancê û mirovatiyê wê di wê rewşê de wê weke du têtînen ku em dikarin wê di wê temenê de wê ji wê di awayekê de wê fahmbikin û wê karibin wê bi wê re wê, hildina li dest bin. Di wê temenê de wê di nava levkirina niyet û çalakiyê de ku ew xwediyê têtînek bingihînê bê û ew weke amûrekê mnebê.

Ev peyv ku ew di nava jîyane mirov de wê ji wê fêde negirtinê jî wê di xwe de ne hawênê wê li wê bihizirê. Ber ku ew li wê dihizirê ku wê di nava jîyane civaknasî de ew bi wê rengê dimeşê. Kant hewl dide destnîşan bike ku divê mirov di her şert û mercî de weke amûr neyê dîtin. Ev bi serê xwe armancek bê û dema ku em tevdigerin divê ku em vê mirovatiya di mirov de ji wê êdî wê li ber çavan bigirin. Li gorî wê dema ku ew dihizirê û wê dihênê ser ziman wê bi wê rengê wê ew wê werênê ser ziman ku ´minaq mirovek wê di nava êşa ku ew di gevizê de ew dikarê bixwezê û bikê ku ew dawiyê li jîyane xwe bêtê. Ew wê pêwîst bê ku ew xwe ji wê re bernedê. Ber ku mirov wê ne amûr lê wê weke armanc bê.

Di wê çerçoveyê de wê dema ku ew wê li wê dihizirê wê, weke ku wê bêtê ser ziman ´li gorî wê desrtûra dîyem a rewîstê ku ew dihênê ser ziman wê mafê mirov wê nebê ku ew wê bixwez û an wê biikê.´ Ew wê di dewama wê de wê êdî wê ew wê werênê ser ziman ku wê destûra rewîstî ku wê aqilê pîretikî ê teqez ku ew wê nikaribê wê ji nedîtî ve were wê weke rewşek pêwîstîna bê.

Kant di wê nûqteyê de destûra rewîstê xwestina me ya wê, ya ku wê weke sedema wê bê wê çî bê wê li wê li wê pîrsê bikê. Ew ya ku ew di dewama wê de wê li wê têbigihê weke encamê wê ew bê ku ew wê 'hêsta rêzdayinê' bê. Li gorî wî 'rêzdayin wê hêstek teybet bê û wê, temenê wê bi apriorî yî wê di zanîne me ya di derbarê mirovatiya me de wê bibê bê.

Li gorî wê rêzdayin wê weke hêstek ku wê li gorî destûra rewîstê bê û wê weke hêstek ku ew wê di me de wê bi şîyarkirinê re ku wê biafirênê bê. Lê ew rêzdayina li destûra rewîstê wê ne weke têngînek ku ew wê karibê wê bikê nava tevgerê de bê. Wê tenê dikarê wê weke hêstek rewîstî wê pênasebikê wê rasttir bê.

Di wê hêstê de kant wê di wê de wê bihizirê û wê di dewama wê hizirkirinê de wê ew wê werênê ser ziman ku wê, çawa wê weke aliyekê yê giring ku wê çawa wê, mirov wê di wê pêvajoya hizirkirina li kirina tiştêkê de wê weke kirdeyek wê destûra rewîstî bê wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman. Li gorî wê deestûra rewîstê wê weke weke maksîma hemû çalakîyên mirovî bê û ji wê temenê wê pêwîst bê ku ew li wê rêzdayinê li wê bikê û ankû bide nîşandin.

Kant wê di wê temenê de wê mijare destûra reîstê wê rêgeza wê ya sêyem û ankû wê weke destûra sêyem a rewîstê ku ew wê werênê ser ziman wê bi awayekê xweser (antinomi) tevgerînê ku wê bi wê re wê pênasebikê û wê weke bi serê xwe tevgerînê wê di wê de wê, werênê ser ziman bê. Li gorî kirdeya rewîstî xwestek hişmendî û ankû hişmendîya bi wîni ku wê bi wê re wê li wê bihizirê wê, weke 'destûrek gerdûnî' wê, li wê bihizirê. Di her xwestekê bi hiş de wê armançek wê di wê de wê, bi xwestek rêznîşandinê û tenê weke bi teqezî wê weke xwesteke kesekê bi tenê wê, bi hanîna li cih re ku mirov wê tefkir nekê û li wê ne hizirê re wê bîne ser ziman. Ya ku wê li gorî wê destûra gerdûnî a rewîstî wê bi wê re wê ya rast bê wê di wê temenê de wê weke ya rast bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê bê.

Li gorî wê ku mirov weke hebûnek bi hizir û xwedî win weke çavkaniya destûra gerdûnê bê dîtin. Ev wê weke rêgeza xweseriya wê ya wîni jî bê. 'Bi wînek rewîstî bi serê xwe bûn û hanîna ser ziman wê, bide nîşandin ku ew destûra ku mirov li gorî wê tevdigerê ku ew bi destê mirov ku mirov wê werênê ser ziman bê.' Kant wê xweserîya wîne wê weke rêgeza rewîstî a herî bilind wê pênasebikê û wê weke rêgeza hemû destûrên rewîstî ku wê beremberê wê bikeve wê, weke rêgeza sipartekan jî wê karibê wê bihizirê. Ew wê di wê çerçoveyê de wê dihênê ser ziman.

Ji aliyê kant ve ku wê were hanîn li ser ziman û wê di cewherê xwe de wê, di awayekê de wê werênê ser ziman destûra rewîstê wê, wîne wê weke destûrek gerdûnî ku wê hemû mirovan wê bi hev ve wê girê bide û wê li dora wan hersê rêgez/armancên wê bikê yekê bê. Ew wê li gorî wî ku wê, karibê beremberê têgîna sentetik apriori a nava xwezayê ku wê were bi destûre girêdana bi hev ve wê werênê ser ziman jî bê. Li gorî wê, di nava xwezayê de wê girêdanîyek ku wê beremberê hev wê were wê hebê. Beremberê hev ku ew di nava xwe de bi hev ve bîn girêdan û di fezeyê de wê dema ku wê tişt wê bi hev ve wê werina girêdan wê, destûra rewîstê wê armancên rewîstî bi wê re wê bi hev ve wê weke ku wê girêbide bê. Di wê çerçoveyê de wê herkesek wê hem wê çêkerê wê destûrê bê û hem jî wê yê ku ew bi wê ve girêdayî bê û bi wê û weke wê dijî bê. Di heman duzlemê de wê, hem çêker û ya yê destûr rêve dibê wê, hemam kirde bê. Ew wê xweyê heman mafê bin û weke hev bin. Di dewama wê de ku mrov wê karibê wê werênê ser ziman wê, destûra rewîstî wê ji derrve wê li mirov wê he hatibê dayin bê. Ew ji xwezaye aqilê mirov dihêt.

Kant wê di wê çerçoveyê de wê, li têgîna rewîstê wê bi berdwamî wê li wê bihizirê û wê bîne ser ziman ku ew ne bi têgînek 'heteronomî' bê. Yanî wê ne ji dervet li mirov weke ku ew lê hatibê dayin bê. Di dewama wê de ku mirov wê werênê ser ziman wê weke têgîne ku ew çawa ji aliyê rêgezên xwezayî ve ew dihê rêvebirin bê.

Kant wê dema ku wê bahsa destûra rewîstê wê bikê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku ew wê weke têgîne ku ew wê, bi hişbûna mirov re ku mirov wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Lê wê tevî wê jî wê dîsa wê ne hesan bê ku mirov wê, werênê ser ziman. Lê li wê nerîn û weke wê kirin jî wê çawa wê mirov wê bi xwe re wê mazin bikê wê li ser wê bisekinê û wê bixwezê ku ew wê bikirpênê. Ew wê di dewama wê de wê bi têgînek pîroz ku ew weke bi têgîna pîroz a yekem û duyem re wê di kirpênê wê di wê temenê de wê werênê ser ziman. Wê weke pîroziya li ser serê mirov a li azmana wê pênasebikê. Di dewama wê de wê ji destpêkê wê pîroziyê ku wê werênê ser ziman wê bi têgînek gerdûnî a sermedî wê di wê temenê de wê bi gotin bikê. "di dînya sehên derve de ku wê, ji devera ku ez li lê wê destpê bikê wê ez jî di nav de bim lê wê ti carî wê weke ku wê ne gihijê encamê bigihijima mazinatiyekê. Dînya li dînyayan, pergala li pergala zêde dibin û bi wê li sermedê wê, bi awayekê bi sazûman û tevgerî ku wê dawîya wê newê wê xwe dide domandin."

Kant wê rewşa pîroziya din ku wê di xwe de wê, dihizirê (intelligible) û weke wê, her hebûn ku wê ji xwe wê destpêbikê re wê werênê ser ziman. Ew wê di wê nûqtayê de wê gotinê wê di wê nûqtayê de wê bê bête ser ziman û wê bibêjê ku wê hebûna mirov wê bigihijê wê rewşê ku wê li tiştê ve wê ne girêdayî bê. Ew wê, di dewama wê de ku em weke gotinek ji mijarek din weke ya azadiyê di wê çerçoveyê de ku em bibêjin wê di wê temenê de wê bi wê re wê werênê ser ziman û wê vebêjê ku wê, ne kiryar û çalakiyên min wê bidina dîyarkirin ku ez azad im. Ya ku ez li wê dihizirim wê ew bê ku 'ez biryarê bidim ku ez wê bikim û ankû nekim bê.' Wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê ya ku wê werênê ser ziman wê têtîna lêfermankirîna bê. Di wê çerçoveyê de wê têtîna lêfermankirinê a qatî wê di wê temenê de wê ew wê werênê ser ziman ku wê, 'kirdeyên rewîstî ku ew dixwezî bibîna destûrên gerdûnî û li ser wê çerçoveyê ku wê bi sedemekê wê bikevîna nava çalakiyê de bê.'

Di awayekê de wê, di wê nûqtayê de wê, kant wê bixwezê ku ew têtîna lêfermankirinê wê hinekê wê li wê bipirsê û ew hinekê li wê bihizirê. Di têtîna lêfermankirinê de wê, lêbarkirinek wê hebê. Ew lêfermankirinê wê lêbarkirinê wê bi xwe re wê, di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin û wê werênê ser ziman. Lêbarkirinê wê li gorî kant wê, di wê nûqtayê de wê, xwestekê-wîna wê di xwe de wê bide dîyarkirin ku ew wê, wîna û ankû bi xwestekê wê li têtîna azadiyê wê bide destnîşandin. Ew pêmercê lêbarkirinê wê qatî wê weke ku ew dihênê ser ziman wê di azadiyê de wê, derfeta xwe ya pêmercê wê bibîna. Lê azadî wê weke têtînek pirr zêde di wê de wê, weke kûrbûn û aliyên cihê ku ew di zikhev de wê hebin û ew zor bê ku ew were salixkirin.

Di awayekê de wê dema ku ew têtîna azadiyê wê bi wê re wê pênasebikê wê weke têtînek dervî aqilê pîretikî teqez wê, bixwezê wê, şîrovebikê. Lê çendî ku ew wê bi wê rengê wê salixdikê jê lê wê di awayekê de wê weke ku wê bête ser ziman. Lê di awayekê din de wê bahsa têtîna antinomîyên azadiyê wê bikê û wê di wê temenê de wê di rexneya aqlê safî de wê werênê ser ziman ku wê, 'bi sedema antinomîyên wê, ew bi tememê ne hatiya pûçkirin. Lê hebûna wê jî bi tememî ne hatiya dîyarkirin. Di wê nûqtayê de wê, têtîna lêbarkirinê û ankû lêkerê a di têtîna azadiyê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê, bi aliyekê wê weke bi têtîna lêfermankirina ku ew li wê bînerê û wê bi pêmercên wê tevbigirihê û an bi tememî ew li wê ne nerê û lê ne hisênê

re wê werênê ser ziman. Ev têngîna wî di rengekê de wê weke ku me li jor bi têngîna 'tez' û 'antitezê' de ku me hanî ser ziman wê du aliyên ku wê yek wê ya din nikaribê pûçbikê û ankû wê, ne ew ali rast û ne jî aliyê din weke rast ku karibê wê biryarê bide re ku wê werênê ser ziman re wê di rengekê de wê, wê têngîna navaroka gotina azadiyê wê di wê têngînê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di mijare têngîna rewîstê û têngîna pîroz de jî wê, dema ku ew wê şîrove bikê wê weke têngînek ku ew ji xwe wê weke di herikê û dikarê bê bi hizirkirin re wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, bi têngîna rêgeza rewîstê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di têngîna rewîstê û etikê de wê ji hev cihê jî bi wateya ku mirov wê karibê wê li wê bikê wê di wê nûqteyê de wê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman. Di çerçoveyek gerdûnî de wê bi têngîna wê ya pîretikî û teorikî wê bi gotina 'etikê' re ku wê were lê hizirkirin wê bi rêgezên re wê bibê. Têngîna rewîstê jî wê ji aliyekê din ve wê, bi kirin, û rewşên nava jîyanê û hwd re ku mirov wê bi wê re wê were li ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, gotina têngîna rewîstê wê bi têngîna rewîsta nava jîyanê û ya ku wê kant wê bi têngînên weke dervî azmûnê wê bi wê re wê li wê bihizirê jî bi rêgezên wê yên etikî re wê, di dewama wê de wê bi wê re wê bîstê ser ziman.

Li gorî wê di awayekê de wê dema ku em di nava feze-demê de wê, weke bi bilindbûnê re ku wê xwe bide dîyarkirin ku wê weke 'derketina dervî dûnya sehan' re ku wê bi wê re li wê rewşa gerdûnî wê bi wê re bilindbûna wê ku wê werênê ser ziman re wê di rengekê de wê karibê wê, di rengekê de wê werênê ser ziman bê. Ya ku wê kant wê weke "em ku di hundurê xwe de dengê dîkin destûra rewîstê wê li kirdeya etikê wateya wê ya ku ew lê dikê jî wê li gorî di wê temenê de wê xwediyê fahmkirinê bê.

Li vir wê di dewama wê de wê kant wê mijare û 'kirdeyên etikê' wê derxê li pêş û wê weke ku wê çawa wê di hevrastiyekê de wê hemû kirdeyên bi hiş ku ew di wê hevrastiyê de bibina xwediyê tevger û hiş û rêwîtiyekê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê êdî wê werênê li ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê bi têngîna ku wê, dema ku ew kirdeyên etikî wê bina weke destûrna gerdûnî wê demê wê bi wê sedema ku ew wê dixwezê ve girêdayî wê, bikeve nava çalakiyê. Wê di wê çerçoveyê de wê, bi wê re wê bi rengê çalakiyê re wê lêkar û farmana wê kirdeyê wê, di wê rengê de wê, bi wê re wê temen û çerçoveya wê biafirênin.

Ew wê têtîna bimerçê lêkarê li fermanî di gotina azadiyê de wê li wê bi hizirê û wê bi wê re wê di wê rengê de wê werênê ser ziman ku wê, ew ferman were bijartin û ankû newê bijartin wê, bi têtîna wînê re wê kirpendinekê wê li têtîna azadiyê wê bikê. Lê têtîna azadiyê wê salixkirina wê, hinekê zor bê. Di dewama wê de wê, di çerçoveya aqilê teqez de wê li têtîna azadiyê wê bihizirê û li gorî wî mrov nikaribê gotina azadiyê wê, weke pêşhizirekê teqez wê nebînê. Di wê temenê de wê, di têtînek lêbifermarkirinê, pêwîstîya bûyinê, û ankû li destûrek gûhdarkirin û ankû nekirin wê di wê de wê taqabûlî têtîna azadiyê wê bikê. Di dewama de ku em weke hebûnna rewîstî ku em di çerçoveyek gerdûnî de ku em karibin destûrekê bidina çêkirin wê bi têtîna azadiyê ve wê girêbide.

Hebûnek bi hiş wê aqilê wê yê pîretikî û wîna wê xwe azad hîsbikê. Li gorî kant di qada aqilê pîretikî û hizirkirina wê de hebûna azadiyê wê weke têtînek ku wê pêwîstîni jî bê. Di wê çerçoveyê de wê ji aliyekê ve wê bi wê re wê li wê bihizirê. Lê ji aliyekê din ve jî wê, di 'rexneya aqilê saf' de jî wê têtîna zadiyê hişê teqez re wê li wê bihizirê û wê bi têtînek weke ku wê, bi mantiqî ku wê, hebûna sedemek bi azadiyê ku ew tekkir bikê wê weke nakokiyekê jî wê bi wê re wê weke ku wê nebînê.

Lê ew di wê nûqtayê de wê weke ku em wê dibînin wê bi têtîna 'numenal'î re wê sînorekê wê bi wê re wê dênê li pêş. Di çerçoveya fêrsa fahmkirinê de ku wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman wê, mijare têtîna numenalê de wê, weke ideayê wê, navaroka wê zanînê wê fêrsa me ya fahmkirinê wê li wê pêde neçê. Wê, di wê çerçoveyê de wê weke ku ew ji derkkirin û fahmkirina ya bi fêrsî û hwd re wê girtî wê pênasebikê. Ev me hinekê li jor bi ideaya numene' re wê li wê bihizirî bû ku ew çawa wê di dîmenekê xwûdayî de wê dikirpênê bi renekê ideayî wê di wê temenê de wê dihênê ser ziman. Bi wê re wê bînenê ser ziman ku wê dema ku wê ber ku wê aqilê me wê bi wê re wê pêşde wê neçê jî wê di wê temenê de wê, di renekê de wê, di fahmkirina çerçoveya têtîna azadiyê de jî wê bi wê re wê binor mayîna wê re bi wê bi sînormayîna bi fahmkirina numenalê re bi fêrsa fahmkirinê re wê werênê ser ziman.

Wê demê wê di wê nûqtayê de wê, rewşa ku wê, kant di 'rexneya aqilê saf' de wê bi wê re wê di wê rengê de wê werênê ser ziman wê, di awayekê de wê li gorî nerîna wî di renekê de wê, pênasenekirina têtîna azadiyê û bi têtîna aqilê teqez ku wê werênê ser ziman wê ne weke têtînek bi nakok wê bimênê. Vajî wê, di wê rengê de wê, weke rewşek di wê ahengê de ku ew di wê çerçoveyê de wê dikirpênê wê di reng û

awayekê de wê weke ku wê bimênê bê wê, karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Ji vir wê demê mirov dikarê di dewama wê de wê bi têtîna aqilê pîretikî ê teqez û postulatên wê di rengekê de wê dikarê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê êdî wê werênê ser ziman bê. Di wê nûqteyê de wê dema ku wê bi têtîna azadiyê re wê bi wê re wê di rengekê de wê li wê bihizirê wê weke ku mirov wê karibê wê fahmbikê wê, di rengekê de wê postulatên aqilê pîretikî ê teqez wê, di şewayekê de wê bi têtînenê weke têtînenê teqezîyê ên weke azadiyê, nemiriyê, ideaya xwûdê û hwd re wê were dîtin ku wê bi hizirbikê û wê li ser wê re wê di rengekê de wê were dîtin ku ew wê bihizirê.

Di wê temenê de wê weke ku em di nava têtînenê rexneya aqilê saf de wê were dîtin ku wê di destpêkê de wê ji aliyê felsefeya rewîstê ve wê mijare azadiyê bi têtîna 'sedema azadiyê' re wê li wê bihizirê û wê bi wê re wê hizrên xwe wê li ser wê re wê werênê ser ziman. Di destpêkê de wê beremberê wê têtînê wê di jîyane dînyawî de wê çî bê û ankû çî nebê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê li ser wê re wê, pêşî hizrên xwe wê bêne ser ziman. Piştî wê mijare azadiyê ku ew bi rêya azmûnan wê karibê were zanîn û ankû neyê zanîn wê di dewama wê de wê bikê mijare hizirkirinê û wê di wê temenê de wê, li ser wê bisekinê.

Li gorî kant mirov bi rêya azmûnenê xwe wê nizanibê ku ew azad a. Ber ku hemû azmûn bi fêrsa nerînê a teqez û rêgezên wê û anaolojiyên fêrbûnê û destûra sedemê ve girêdayî bin. Eger mirov zanibê ku ew azad a ew, zanîn ji deverêk din jê re dihê. Çavkaniya wê zanînê wê bi fermana bêmerc a ku mirov wê di xwe de wê hîs dikê bê. Li gorî wê fermanê ku mirov nekeve nava çalakiyê jî û bi wê ve girêdayê nemênê lê wê bizanibê ku ew çî ji jê hêvî dikê. Di wê qonaxê de wê fermana bêmerc wê çawa bi derfetê bê û an jî ew ji kû dihê wê pîrsa wê bikê. Ew derfeta fermanê ku wê di xwestekên xwe de azad û li gorî fermana 'divê ku tu wê bikê' wê bi wê bikeve nava çalakiyê wê di hebûnekê de wê bibînê. Ligorî wê ew dihizirê û li gorî wê dihênê ser ziman ku 'divê ku tu wê bikê' ber ku 'tu dikarê wê bikê' re wê werênê ser ziman. Ya ku wê di aslê xwe de wê di wê nûqteyê de wê, li wê bi weke encamê wê lê bigihijê bi aqil wê ji têtînek mantiqî zêdetirî wê weke postulatek hizirkirinê ku ew wê, di rengekê destûrek rewîstî de wê dibînê bê. Ligorî wî ku ew destûr û ankû hizra rewîstî nebûba mirov nikariba tefkir bikira ku ew azad a. Bi wê

yekê kant dihênê ser ziman û dibêjê ku wê destûra rewîstê temenê zanîna wê bê ku mirov wê bi wê re wê xwe azad bibînê û ankû nebînê bê.

Li gorî kant wê dema ku em bahsa têgînekê weke ya ku em ´divê ku em bikin´ dikin em wê di wê temenê de wê, weke fermanek aqilê pîretîkî ê teqez bê û wê di wê çerçoveyê de wê, zanîna wê û lê ghiştin û têgihîştina wê, weke ku wê mirov wê azad bikê re wê werênê ser ziman.

Li gorî wê, weke ku ew li wê dihizirê û wê dihênê ser ziman wê azadbûn ku ew aqilê pîretîkî ê teqez û destûra rewîstê weke wê tefkirbikê wê demê zanîna wê destûra rewîstê wê mirov wê azadbikê re wê, werênê ser ziman.

Li ser wê çerçoveyê wê dema ku mirov li gorî wê têgîna kant wê li wê têgîna azadiyê wê dihizirin wê weke ku wê bi têgînek sedemgerîya azadî´ re wê, di şêwayekê de wê weke ku wê xwe bide dîyarkirin bê. Li gorî wê têgînê wê demê mirov çawa dikarê têgîna azadiyê wê pênasebikê? Li gorî wê di wê çerçoveyê de wê, weke di dîmenekê de wê weke li gorî rewşekê weke ya ku ew pêwîstiya weke wan bikê wê bi wê re wê di dînenekê de wê, werênê ser ziman.

Di wê rengê de wê, mijare azadiyê wê, di rengekê de wê, weke ne bê sipartek û ankû tiştekekê ku ew ne pêwîsta ku ew bikê wê dervî wê newênê ser ziman. Lê kant di wê temenê de wê, dîmenekê din ê bi fahmkirinê re wê bi wê re wê weke ku wê bide dîyarkirin ew jî wê bi têgîna ´destûrek ku ew weke nayê gûhartin û di çerçoveya wê ya destûrî de bi têgînek sedemgerî û li ser wê re ku mirov bi awayekê antinomi bi serê xwe li hemberî wê tevbigerihe û li gorî wê bikê re wê di dîmenekê de wê weke ku wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê bi awayekê xwezayî ku em li gori wê têgînê wê bi wê dihizirin wê ew wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin antinomi wê weke mirov li gorî destûra xwe bixwe tevbigerihe wê di reng û dîmenekê de wê awayekê xwezayî ê fahmkirinê wê di mejiyê mirov de wê weke ku wê bi hiş bikê. Ji xwe wê bi têgîna antinomi´yê wê weke bi xweserbûyina di kirinên xwe de re wê, di reng û dîmenekê de wê weke ku wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê li gori wê têgînê heta ku wê bihizirê wê weke ku wê cih li têgîna gotina baweriyê wê bi wê re wê nebê. Di wê çerçoveyê de wê di dîmenekê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bi wê re wê hizrên xwe wê werênê ser ziman wê, bi gotina ´bo vekirina qadakê bawerkirinê re zanînê ku mirov wê dênê li alîkî´ jî wê di wê temenê de wê weke gotinek ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re

wê karibê wê bi kirpênê bê. Di aslê xwe de wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di dîmenekê din de jî wê di aslê xwe de wê, cihêbûna nava zanîn û baweriyê jî wê bi wê gotinê re wê weke ku wê bixwezê li wê hey û balê bidê lê kişandin. Lê ew wê, têngîna pêbaweriyê wê, di dewama wê de wê bi wê rengê wê pênasebikê. “Ev pêbawerî wê, weke pêbawerîyek bi aqilê pîretikî bê. Ya ku ew dihên dayin li me wê ne weke zorkirineka li pêbaweriyê a wan bê.” Weki din wê weke rastinek ku ew bi azadî bihasibênê û di hêla herêkirina destûra rewîstîyê de weke pêbaweriyekê bê ew pêbawerî. Li gorî kant wê ev pêbaawerî li nûqtaya ku wê bi aqilê têngînî/teorikî wê di qada li wê hatî girtin de wê, weke pêbawerîyek ku wê di qada aqilê pîretikî de ku wê bibê û pêkwerê bê. Li gorî têngîna kant wê dema ku wê aqilê me wê li wan têngîna weke rastinî li wan bihizirê wê, di dewama wê de wê weke postulatên aqilî wê, binasênê û wê werênê ser ziman. Weke têngînên ku ew bi teorikî û têngînî ku wê weke nikaribin werina piştrast û birhankirin weke bi ideayî wê, di qada aqilê pîretikî de ku wê, weke pêşmercna ku wê cih ji şikkirinê re wê nehêlin wê, di rengekê de wê, qatîyekê wê bidina mirov. Ew wê, van têngînên ku ew di wê çerçoveyê de wê bi zanîn û ankû bi rengekê ideayî wê werênê ser ziman wê li rex têngînên ideayî ên weke têngîna nemiriyê, xwûdê û hwd wê, di rengekê de wê bicih bikê û wê di awayekê de wê werênê sar ziman.

Di nava wê têngînê de wê, di rengekê ‘ideayî’ de wê, têngîna azadiyê jî wê werênê ser ziman û wê di temenê wê de wê, têngihiştina hebûnê bi hişmendîya wê re wê bicih bikê û wê, bênê ser ziman. Li gorî wê ku ew dihênê ser ziman wê, “fermana azadiyê bi têngînek qatagorikî wê pêmerca wê, merca hebûnê bê. Ew wê di dewama wê de wê li ser wê bisekinê û wê bênê ser ziman ku wê ‘ya ku mirov ji wê derxê’ jî wê li ser wê bisekinê û wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Li gorî wê ya ku mirov ji wê derxê wê, bi destûrî û pêwîstîniya wê û ew xwesteka ku ew destûr wê, rêve dibê wê weke me bigihênê wê temenê wê yê fîzîkî ê ku mirov wê bi wê re wê fahmbikê bê.

Kant wê di wê nûqtayê de wê aqilê pîretikî ê teqez wê weke ne girêdayê ti mercê wê di wê nûqtayê de wê bi wê û li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Ew wê di wê nûqtayê de wê, têngînên weke yên ‘başîya herî bilind’ wê li wê bihizirê û ew wê, weke ku wê filosofên weke stoayîyan û hwd ku wê bi têngîna şîroveyê dikin re wê, newênê ser ziman. Heta ku wê kan

wê li wê bihizirê û wê bènê ser ziman ku wê, ne şahî û ne jî sîyan bê. Di wê temenê de ew wê weke encamna azmûnê ên bi dîtbarî ku ew dihên kifşkirin pênase dikê û wê dervî wan wê di rengekê de wê başîya heri bilind wê, bi xwestina wê re wê, li wê bihizirê û wê, bixwezê ku ew bi wê xwe bigihênê li têtînekê.

Di awayekê de wê, di dewama wê de wê weke ku wê, di dewama wê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku mirov ya baş bixwezê wê nikaribê bi têtîna şahiyê re wê pênasebikê. Lê ew di dewama wê de wê dihênê ser ziman ku ew, bi wê başîyê û ankû bi rewîstî tevbigirihê ji şabûnê wê nikaribê cihê bihizirê jî wê werênê ser ziman. Li vir wê, têtîna şahbûnê wê li nûqtaya têtînî ku ew di wê têtînê û rengê fahmkiirnê de ku ew li wê bicih dikê jî wê di rengekê de wê, weke encamekê wê di wê rengê de wê, şîrovebikê. Lê ew weke têtînek din a bi serê xwe jî wê di wê temenê de wê weke kirdeyekê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Ew wê, şahiyê ku ew wê dihênê ser ziman wê li ser temenê pêkhatinê weke bi xwestek, hazzên mirov û hwd ve girêdayî wê li wê bihizirê û ev wê weke rewşna ku wê, di wê temenê de wê bi encamî wê li ser wê re ku mirov bi wê û li wê bihizirê wê, werênê ser ziman.

Di wê nûqteyê de kant wê mijare şahiyê wê bi dîmenekê din ê balkêş wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Ew wê li şûna 'ji wê paygirtinê' wê, çawa wê layiqî wê bijî re wê, di rengekê de wê werênê ser ziman. Ew jî wê, li ser çerçoveyek hişmendî ku mirov bi wê başîyê bi xwestina wê re ew li wê têbigihê re wê, werênê ser ziman. Ew wê di wê temenê de wê, ji wê hem paygirtinê û hem jî layiqê wê jîyankirinê wê bi hêzek hişmendî a bi wê li wê bê gihiştin re wê werênê ser ziman.

Di wê nûqteyê hizirkirinê a ku wê kant wê bi wê hizirê wê çerçoveya hizirkirinek suhrewerdî a ku ew bi wê re li wê dihizirê wê weke xwe ji xwe derbaskirinê ku wê werênê ser ziman wê, kant wê, bi têtîna 'şahî û rewîstîfîyê ku ew tam bi hevve kiri hebûnek wê, weke di giştîya xwezayê de di herikina sedeman de ew ku ew dervî wan dimênê weke têtînek rêgezî a fahmkirinê' re wê pênasebikê û wê werênê ser ziman.

Ew wê weke aliyekê ku ew bi têtînek aqilî a ji xwe derbaskirinê a weke 'postulatekê aqilî' jî wê di wê nûqteyê de wê bi wê re wê pênasebikê û wê werênê ser ziman bê. Li gorî kant di dînyê de ew, başîya heri bilind ku ew hebê, lêbelê û lêbelê di xwezayê de li gorî hêza rewîstî bi sedema bilind ku ew hebûna wê herê bikê re wê weke bi derfet bê. Hebûnek bi wê rengê jî wê ji wê re wê weke 'xwûdê' bê gotin. Xwûdê weke fêrsek fahmkirinê û xwesteka rêvebirina hemû gerdûnê di bin serwerîya xwe de

weke 'ya layiqî wê şahiyê û wê bi hevvekirina wê şahiyê re wê weke hebê. Di wê temenê de kant wê, dema ku ew wê, pênase dikê wê di dewama wê de wê li ser aqilê pîretîkî ê teqez re wê di rengekê de wê salixbikê û wê bi rengê 'weke postuletek aqilê pîretîkî ê teqez ku ew heya' re wê, werênê ser ziman. Li gorî wê, di çerçoveya postulata kant a xwûdê de ku wê bipirsê ji sê pîrsên wî ya sêyem ku ew wê bi bersiv dayina wê re wê li wê bihizirê û wê bîhizirê ser ziman. Ev pîrsa wî ya sêyem jî wê bi pîrsîna 'em çi dikarin bizanibin a' bê. Li gorî bersiva kant a ku ew di 'rexneya aqilê saf' de wê bi wê bide em, 'di qada ku wê di wê de wê azmûn wê bûhûrîner bê, rast û sermedî pêdeçûyînê re û bi wê gihiştina zanînê' re wê bîhizirê ser ziman. Li gorî wî dervî azmûn û zanina zanistî wê, dervî wê bi qadên din re wê zêde wê newê gihiştin li ti zanînê. Pîrsa wî ya duyem ya 'em çi bikin' bê. Bersiva wê jî wê, di çerçoveya felsefeya rewîstê de wê bi nûqtêya wê ya heri bilind re wê li ser têngînek teleolojîkî a metafîzîkî re wê, bikê ku wê bide. Di çerçoveya pîrsa sêyem de ku em çi dikarin hêvî bikin bê wê, bi têngîna xwe aqilê ser sehan re wê bersiva wê bixwezê ku ew li wê bigihijê. Dîsa wê di dewama wê de ku wê werênê ser ziman ku wê, hêvî û şahiyên me wê, di rengekê de wê çawa ku wê li şûna zanînê wê çalakiyên me yên rewîstî ku ew dibin ji wan rûbide re wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Li gorî kant wê, têngîna armançî a lêgihiştinê wê di wê nûqtêyê de wê ne bi zanînê lê wê bi rengê çalakiyê (ankû weke bi kirinên me yên bi aqilê pîretîkî re) a mirov re wê xwe bide dîyarkirin û wê bi wê pêkhanîna wê re wê bê temenê fahmkirinê.

Di dewama wê de wê têngîna lê têngiştinê a bi postulatên hizirkirinê ên kant re wê, têngîna xwûdê û gîyanê wê di wê nûqtêyê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê derkevina hemberî mirov. Em pêşî ya gîyanê wê hildina li dest. Wê weke ku em di awayekê de vekirina wê ya fahmkirinê wê bi têngîna fenomenolojiya 'tîn'ê a hegel re wê di rengekê de wê dibînê wê di aslê xwe de wê dîmenekê wê yê ku wê kant wê di awayekê de wê werênê ser ziman wê bi gîyanê re wê bibê. Ew wê di wê temenê de wê weke ideayek aqil wê pênasebikê û wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di dewama wê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê werênê ser ziman. Di 'rexneya aqilê saf' de wê weke di çerçoveya têngînek diyalektîkî a aqilî de wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Li gorî wê ya ku wê gîyanê wê weke ideayekê wê bide çêkirin wê di xwe de wê hawandîna wê têngîna 'nemiriyê' ku ew heya bê. Wê di wê çerçoveyê de wê weke ideayekê wê êdî wê bi wê re wê, li wê bihizirê.

Li gorî kant wê 'nemirbûn' wê weke bûjenek aqilê teqez wê nikaribê bibê lê wê karibê weke postulatek aqilê pîretikî ê teqez wê karibê wê fahmbikê wê werênê ser ziman. Ew wê dema ku wê bixwezê ku wê mijarê wê werênê ser ziman wê di wê çerçoveyê de wê li ser têngîna destûra rewîstê re wê werênê ser ziman. Wê çerçoveyê jî wê ew wê di wê rengê de wê werênê ser ziman ku "wê, başîya herî bilind wê weke ku wê ji me bixwezê ku em li gorî destûra rewîstê bi niyetên xwe tevbigerihin. Lê di nava wê jîyane me ya bi sînor û xwediyê dawîtîyê re wê ew wê bi tememî pêkhanîna wê weke ku wê ne bi derfet bê. Di dînya me ya fîzîkî û bi rêgezên wê yên ku em jî bi wê ve girêdayî na wê ev wê weke ku wê ji me re wê ne bi derfet bê. Lê hebûna pîroz wê karibê hemû niyet û çalakîyên xwe de wê, destûra rewîstê pêkbênê."

Di dewama wê de jî wê werênê ser ziman ku wê ya ku wê rewîst ku ew xabatê li wê bikê ku ew bi wê li wê bigihijê wê, ya weke şahîya herî bilind bê. Kant di wê nûqtayê de wê weke ku wê dixwezê wê bikirpênê wê mijare sînorê mirov ê bi wê ve girêdayî wê bixwezê ku ew wê li wê bihizirê û wê pêşî bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê di nava wê sînorê de wê çî wê karibê wê bikê û çî wê nikaribê wê bikê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bi wê re wê hizrên xwe wê di dewama wê de wê bi wê re wê êdî wê weke ku wê werênê ser ziman.

Kant wê nûqtayê de wê li ser temenê dînya, jîyan û hebûna bi sehê ku ew dijî û bi rêyên wê derkdikê re wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê di wê çerçoveyê de wê di rengê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê di rengê de wê weke ku wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Li gorî kant wê di nava wê sînorê wê de wê dema ku em li rewşa feze-demê li wê bihizirin ku wê bi têngînek sermedî ku wê di nava pêvajoyek bûyînê de bê. Ji aliyê aqilê me yê pîretikî ve jî wê pêvajoyê ku mirov wê bixwezê li wê bigihijê wê weke pêvajoyek bi aqilê kirinî ku mirov wê hertimî wê li wê bihizirê re wê di dewama wê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Kant wê di wê temenê de wê têngînên ideayî wê weke gîyanê, xwûdê û hwd ku ew dikê temenê fahmkirina xwe de wê di rengê din de wê weke ku wê li ser têngîna destûra rewîstê û şîroveyên xwe yên bi wê re ku wê li ser sermedîya feze-demê re wê bikê re wê, bi kirdeya gîyanê a bi nemiriyê bê û ankû bi ya xwûdê a 'aqilê herî bilind û hwd bê wê weke ku wê bixwezê dîmenekê wê yê yî di wê berdeamiya bi hebûna jîyanê û wan dîyardeyan û hwd re wê bixwezê di çerçoveya wê têngîna sermedîya feze-demê re wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, jîyan wê

weke ku wê bi wê re wê, xwediyê pêvajoyek xwe domandinê a li wê xwe bide gihandin bê. Di wê temenê de wê ya aqilê mirov jî wê bixwezê ku ew xwe bigihênê navaroka wan ideayan lê ku wê çendî kêr jî bimênê wê di wê temenê de wê bigihêjê wê çerçoveya fahmkirinê a bi darazî ku ew jî wê bigirê bê. Wê di wê çerçoveyê de wê, mijare têngîştinê û lê gihiştinê wê di zikhev de wê bi wê re wê di wê temenê de wê bi têngînek armancî a aqilê teorikî û pîretikî ê teqez re wê li wê bihizirê û wê bi wê re wê weke ku wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê weke ku em wê dibînin wê kant wê têngîna 'nemiriyê' wê bi wê re wê weke têngîne postulatî wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê li ser têngîna 'zanîna hebûnê' û ankû zanîna mirov' re wê bi pîrsên weke 'mîrov çî ya' re ku wê li wê bihizirê wê bixwezê bigihênê fahmkirinê. Lê wê jî wê di nava têngînen xwe yên di derbarê azadiyê de ku wê werênê ser ziman re wê bi temenbikê û wê di dewama wê de wê, çerçoveya wê ya fahmkirinê wê bi wê biafirênê.

Di çerçoveya têngîna xwe ya bi têngîna hizirkirina 'koka mirov' re wê bi wê re wê li ser têngîna rêgeza azadiyê' re wê li wê bihizirê û wê bi wê re wê bi têngîna 'xweseriya mirov' re wê, hizrên xwe bi wê werênê ser ziman. Li gorî kant wê di wê temenê de wê li hebûna mirov ku ew di dewama wê de wê li wê bihizirê wê li ser aqilê pîretikî re ku wê li wê bihizirê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê weke bi wê bi armancên ku ew li 'welatê sermed' ve girêdayîna wê bi wê re wê, xwediyê armancê bê wê were dîtin. Di awayekê de wê, li ser hebûna mirov a bi rêgezên fîzîkî ve girêdayî û ji aliyê ve din ve bi aqil ku wê bi ber sermedê ve wê bi herîkê ku wê xwediyê derfetek bi wê bê. Di nava wê de jî wê bi aqilê pîretikî, têngîna gûharînê û çalakîyê re wê, xwediyê dûnyek fenomenî ku ew di wê re derbas dibê jî bê.

Li gorî kant wê xweza û azadî wê weke du qutubên mirov bin. Lê ew herdû qutub wê di hebûna mirov de weke ku ew gihiştina li hev. Bi wê re têkiliya nava herdû dûnya jî wê bi girêdanên fîzîkî û ne fîzîkî re wê di çerçoveya aqilê pîretikî ê teqez re wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Wê dema ku ew dixwezê ku ew di nava wan herdû aliyên de ew xwe bigihênê hizrekê ku ew bi wê re wê weke temen wê fahmbikê wê weke aliyekê wê yê din wê xwe bigihênê têngîna rexnewî a dîtinbarîya darazî bê. Wê di nava wê de wê pêvajoya wê ya fahmkirinê wê êdî wê bixwezê ku ew li ser wê bisekinê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Kant wê bi têngîna 'darizandina hêza

darazê´ re wê, di çerçoveya têtînek estetikî de wê dikê û wê dihênê ser ziman.

Di çerçoveya têtîna ´rexneya li hêza darazê´ de ku wê werênê ser ziman wê bixwezê ku ew li ser wê çerçoveyê de di nava felsefeya xwezayê ku ew wê bi têtînekê re wê pênasebikê û wê werênê ser ziman û di nava têtîna postulate azadiyê de wê, têtînek bi aqilê kirinî û ankû rewîstî wê weke fektorekê ku ew wê fahmbikê têtîliyêkê wê dixwezê wê kifşbikê û wê werênê ser ziman. Li gorî kant wê fêrsa daraz wê di nava ya fahmkirin û aqilê teqez de wê, têtîliyêk bi hevve dikê wê, biafirênê. Ew wê dema ku wê di ´rexneya aqlê saf´ de wê werênê ser ziman wê, qatagoriyên fêrsê wê, weke çeroveyek afirîner wê hilde li dest û wê bi wê çawa wê zanîna bûjenî û xwezayî wê bi derfet bikê ku mirov wê bidest bixê wê bi wê re wê werênê ser ziman. Kant wê di nava wan xabatên wî yên ku me navê wan hanî ser ziman de wê, mijare têtîna ideayên gîyanê û xwûdê û hwd ku wê, çawa wê weynek sazûmankar wê bileyizin wê hanî ser ziman. Û di dewama wê de wê di çerçoveya têtîna ´aqilê teqez´ de wê rêgezên aqil wê bixwezê ku wan kifşbikê û werênê ser ziman. Di dewama wê de wê bi têtîna rexneya li hêza darazê ku wê bikê de wê li ser têtînen fêrsa fahmkirinê û aqilê teqez re wê, çawa wê têtîliyêk navbeynkarî a têtîlidar wê hebê wê bi wê re wê, li ser wê bisekinê. Di dewama wê de wê bixwezê ku ew wê fahmbikê, fêrsên hêza darazê ku wê rêgezên wê yên apriori wê hebin û ankû wê nebin wê bixwezê wê di de wê fahmbikê. Di dewama wê de wê li ser wê bihizirê ku ew rêgezên apriori ên fêrsên hêza darazê ku ew hebin wê weke bi afirneriyêkê bin û ankû bi sazûmankariyêkê wê karibin werina fahmkirin wê, çawa bin wê bixwezê ku ew wê fahmbikê. Di rewşek teybet de wê, ya ku wê li hêstê û an hazzê wê, an jî haz negirtinê wê bi rêgezên apriori wê bibin û ankû ne bi wê bin wê bixwezê ku ew wê di wê çerçoveyê de wê fahmbikê.

Weke ku wê çawa wê fêrsa fahmkirinê wê li diyardeyiya fenomenî wê, bi rêgezên apriori wê bingihêkê wê weke ku wê bide di fahmkirinê de. Ya ku wê derfeta ghiştina li zanîna xwezayê wê temen û bingihê wê biafirênê jî wê di rastiyê de wê ev bê. Bi wê re ku kant wê werênê ser ziman wê bibêjê ku wê ji aliyê aqilê teqez ve wê, pîretik wê, çerçoveya destûrî wê biafirênê. Hêza darazî jî wê bi wê re wê li ser rewşa pêkhanîna wê li ser wê bisekinê. Wê bi têtîna darazê re ku wê bihizirê wê têtîna hîsê wê weke têtînek ku ew di nava aqil û xwestekê de wê weke têtînek navbeynî bê. Wê di wê çerçoveyê de ku wê hanî ser ziman wê êdî wê, mijare têtîna darazê ku wê di asta giştî de wê di nava hiş û fêrsa

fahmkirinê de ku wê çawa wê weke navbeynkariyekê bê wê di wê nûqteyê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Ew bi ya hêza darazê û fêrsa wê re wê dixwezê wê fahmbikê. Wê weke ku wê çawa wê, bi wê çerçoveya gerdûnî wê, bi wê çerçoveyê hatibê lê giştî hiştinek bi dorpêçî a bi hizirkirinê ku mirov wê dikê re wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Wê di wê çerçoveyê de ku ew têgînên weke rêgez, destûr, rêzik û hwd ku ew hatibina dîyarkirin wê demê wê aqilê darazî wê, weke aqilekê dîyarker êdî wê di dewama wê de wê derkeve li pêş di fahmkirina mirov de.

Di wê nûqteyê de wê, kant wê ew wê jî wê werênê ser ziman ku ew daraz bo ku ew erka xwe û karê xwe bikê wê pêwîstîya wê bi wê kifşkirinê wê bi çerçoveyek gelemperî a gerdûnî re wê hebê. Di wê çerçoveyê de ku ew ji binî ve ku ew nebê wê demê wê pêwîstîya wê ya pêşî wê ew bê ku ew wê kifşbikê û wê werênê ser ziman û ew li ser wê re wê gihiştin û têgihiştinê bi hiş û pêvajoyên bi hizirkirinê û zanînê û hwd re wê êdî wê pêşbixê.

Fêrsa darazî wê hizirbar bê û wê, di wê nûqteyê de wê, weke ku wê di 'rexneya aqlê saf' de wê bi rêgezên apriorî'yî wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, ev wê di nava xwezayê de wê weke ku wê bi 'destûrên wê yên ku ew werina kifşkirin' re wê, weke aliyekê wê yê ku ew li ser wê re çawa wê were lê hizirkirin re wê di rengekê de wê karibê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Di dewama wê de wê dema ku wê bi têgîna xwezayî wê werênê ser ziman wê bi têgîna empirîkî ku wê çawa wê xwediyê xeleka sedemê bê. Lê di rewşên weke awrên gazê û hwd de wê ew wê çawa wê rêgezên wê yên empirîkî wê hebin wê bîne ser ziman ku ew wê pêwîst in ku ew werina fahmkirin. Di wê nûqteyê de li gorî wî hêza hizirkirina darazî wê pêwîst ku ew bixabitê û ew bikeve dewrê. Di dewama wê de wê weke têgînek hizrî a 'refleksiyonî' wê pênasebikê û wê ew wê, çawa wê rengên wê û dîyardeyên (heuristik) wê salixbikê û wê xosletên wan li wan bide wan.

Ew wê piştî wê li gorî kant wê bi ber sazûmanekê ve wê herê. Wê weke pêvajoyek xwezayî wê di wê ahenga wê de wê, êdî wê xwe bide dîyarkirin. Ew wê di wê çerçoveyê de wan rêgezên wê yên kifşkirin wê weke 'rêgezên teybet ên empirîkî' ku ew weke 'dervî aqilê me na' wê di rengekê de wê şîrove û pênasebikê û wê werênê ser ziman.

Kant li vir wê bahsa zanistan û têgîna xwûdê ku ew 'farzkirina wê' çawa li wê hizir dikin wê bikê. Li vir wê, kirpendina wê weke ku ew ne xwezê ku ew wê bikê wê dihênê ser ziman. Li gorî wê, ku wê sazûmana

xwezayê ku ew ya kare xwûdayekê bê wê, li gorî wê, bi zanin û fêrsên me re di levkirinekê de wê, xwediyê dîmenekê fahmkirinê bê. Lê ew di dewama wê de wê dihênê ser ziman ku wê hizra xwûdê wê weynek sazûmankar a di zanîn û hişkirinê de wê bi wê çerçoveyê re wê bi xwezayî wê bileyizê. Ew wê ji wê aliyê ve wê pêşî bixwezê ku ew lê nêz bibê. Li vir ya ku wê kant wê bixwezê wê bi kirpênê ku wê li gorî fêrsên me yên zanînê wê xweza xwediyê yekitiyek ku ew wê, dikarin wê fahmbikin bê. Di wê çerçoveyê de wê têngîna xwezayê a armancî bi çavkaniyek bi wê rengê a bi fêrsên darazî ku wê xwe bi rewşek apriori a teybet re wê weke ku wê bide dîyarkirin bê. Ewê hêza darazî a xwezayî wê bi rêgeza transandantalê re wê pênase dikê û wê dihênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê, kant wê werênê ser ziman ku wê, emprisism wê bi bûjanan re alaquadar dibê lê wê, bi têngîna nerîna çavdêrîya empirîkî re wê, zêde alaquadar nebê. Di dewama wê de wê, gotinên empirîkî ku wê werina ser ziman ên weke "xweza rêya wê ya kin ev a", "xweza qaviztinê nakê" û hwd wê, weke gelemperîyên empirîkî nebin, wê bi rêgezna apriori bîn ser ziman bin. Li gorî wî ya rewşa lêkolîn û fahmkirina xwezayê de jî wê yên ku wê nîşan bidin jî wê di rastiyê de wê ev rêgezên apriorî yî bin.

Di mijare xwezayê û têngîna fahmkirina wê ya li ser rê û hevrastekê ku wê karibê bikê wê di wê çerçoveyê de wê kant wê werênê ser ziman ku wê li ser du awayan re wê karibê bibê. Ya pêşî wê li ser esas û temenê bi awayê danayên bûjena azmûnê re ku wê bi fêrsa zanînê re di ahengekê de ku ew wê were lê hizirkirin bê. Bi aliyê din jî wê, dîsa wê bi awayê danayên bûjena azmûnê ku wê, bi hevrastiya wê re wê, bi awayê wê re ku ew di ahengekê de ku ew bi derfeta hebûna xwe re ew di ahengekê de ew bi wê re were fahmkirinê re wê bînê ser ziman. Ew wê, li ser wê têngînê re wê, bi têngîna ku wê "bi tiştekekê ku wê, awayê wê û temenê wê ku wê hilde li nava xwe weke bi gotinkirinekê" re wê werênê ser ziman wê, bi wê çerçoveya wê re wê, bi têngînek ku wê bi wê hevrastê û di kirdeya wê de wê bi têngîha armancê û hwd re ku wê li wê bihizirê re wê werênê ser ziman bê.

Kant wê di rengekê de wê, li ser têngîna armancê û ankû teleolojîkî ku wê bi wê re wê li wê bihizirê wê, dema ku ew di destpêkê de wê hizrên xwe wê werênê ser ziman wê bi jî bi bandûrbûnên jî newton ku wê bibêjê "hun bûjenê bidina min ez ji wê gerdûnêkê bi kosmosa wê re bidime wê" re wê werênê ser ziman. Lê piştî wê, ew wê fahmbikê ku wê, bo ti tiştê wê nikaribê tiştekekê wusa bê gotin. Di dewama wê de wê bi wê re wê kifşbikê ku wê, hebûnek organîkî ku ew çendî weke piçûk û bêqiymet jî

bê lê wê, bi rêgezên sedemê ên bûjenê re wê, afirandina wê ne weke karekê ku ew mirov wê weke karibê wê bikê re wê, di serê xwe de wê kifşbikê.

Hebûnên nava xwezayî ku ew bi çî awayê bê ew di wê çerçoveyê de wê, weke organismayekê û ankû hebûnek zindiyî wê çavkaniya wê zanînê wê temenê wê çî bê wê bixwezê ku wê di dewama wê de wê fahmbikê. Kant wê dema ku ew li ser wê dihizirê wê piştî wê li tişteke din wê li ser wê re wê têbigihê. Ew jî wê ew bê ku wê, ne têr bê ku mirov, di xwezayê de bi wê tevgeri-gûharîniya wê re bi sazûmana wê ku wê bi wê re wê di ahengekê û ankû heviyekiyekê de wê denkbikeve bi fêrsa fahmkirinê wê werênê ser ziman. Ber vê yekê wê, di dewama wê de wê, bixwezê ku ew di dewama wê de wê ji hinek aliyên din ve wê bi çavkaniyên wê re wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman.

Dinava xwezayê, rewşên wê yên organikî, organisma û hwd re wê, di rengekê de wê, weke li ser rengekê têgînî ê teleolojikî re wê, li gorî darêjka wê levkirinek wê weke hebê. Ew wê, di kirpênê di nava gotinên xwe de. Lê ew di dewama wê de wê dihizirê ku ew wê nikaribê wê bide nîşandin ku em li çerçoveya armancekê de wê karibê wan li hev bide hev. Têgîna armancê wê di dewama wê de wê weke ku wê li gorî hizra kant wê, ji aliyekê ve wê li ser organ û organismayan bi serê xwe wê, dîmenekê fahmkirinê wê bi karîgariya wê re wê, karibê bide mirov. Ew wê weke têgînek darazî a ku ew jî wê were derhanîn wê bibê.

Ew wê di wê çerçoveyê de wê cihê kirinekê wê li ser gotina armancê re wê di wê nûqteyê de wê bi wê rengê wê bikê. Wê di nava rewşek civakî û sazûmana wê de em kirin û çalakiyên xwe ku em bi çî û li çî dikin wê bi wê re wê dikarin wê fahmbikin. Lê rewşa xwezayê bi wê çerçoveyê û giştîtiya wê re wê nikaribê wê fahmbikê. Di wê çerçoveyê de wê, ji wê nûqteyê a bi têgîna armancê û xwezayê re wê bigihijê têgînek ne dîyariyê.

Di wê çerçoveyê de wê weke ku em çawa wê dema ku em li organismayek dijî dinerin wê, ew wê çawa wê, berê wê bi jîyankirina wê ve wê bi weke dîmenekê teleolojikî wê bi wê re wê di dîmenekê de wê weke ku wê bi wê re wê bide me. Lê di çerçoveya wê giştîtiya wê de wê, ew wê bi kû ve wê xwediyê çûyin û armancekê bê ew wê weke têgînek ne dîyar a ku ew di wê temenê de wê weke ku ew li wê dihizirê bê. Li gorî wê hebûnên organikî wê xwediyê di çerçoveya giştîtiya jîyane xwe de wê, bi beşên wê û erkên wan re wê xwediyê girêdaniyek bi wan ve bê. Lê beş jî wê, weke beş ku ew aidî wê giştîtiya wê hebûna organikî wê

xwediyê erk û temenê wê yê giştî bê. Di wê temenê de wê di çerçoveyê de wê xwe bi wê re wê bigihênê tememkirinekê wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku wê fahmbikê.

Ew di dewama wê de wê têngîna daraz û teolojikî wê li ser temen û çerçoveya rêgezên fizîkî re wê bikirpênê û êdî wê di dewama wê de wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman.

Li gorî kant bi hizir dana li pêş ku wê organisma wê dervî destûrên mekanîkî ku ew bûna wê bi têngînek bûjenî wê, zor bê. Lê zanîna me jî xwe nagirê û ew serî li têngînek teleolojikî dide li ser wê sazûmana wê ya heyî re. Bi wê yekê ku mirov bibêjê wê, sazûman û ankû pêşnûma wê bi maksimên heustikî wê alikariyê bidina zanînên me ku ew bi wê pêde herin. Li gorî kant wê di nava qada hebûnên organik û zanîna wê û xweza û têngîna azadiyê de wê têkiliyek bi pirrani wê were avakirin. Li gorî wê yekê, daraza me ya teleolojik yekitiya serhesiyarî ya qadên hişî ên ji hev veqetandî yên têngihiştin û aqilê me yê pratîkî destnîşan dike. Di dewama wê de wê kant wê werênê ser ziman ku wê weke aliyekê wê yê din ku wê ji fahmkirina re wê, bi wê re wê, bibê alikar wê têngiha hêza daraza me ya estetîkî bê.

Li vir wê têngîna kant a li ser estetîkê ku em di dewama wê de wê bi gotinekê jî wê hizra wî werênina ser ziman wê, dikarê wê werênê ser ziman ku kant wê ne di temenê şîrovekirina berhemek hûnerî ku ew wê, şîrovebikê û ji wê bigihijê wê, têngîna wê weke bi xweşikatiyê û çerçoveya wê ya fahmkirinê û hwd. Kant wê di temenê têngîna xw eya idealist de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê, çawa wê weke ji aliyê mirov wê bi têngîna ya xweşik û pîroz ku wê bi hizirkirinê wê çawa ew wê çerçoveya wê ronibikê re wê li wê bihizirê. Kant wê têngîna xweşikatiyê û ankû acibandinê ku wê li wê bihizirê wê bi hêsta acibandinê ku ew wê weke 'acibandina estetîkî' wê bi nav bikê wê li ser têngîna 'daraza acibandinê' re wê, ya ku wê bi darazî wê bide ragihandin ku ew 'xweşik' a wê, ji wê bixwezê li wê bihizirê û ew li ser wê bisekinê. Di wê çerçoveyê de wê gotinên weke 'zewkê', 'acibandinê' û hwd wê li kirdeya wan wê bi wê re wê li wê bihizirê. Ew wê bi wê re wê li wê bigihijê wê hizrê ku wê bi têngînek darazî ku em wê kifşdikin ku ew tiştek weke ji me re xweşik û ankû nexweşik dihê wê bi bandûra ji çerçoveya sazûmana wê bûjenê ku ew bi darêjkî li mejiyê mirov dide biriqandin bê.

Ew di wê nûqtayê de wê li wê bihizirê ku wê, bi gotinê wê têngîna acibandinê wê weke derpêşekê bê. Wê bi zanîna me re wê weke têkiliya wê nebê. Lê di wê zanînê de wê fêrs û 'seha (intuition) wê xweşikatiyê' li

wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê kifşbikê. Minaq wê li ser wê temenê wê, kant wê bi hizirê ku em di nava jîyanê de wê dibêjin ku 'wê zewk newina nîqaşkirin' wê, têkiliya wê bi têtîna zewk û acibandinê a estetîkî re wê, alaqa ya wê nebê. Ew wê, bi minaqên weke yên tiştên din ên di jîyanê de ku ew weke xwarinekê bê û ankû tiştêkê weke yê xamilandinê ku mirov wê di jîyane xwe de wê çêdikê û ankû bi dest dixê de jî wê wusa bê. Ew wê dema ku em xwarinekê hêj bikin ew, heya yekê din hêjê nekê. Tiştêkê ku me aciband kesekê din wê ne acibênê.

Di mijare têtîna darazê de wê, weke ku wê pêwîst bê li gorî wê, bi awayekê din wê bihizirê û wê fahmbikê. Tiştêkê ku 'em bêjin ev xweşik a' wê, bi têtînek darazên me ku wê li ser qatagoriyên weke nicelik, nitelik, acibandin û kirpendina wê û hwd ve wê bibê bê. Daraza acibandinê wê bi cewherê wê weke hêstekê bê.

Ew wê di mijare wê qatagorikirinê de wê, di bin hinek serekna de ew wê bikê. Ya pêşî; wê di wê temenê de bê ku wê, bi têtîna xweşikê a nitelika wê re wê salixkirina wê bê. Wê ji wê aliyê ve ku wê, hebûnekê bê ku ew armançek ku ew hebê bi acibênê û ankû neacibênê ku ew bi wê bigihijê wê darazê. Wê di wê temenê de wê, ew têtîna acibanê ku ew xweşikatiê bê wê weke bûjena acibandinê wê xweşikatiê bê. Bi heman rengê di çerçoveya salixkirina wê bi nicelikî ku wê li wê bihizirê wê, bi têtîna 'ku ew di derbarê wê bûjenê de di mejî de ku ew li xoşê herê re wê werênê ser ziman. Kant wê ji wê ji aliyê nicelikî ve wê, dema ku wê werênê ser ziman wê, ne girêdayî têtîna estetîkî bê, wê girêdayî sehê bê. Lê wê dema ku em tiştêkê wê bi estetîkî wê bixwezî ku wê derkbikkin weke bi acibandinê wê demê ji çerçoveya zanîna wê derkeve. Li gorî kant wê darazên me yên estetîkî wê ber ku ew xwe di sipêrênina hêstê wê, bi mantiqî û hwd wê salixkirina wê nikaribê bibê. Di çerçoveya têtîliyê de wê fahmkirina wê ku wê çawa wê bibê wê kant wê bi têtîna wê weke 'di bûjenekê bêermanc weke bi armanc ew hebûna wê ya darêjkî bê. Ew jî wê çawa wê bê? Wê di wê rengê de bê ku wê dema ku em li gûlekê binerî ku ew çawa em wê xweşik dibînin. Bê armanc û bê gotin. Wê bi reng û awayê xwe re wê, di xwe de wê xwediyê wê çerçoveya wê ya xweşik bê. Ew wê, di wê de wê armanca wê bûyinê wê weke nebê. Lê wê di wê bûyinê de wê bi xwe re dîmenekê armanca xwe bi xweşikbûna wê re wê, weke di wê de wê hebê re wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê têtîna estetîkê ku wê weke têtîha wê ya din ku wê kant wê bi kirpênê wê têtîna kirpêndinê bê. Wateya wê têtînê jî wê dema ku mirov wê bi kinasî wê werênê ser ziman wê di wê rengê de bê

ku wê, bi têngîna “rêgezêk gerdûnî ku ew ne hatî ragihandin weke minaqe wê” ku wê were lê hizirkirin re wê werê hanîn li ser ziman. Di dewama wê de wê di têngîna kirpendinê de wê ji aliyekê din ve wê, weke bi têngîna ku wê kesek wê bahsa tiştêkê wê bikê û wê bibêjê ‘ew tişt xweşik a’ wê di wê kirpendina wê ‘ew tişt xweşik a’ wê weke ku wê bixwezê herkesek wê herêbikê û ankû weke wê xweşik bibênê jî wê darazekê û têngihekê wê di rengê kirdeya xwe de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Li vir wê dema ku mirov wê bahsa têngîna daraza estetîkî a objektîv û subjektîv ku wê were kiirn wê çawa wê têngînekê wê bi xwe re wê bide wê, bi wê re wê, bixwezê ku ew ji aliyekê ve wê li wê bihizirê. Li vir wê li ser mijare daraza estetîk wê zanînek bûjenî wê bide û ankû nedê wê weke aliyekê wê yê din ku wê, ew li wê bihizirê. Li gorî kant wê ew wê daraz bê.

Kant ku wê pirr zêde wê şîroveyên zêde wê li ser gotina ‘pîroziyê’ êw bikê wê bi wê re wê di rengêkê de wê bi têngîna gotina xweşikatiyê re jî wê li wêbihizirê û wê werênê ser ziman. Li gorî kant wê, xweşik, bi fêrsa fahmkirin re wê, werênê ser ziman wê pîroziyê wê bi aqil re wê bînenê ser ziman. Ligorî wî pêjna pîroziyê ku ew ji aliyê aqil ve ku ew dihê dorpêçkîrn wê çendî wê, sînoren xwe wê, derpêjn bikê re wê bi pêjnî wê salixkîrn û bi pêşnûma wê, êdî wê weke dervî hêza me ya fahmkîrinê û sînorê wê bimênê. Ew ji aliyekê ve wê weke awayekê ne dîyar ê aqil û ankû hizirkîrnê wê di rengêkê de wê salix dikê û wê dihênê ser ziman.

Di têngnek weke kirpendinekê û hwd de wê çawa wê bi wê rewê weke li wê were lê hizirkirin re wê werênê ser ziman. Minaq wê dema ku em bûjenek xweşik wê dîyardîkin wê di wê de wê, fahmbîkin ji wê, di wê de wê weke hêstek ku wê aidi wê darazên ku ew di me de ew diafirê bê. Weke ku wê bi wê têngîna pîroziyê re wê werênê ser ziman wê, weke minaq ku em li rastî rewşek xwezayî a pirr mazin ku ew derdikeve dervî sînorê aqil, hiş û tefkirkîrnên me wê, bi wê re wê werênê ser ziman.

Kant wê ji aliyekê din ve jî wê bi têngîna hûnerê û salixkîrnina wê ya bi têngîna xweşikatiyê û hwd re jî wê di rengêkê de wê weke ku wê alaquadar bibê. Lê ew dê di wê temenê de wê bi wê re wê alaquadar bibê ku wê, bi çerçoveya wê afirandinê û rêgezên wê re wê di awayekê de wê were dîtin ku ew wê bi wê re wê alaquadar bibê.

Ew wê di wê temenê de wê li ser wê çerçoveya wê û navaroka hebûna berhemê û hwd re wê di rengêkê de wê alaquadar bibê. Minaq wê bi têngîna çêkiirna berhemekê û taqlidkîrnina wê re wê di rengêkê de wê alaquadar bibê. Li gorî wî, ne bi derfeta ku ew were taqlidkîrn û ku ew were

taqlidkirin wê nikaribê weke hûnerekê were dîtin re wê werênê ser ziman. Ew wê, di wê nûqteyê de wê bi têngîna estetîkê û afirandina wê re wê xwediyê nerinek cihê bê. Ew wê, dema ku ew wê dihênê ser ziman wê bi têngîna 'fêrsa afirandinê wê ne weke pêvajoyek afirandinê lê wê weke 'qabiliyetek tîn'ê a ji bûyinê bê' re wê werênê ser ziman. Ew wê, hizrên ku ew wê bi wan wê berhemê wê çêbikê wê nikaribê wan werênê ser ziman lê ew wê, werênê li holê. Ew hizrên ku wî bi wê ew berhem çêkirina wê nikaribê wqan vebêjê.

Li gorî kant wê têngînek wê di wê rengê de wê hebê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê bi berhemê re wê fahmbikê. Wê di gihiştina wê berhema xweşik de wê awayek wê weke hebê. Lê wê tenê şewayekê nebê. Li ser wê re wê bibêjê ku ew berhem wê keseyetî bê. Ew di afirandina wê berhemê de wê 'tîn'a ku ew ji wê peyxamê digirê wê, ew wê bi navê 'geist' wê dihênê ser ziman. Li ser wê re wê werênê ser ziman ku wê têngînên estetîkî wê ji yên aqilê teqez û pê de wê neyê tişteke din bin. Di dewama wê de wê têngînek 'ideayî a estetîkî' wê bi kirpênê û wê jî wê bi têngîna 'bi rêya derkkirina bi sehan bi pêjnkirina pêşnûmeyan wê qast bikê. Li gorî wî ew bi zimên bi hesanî wê nikaribin werina derkkirin. Ew bi wê bi derkkiirna ideayî ku ew dikarin werina derkkiirn weke 'pêşnûmayên şenber' wê pênamebikê û wê werênê ser ziman. Di nava ideayên aqilê teqez û yên estetîkî de wê, li gorî wî ti carî wê heviyekiyek wê nebê. Kant di warê estetîkê de jî felsefeyek îdealîst derxistiye pêş. Li gorî wî, tiştên ku di warê xweşîkbûn û pîroziyê de teşe girtine, ankû berhemên hunerî, ji tiştên ku ji hestan re tê dayîn derbas dikin. Huner tiştên ku ew ji hestan hatine dayîn ji nû ve awa didiyê û wan ber bi avahiyek îdeal ve dide birin û ankû weke kant dibêhê 'bilind dîke'.

Weki din wê weke ku em ji nava têngînên kant ên weke ên bi navê 'bi temenkirina metafîzîka rewstê' ku wê werênê ser ziman wê mijare rewşê wê bi olê re wê hilde li dest û wê, ji aliyekê ve wê çawa wê weke ku wê ol wê, ferman bikê û pêşbîbînê û bide diyarkirin wê, xwediyê têngînek pêbaweriyê jî bê. Lê ji aliyê felsefeyê ve wê dema ku wê li wê binerê wê fenomenên rewîstê wê, wê bafirênê. Li gorî wî wê dema ku em ji aliyê mirov ve jî wê hildina li dest wê, xwestekên mirov wê carna ku wê derkevina li pêş wê giraniya wan derkeve ser ya rêgezên rewîstê re.

Ew wê ji aliyekê din ve jî wê, mijare başî û nebaşîyê wê hilde li dest wê di wê temenê de wê di rengekê de wê, bîrê ser ziman ku wê, di cewherê xwe wê ne nexwediyê nebaşîyê bê. Ew wê, bi temenekê hizrî û lê têngihiştinê re wê bi wê aliyê ve wê werênê ser ziman.

Ew di cewherê mirov de wê, bi xirabî wê ne hizirê. tenê ji aliyê aqil ve ku ew dihên rêvebirin hebûna mirov diwê de li hemberî ya ku ew divê ku ew bibê wê hewldanek weke ku wê hebê. Li gorî wê, xirabî wê, tenê weke kêmesiyekê, pêşketinekê û hwd wê nebê. Xirabî wê weke bi wê bi ajoyan li vajiya xwe vegehîrê bê. Tiştê ku ew bi xwestekî hatî xwestin bi zanîn û xwestekî weke aqil ji mirov ya ku ew dixwest wê li ser wê re hatin bê. Di wê çerçoveyê de ya ku wê mirov sewkî çalakiyê bikê weke hêza tahfanê tenê weke cih gûharandibê.

Ew weke ku wê rousseau wê werênê ser ziman ku wê xwezayê mirov wê bêhêz û baş bê wê newênê ser ziman. Ew wê bêhêz ser ziman ku mirov bo ew ya pêkbêhêz ew heya re wê werênê ser ziman. Di wê nûqteyê temenê de wê, weke ku wê kant wê mirov wê weke amûrekê kirdeyî a pêkhanînê wê weke ku wê di rengekê de wê bibînê wê di hizirên xwe de wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Ligorî kant wê wateya mirov wê di berê xwe dana ya başiyê de wê derkeve li pêş. Di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê 'derfeta azadiyê' ku ew li gorî fermanên aqil wê bikê re wê, werênê ser ziman. Lê di aslê xwe de wê, di wê çerçoveyê de wê, mijare têgîna 'fermanên aqil' wê weke gotinek ku mirov wê karibê wê ji gelek aliyan ve wê li ser temenekê cihê wê karibê wê bi hizirê bê. Tiştan dijberî wê ku wê kant wê werênê ser ziman wê bi têgîna 'wê di xwezaya mirov de wê mêyla li ya dijber wê hebê' re wê, werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê bêhêz ser ziman ku wê mirov wê bi serê xwe wê nikaribê wê ji ya xirab xilas bibê. Di xwe de kirina pêşketinek mazin ku ew weke bi gotina 'kirina şoreşekê' re wê werênê ser ziman. Wê di wê temenê de wê ya 'mirovê baş temenê wê bi wê re ew dikarê êdî wê xortir bikê.'

Kant weki din wê di çerçoveya mijare têgîn û felsefeya dîrokê de jî wê hizirên xwe di çerçoveya têgîna aqilê teqez, xweza û azad, armancên aqilê pîretîkî, û di çerçoveya rasttîya empirîkî de wê bi têgîna sedemê ve girêdayî wê hizirên xwe wê werênê ser ziman. Weki din wê nivîsên wî yên weke 'ji hêla hemwelatîtiya dînyawî ve ideayek dîrokî, 'zankirinên li ser destpêka dîroka mirovatîyê', 'ser ronakbîriyê', û 'salixkirina nîjada mrov' û hwd re wê weke hinek nivîsên wî yên ku wî di wê çerçoveyê de wê hizirên xwe wê bi hinek aliyan wê bêhêz ser ziman bê. Ew wê dema ku wê, dîrokê wê şîrovebikê, lê dibê ku wê bi bandûra hin hizirên rousseau jî bê wê bahsa hin hêzên negatîv bi bandûra wan re wê bikê. Lê weki din dixwezê ku ew pêşketinê, pêşveçûnekê û hwd bibînê. Ew wê, di wê

temenê de wê nijada mirov gelo ew bi ber ya hê baştir ve diçê û hwd wê li ser wê bihizirê. Di wê temenê de wê pirsên ku ew wê bikê wê bibin. Li gorî wî bersivek bi başî dayin di derbarê dîrokê de wê, hinek zor bê. Dibê ku ew weke qadaba ku wê hertimî wê yên baş û nebaş wê cih bi gûharênin re bibê re wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Li gorî wî, di qada dîrokê de wê têngîna azmûnê wê nikaribê bibê alikarî. Heta ku wê werênê ser ziman ku wê weke ku wê di zanistên xwezayê de dibê wê, têngînek apriori wê ne bi derfet bê ku ew li wê were têngihiştin bi wê re. Di dewama wê de wê weke ku wê bide dîyarkirin ku wê 'hizirkirna pêşketina mirov di dîrokê' de wê weke ideayekê bê re wê werênê ser ziman. Ew di derbarê destpêka mirovatîyê de ku ew dihizirê wê mirov wê bi wê re wê weke heywanekê hiş' wê pênasebikê. Lê ew potansiyale bi aqilî hebû û xwe bi wê re pêşxist. Bi wê re xwe, hewidor, sînor û sehêtkirina xwe kifşkir. Li gorî kant "wê, di pêşketina mirov a ku ew weke bêwate dihê dîtin de wê, plansaziyek vêşarî wê hebê."

Weki din wê ji aliyê têngîna hûqûqê û hwd ve ku wê kant wê hizrênx we wê werênê ser ziman wê têngihên bi rêgezên hûqûqî ve wê weke yên pîvanekê li bin yên rewîste bin. Lê ew hizrên xwe yên hûqûqê wê weke yên li ser qadên ramyariyê û hwd de wê di temenekê otoriter de wê, di rengekê de wê werênê ser ziman. Wê di wê de wê bi awayekê 'hevpeyman' û ji aliyekê ve 'wîn' û hwd re wê, derxê li pêş. Çendî ku wê weke di bin bandûra rousseau de wê bimênê û wê bi têngîna 'hevpeymaniyê' ku wê werênê ser ziman jî lê wê ji aliyekê din ve jî wê bi sînorkirinên li ser wînê re ku wê bi wê re wê bi hizir bide dîyarkirin re wê, dîmenekê din wê bi wê re wê werênê li holê li ser ziman.

Lê ji aliyekê din ve jî wê dikarê di çerçoveya hizrên wî yên ramyari de ku mirov wê karibê bibê ku wê weke çendî wê bandûra bandûra şoreşa firansa ku wê li ser hebê wê were ser ziman lê lê wê ji aliyekê din ve jî wê, rêveberîyek xirab ku ew kiryarin xirab bikê wê weke ku ew li hemberî wê, ne rabûnê salixbikê wê di rengekê de wê bi wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Lê ji aliyekê din ve jê avakirinên komarên azad û pêşketinek baş ku ew bê çêkirin wê dipararast. Di wê çerçoveyê de ku wê dewletekê li ser ya din ne bi hukumranî bê, û bi çêkirina hepeymaniyên bo 'aşîtiya cihanê' çêbikê û tevli bibê, û hwd re wê werênê ser ziman. Wekî din mijare pêşî lêgertina pêşketina wê ya bi civakî, û hwd wê li hemberî wê bisekinê. Li hemberî şer bû bo ku şer bêaramiyê didê çêkirin. Ew bi wê re wê aligirê aramiyek navxwezayî û bi hewirdora xwe re bê.

Çavkani:

- *Guyer, Paul; Wood, Alan W. (1998). "Introduction to the Critique of Pure Reason [Editors' Introduction]". The Critique of Pure Reason. Cambridge University Press
 - *Johnson, Robert (2008). "Kant's Moral Philosophy". Stanford Encyclopedia of Philosophy
 - *Kleingeld, Pauline (October 2007). "Kant's Second Thoughts on Race". The Philosophical Quarterly
 - *Wood, Allen (2006). "Kant's Practical Philosophy". In Karl Ameriks (ed.). The Cambridge Companion to German Idealism. Cambridge University Press
 - *Wood, Allen (2008). Kantian Ethics. Cambridge University Press
 - *Emmanuel Chukwudi (1997). Postcolonial African Philosophy: A Critical Reader.
 - *Kant, Immanuel, (1781) Kritik der reinen Vernunft
 - *Kant, Immanuel (1785) Grundlegung zur Metaphysik der Sitten
 - *Kant, Immanuel (1788) Kritik der praktischen Vernunft
 - *Kant, Immanuel (1797) Metaphysik der Sitten
 - *Kant, Immanuel (1783) Prolegomena zu einer jeden künftigen Metaphysik
 - *Emmanuel Chukwudi (1997). Race and the Enlightenment: A Reader.
- Bi wan çavkaniyan re pirtûkên Kant ên din jî di berçav de hatina derbaskirin.

Abdusamet Yigit, Kurdistan, Cizirabota, 2008